

26
JAUNĀ GAITA

268
PAVASARIS 2012

JAUNĀ GAITA

RAKSTU KRĀJUMS KULTŪRAI UN BRĪVAI DOMAI

VOL. LVIII, No 1, ISSUE 268
SPRING 2012

Jaunā Gaita is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief:

Rolfs Ekmanis
Phone/Fax: 928-204-9247
rekmanis@gmail.com
rolfs.ekmanis@asu.edu

Associate Editor:

Juris Žagariņš
juris.zagarins@gmail.com

Contributing Editors:

Voldemārs Avens, Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne, Juris Silenieks, Juris Šlesers, Linda Treija, Lilita Zaļkalne

Business Managers:

Ingrīda Bulmane
23 Markland Drive
Toronto, ON M9C 1M8, Canada
Phone: 416-621-0898
ibulmanis@scom.ca

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page:
<http://zagarins.net/JG>

Subscription rates (USD=CAD)

1 year	\$39.-
2 years	\$76.-

Single issues \$10.-

JG is indexed in *MLA (Modern Language Association) International Bibliography* and *Latvijas Preses Hronika (Chronicle of Latvian Publications)*.

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

Printed by TigerPress
East Longmeadow, MA, USA

ISSN 0448-9179

58. GADAGĀJUMS, PAVASARIS 2012

1. (268) NUMURS

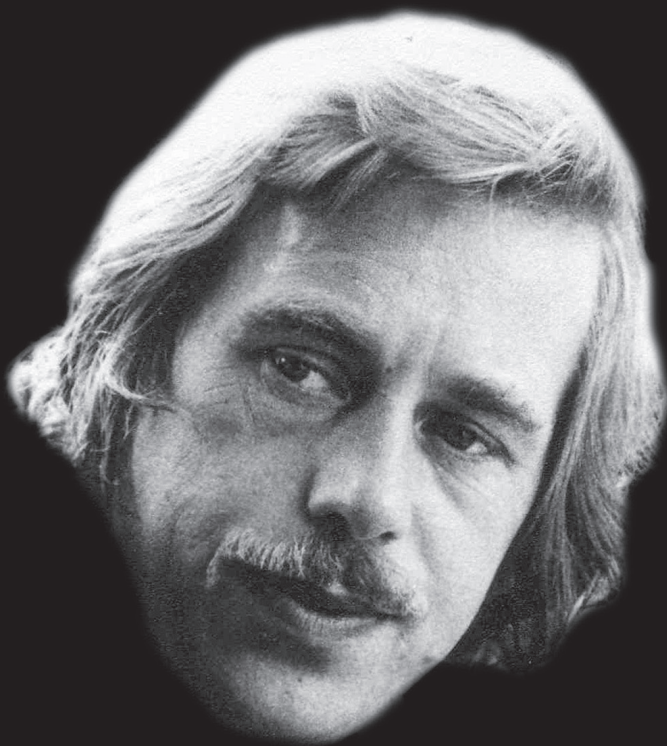
S A T U R S

- 1 Vaclavs Havelis (1936-2011)
- 2 DZEJA – Uldis Bērziņš, Leons Briedis
- 6 DRĀMA – Raimonds Staprāns –
Gūsteknis pilī
- 24 Zigurda Elsberga, Rolfa Ekmaņa saruna –
Transtrēmers un latviešu moments
- 27 Tomass Transtrēmers – Dzeja
- 28 Ādams Zagajevskis – Transtrēmeram
- 30 Una Alksne – Tramvajs Čaka dzejā
- 36 ATMIŅAS – Maruta Voitkus-Lūkina –
Zigis Miezītis
- 37 Roberts Freimuts – Miezīša portrets
- 38 Ieva Dāboliņa – Olimpiāde
- 39 Laimonis Pūrs – Uzdrīkstēšanās
- 40 MĀKSLA – Linda Treija – Anna
Heinrihsone: Dzīvei pa pēdām
- 41 Anna Heinrihsone – Šaurā robeža
- 42 Anna Heinrihsone – Rīts
- 43 Māris Brancis – Linda Treija dzimtenē
- 44 Linda Treija – Krēsla ap astoņiem
- 45 Linda Treija – Trepes (Tikai nesamin!)
- 48 Ojārs Grete – ALMAS izstāde Sidnejā
- 48 Māris Brancis – Eleonora Šturma
- 50 KIBERKAMBARIS – Kartāga jānoposta
- 52 VĒSTURE – Rolfs Ekmanis – Radio
Brīvā Eiropa / Radio Brīvība
- 57 DAŽOS VĀRDOS – (vg) (mb) (re)
- 66 GRĀMATAS – Lalita Muižniece – Vaira
Vīķe Freiberga
- 67 Imants Auziņš – Dace Micāne-Zālīte
- 68 Imants Auziņš – Pāvils Vasariņš
- 71 Astrīda Straumane – Lāpa-15
- 73 Lāsma Ģibiete – Vilhelms fon Šternburgs
- 74 Gundars Ķeniņš-Kings – Journal of
Baltic Studies 42/3 (2011)
- 76 JG LABVĒĻI
IN THIS ISSUE – (jž)

Ilmāra Rumpētera vāks

Maketētājs Juris Žagariņš

JG pateicas par PBLA KF un labvēļu atbalstu

Mēs dzīvojam sasirgušas morāles vidē. Šī sērga mūs ir pārņēmusi tādēļ, ka par paradumu ir kļuvis runāt vienu un darīt citu... Patiesībai jāgūst virsroka pār meliem un naidu... Aizdomās allaž ir turams valdošajai varai kalpojošs intelektuālis... Pasaules tēla un sabiedrības uzskatu pārveidošanā ļaudīm ar radošu talantu kādā mākslas nozarē ir ļoti svarīgs uzdevums – būt tautai noderīgiem, nevis gādāt par bagātnieku baudu... Totalitārismu pārdzīvojušiem nav svarīgs politisko partiju nosaukums vai pašreklāma, bet gan nodrošinājums cilvēciskai dzīvei savā valstī.

Vaclavs Havels (Václav Havel, 1936-2011)

Skat. 57. lpp.

Uldis Bērziņš

Ars poetica. Mitoloģijas motīvs

Ziemeļeiropā plaši runāts par dzejnieku lomu pasaules radīšanā. Jāzin, ka mīti palīdz izprast dzejnieku individuālos likteņus. Kronbergam ir alerģija pret kaķiem.

Kronbergam bija jau laiks iet pāri Grēkutiltam, bet kā viņš varēja zināt, pa kuru tilta pusi lai iet? „Cilvēkšaubas” te atkal parādās kā izšķirošs faktors – Uguns tur lejā noslāpa. Un kopš tā laika tur vilņojas jūra.

Kaķa gāte, sacījuši vecie latviešu jūrnieki. Jā, tagad to vietu kartēs dēvē par Kategatu.

2011

Gaidītāja. Snorres Sturlas dēla motīvs

Sapnī melnas sievas raud pār miesu: skald, lapa balta, melnā asins – velti, melnā asins – velti!

O, bangu kuili! Labāk nes mani prom no muļķu zemes, siļķenieku zemes, kur i bērns jau skaita, cik dzelmju saules svešam ķešā!

Vēl nevēlos tur, Gaidītājas klēpī, Gaidītājas klēpī,

bet kā nu lemts.

Tev, ķēniņ, tik delma virsu parādīju, kas delnā – paliek mans, i melnās vārnukājas, i brīnumainie meli – asini liec palaist, aknās cirst – tā melnā, kas man lūpā, tā par biezu, neba nomazgāt.

Ķēniņ, tas zelts ir pelnīts, sala paliek mana!

Ēi, mēmuļi! Jums rīks tik rūdīts rudā sulā, man – mēle asinīs, kas melnas, asinīs, kas melnas!

O, Jēzus, Marija!

O, nevajaga cirst! o, nevajaga cirst!

2011

**Háblame.
Egila Plauža
sapnis**

Kā bezbiļetnieks sēž, kā zaglis laukā iet,
Tik nepamanītam man jūsu vidū skriet.

Pilns krastā tautas, iekams saule riet.
iHáblame, marinero! Kas tur mani ciet?

Simts gadu pagājis, kopš manis nav,
Neviena vara nevar mani siet.

Es brienu! Priedēs prožektori dziest
Un robežsargi mīdās vienuviet.

Ardievu, Kurzeme! Un lai jums labi iet.
(O, nu es uzrāvos: jau gailis pakaļ dzied!)

2011, Ventspils

**Klošāri nezog.
Austrumu stacijas
motīvs**

Kronbergam šodien nav iesnas. Svēt Mārtiņa
kanālā ūdens staigā kā jau maijā, nokāpj pazemē,
izkāpj virszemē, ietek Sēnā un nesas, tik nesas –
nu, uz jūru.. Franči, tie runā un runā, kūlā kājas
pār ūdeni, attin sieru, lauž klaipu, atdara vīnu,
pavasaris pašsaprotams un mūžīgs – kā Radīšana,
kā pati cilvēka dzīve. Tālāk, tur tautas jau pamaz.
Viņa laiza saldējumu, fotogrāfē, skrien.

Madame, jums kaut kas nokrita? – viņš saka,
pasniegdams Marikai melno maķeli.

Vai es ko teicu par jūru? Ā, uz sarainā delma
tas zilais enkurs.

Pieņemot naudu, lūpas savilkās nedaudz –
„valšķīgi”?

2011

**Portfelis.
Aivara Saliņa
motīvs**

Pašu velnu var nonest. Viņi neriskēja manam portfelim pieķerties ne reizi. Jaunie saskatās: lielais! – un visi klusē. Domā, ka es jau miljonārs.

Viegli kā zaglis, kā putns, kā pūka pāri valsts robežai. Ar platu smaidu. Te nav aizdomām vietas. Solžeņicins. Kā tas plānais papīrs smaržo pēc krāsas un bailēm. Pēc tabakas.

Nāks stunda, tipogrāfiju nonesišu pa trapu, ausis man nekustēs.

Kaut ko jau mācāmies arodā. Seifs stāv kā baznīca vaļā, papīrkurvis liecina skopi un ticami. Vēstule meitai, tā pēc nedēļas pienāks neatplēsta.

Spuldzi nodzēst, lepnums to liedz. Atkal pabrauca garām. Kad nāks, formas cepure galvā nav jāliek, kad sitīs, vienalga nolidos. Portfelis galda vidū. Tā lempīgā miliča pistole, tā zem avīzēm.

Tēvs bija gudrs vecis. Astonpadsmit gadus vecs es iestājos PSKP.

Atkal pa bulvāri pabrauca garām. Tu brokastoji ar mums, Jēzu. Ja palikšu dzīvs, es nodibināšu Tavu partiju. Visus vakarus veltīšu partijas darbam. Ja palikšu dzīvs. Es tev solu, mans klusais Kungs.

2011

**Uzgaidīs.
Knutu Skujenieka
motīvs**

Skujenieks teicis, ka vilnis viņu gaidīšot! Jā, taisni tā! Visu mūžu gaidīšot viņu krastā. Daži secina, ka mūsu dzejniekiem neesot sveša ne pārgalvība, ne pašreklāma. Tu teiktu citādi: nepiedodams kategoriskums tēlspilējumos. Krastā vilnis ņem sašķīst.

Ja padomā, atkal iznāk, ka mirklis tomēr ņem ietver mūžību. Gēte zināja – tik nesteidzās atskaņu meklēt. Kas leišmales puikam prata stāstīt par jūru?

Ūdens! Jā, ūdens.

Uz Lielupi, visi tik uz to Lielupi! Uzkavējieties, pali, mērcējiet alksnāju, tērces! Kavējies, mirkli – tu, taisni tu radīts Dieva, kam man ēras, kam miljons un buljons! Miljardi, tie no velna. Mirklis, viņš uzgaidīs.

2011

Leons Briedis

Teksts

Rīgas doms: tā ir nekad nepabeidzamas domas
jau puslīdz noapaļota frāze
kura vertikāli paceļas augšup
virs teksta grubuļainā bruģakmens
ko viscaur izraibinājušas
ziņkārīgu garāmgājēju un paretu automašīnu
trokšņainās interpunkcijas zīmes

starp brandmūriem laistās debesis
kuru atspīdi
kā mākoņu melnās tušas pilieni
šur tur nokrituši uz pilsētas plati attītā
senā
nedaudz nodzeltējušā
un vietumis padzisušā pergamenta
kurā dziļi un cieši ieēdušās rūnas
gotiskais raksts
kirilica
un pat ivrits

neraugoties ne uz ko
joprojām valda kaligrāfisks līdzsvars
Daugavas abās malās
kuras kā neviļas atskaņas
sasaista tiltu domuzīmes un salu semikoli
ar Pēterbaznīcas izaicinošo izsaukumzīmi
vienkārša un nepaplašināta teikuma vidū
kura dienasvidū piepeši skaļi iedziedas
un kuras pārgalvīgo skanējumu
maigi mīkstina Rātslaukuma „r”

šur tur pilsētas juceklīgajā tektonikā
ielaužas brīvā panta jūgends
pamišus ar nomaļu paviršo verlibru
ko cenšas uzspodrināt postmodernistiski tīšais
un šokējošais
pašlaik priekšplānā esošais teksturējums

teksts rāmi verd
gluži kā ziemeļnieciski atturīga un labsirdīga
vulkāna krāteris
kurš vēl aizvien pilns karstas un sirsnīgas
nebeidzamas sintaktiskās magmas
ko pie Bastejkalna tikai šķietami apvalda
ārpus kanāla iekavām
trekni ieliktais punkts:
Brīvības piemineklis

kam iztālis no Esplanādes māj Raiņa apostrofs
(zemsvītras piezīmē pilsētas dakstiņu jumti
līdzinās komatiem kurus ielicis spīrgts jūras vējš
kurš līksmi atsteidzies no liča
atnesdams neskaitāmas kuģu jautājumzīmes: viena
no tām esmu es ar sapņainu domu rīdzi pierē)

Paskaidrojums.

Rīdze – svītra, arī rinda; adījuma (cimda, zeķes) valnis, kurā ieadīta
citas krāsas svītra; no šejienes – rīdziņa – neliels strauts vai grāvis,
vēlāk – Rīdziņas upe, kas devusi vārdu Rīgai.

Raimonds Staprāns

GŪSTEKNIS PILĪ

Luga – turpinājums *Četrām dienām jūnijā* – balstās uz pils komandanta Oskara Neimaņa atmiņām par prezidenta Ulmaņa pēdējām dienām pilī. Situācijas un lielāko tiesu dialogi atbilst vēsturiskiem faktiem, kā tos aprakstījis un redzējis Neimanis. Šī ziņa luga ir daudz tuvāk īstai dokumentāldrāmai nekā *Četras dienas* vai *Briedis un Peterss*. Neimaņa sarunas ar Ulmani atkārtotas gandrīz vārdu pa vārdu. Lūkina un Neimaņa sarunu saturs, lielāko tiesu gan nostāstu līmenī, nāk no pulkveža Oša, kurš toreiz bija armijas komandiera Berķa adjutants un vēlāk īsu brīdi kalpoja arī Višinska ieliktajam ģenerālim Dambītīm. Ulmaņa un Ruduma sarunas pie baseina pils parkā ir vairāk autora konstruētas, balstoties uz vairākiem armijas virsnieku nostāstiem, ka prezidents garīgo spiedienu rezultātā esot zaudējis reālītātes apziņu, kultivējies nepamatotu optimismu, nodarbojoties ar triviālām lietām kā zivju barošanu un pavadot daudz laika atmiņās par pagājušiem, labākiem laikiem. Atskaite par pēdējām divām dramatiskajām prezidenta sarunām ar Kirhenšteinu un Derevjanski nāk no Kirhenšteina paša. Viņš tās personīgi atstāstījis R. Teodoram Staprānam studentu biedrības „Zemgalija” likvidācijas sanāksmē, kurās biedri viņi abi bija.

Darbojas uznākšanas kārtībā:

- **Kārlis Ulmanis**, valsts un ministru prezidents
- **Oskars Neimanis**, pils komandants
- **Lūkins**, prezidenta adjutants
- **Dambītis**, Kirhenšteina valdības kara ministrs
- **Kļaviņš**, armijas komandieris
- **Mārgers**, Politiskās pārvaldes ieliktais pils ārējās drošības pārraugis
- **Rudums**, prezidenta sekretārs
- **Virsnieks**
- **Sarkanarmijas komandieris**
- **Kirhenšteins**, Višinska valdības ministru prezidents
- **Derevjanskis**, Padomijas vēstnieks Rīgā

Mazās lomiņās vēl darbojas: Pieteicējs, pils apsargi, PD locekļi, sarkanarmijas karavīri.

Rīgas pili un tās apkārtnē, 1939. gada oktobrī

Neimanis: (*Balss.*) Ir trīsdesmit devītā gada oktobris. Polija ir sakauta un sadalīta, un sīkās karaspēka atliekas kopā ar bēgļiem krusto Latvijas robežu. Ar draudiem zemi okupēt Staļins slepeni piespiež Latviju slēgt līgumu par krievu militārajām bāzēm Latvijas teritorijā. Visa Viduseiropa pēc saules rieta grimst tumsā, turpretī Rīgā nakts uguni mirdz kā agrāk. Cik neiralitāte var būt skaista! Spilgti izgaismotajā un bagātīgi puķēm rotātajā Universitātes aulā pulcējas latvju intelīģences zieds, lai noklausītos prezidenta Saimniecības un kultūras padomes sēdei veltīto runu.

(*Saimniecības un kultūras padomes sēde Universitātes aulā*)

Pieteicējs: Un tagad vārds mūsu lielajam Vadonim, prezidentam Dr. Kārlim Ulmanim. Vadoņa kungs – lūdzu. (*Ilgstoši aplausi un saucieni: „Lai dzīvo!” Pie mikroфона pienāk Ulmanis*)

Ulmanis: Cienījamie kungi un dāmas! Piektā oktobrī parakstīts savstarpējās palīdzības pakts starp mūsu valsti un Padomju Savienību. Man jāsaka, ka pakts – kā tas parasts Padomju Savienības pakts – izceļas ar savu skaidrību un noteiktību, kā arī otras puses interešu atzišanu un ievērošanu un patiesi ir savstarpējs. Mūsu valsts ir patstāvīga un neatkarīga un brīva iekšējā un ārējā politikā un tāda arī paliks. (*Aplausi*) Man jānoraida visas šaubas un aizdomas, ka drošība mūsu zemes iekšienē varētu tikt apdraudēta no ārienes, un ja taisni šīs dienas šādas baumas tiek iznēsātas, tad visiem ir jāzina, ka tās ir bez pamata un šādu baumu fabricētāji un iznēsātāji dara to šauru aprēķinu dēļ, bet arī uz sava riska, vienalga, kādā valodā šīs baumas top izplatītas. (*Aplausi*) Ar visu vajadzīgo stingrību valdība aplūsinās baumu fabricētājus un atbrīvos sabiedrību no visādiem citiem nīkoņām, nespēka, bailu un briesmu sludinātājiem un iekšējās vienības šķēlējiem. (*Aplausi*) Nevienš no ārienes mums jaunu iekārtu neuzspiež, bet, ja pie mums rastos kādi, kas tā domā, tad mēs paši dosim viņiem arī piemērotu atbildi. Visgrūtākie brīži ir pārciešami un pārvarami, ja netrūkst ticības, drosmes, izturības, neatlaidības un vienības. (*Ilgstoši aplausi un saucieni: „Lai dzīvo!”*)

Foto: Kristaps Kalns, Dienas mediji

Dalles teātra jauniestudējumā *Gūsteknis pīlī* (pirmizrāde – 2011.15.XI) Juris Kalniņš spēlē Kārli Ulmani.

Astoņus mēnešus vēlāk. 1940. gada 17. jūnijā

Neimanis: (*Balss*) Neparasti siltajam rudenim sekoja aukstākā ziema, kāda jebkad tika pieredzēta. Temperatūra dienām ilgi turējās zem mīnus 30 grādu Celsija. Izsala ābeļu dārzi, un pirmo reizi aizsala Rīgas jūras līcis. Bet līdz ar silto, saulaino pavasari 17. jūnijā Rīgas ielās parādījās tanki ar sarkani krāsoto zvaigzni uz to bruņu torņiem. Pievakarē, pieplakuši radio aparātiem, gandrīz vai aprijām prezidenta uzrunas katru vārdu. (*Padomju tanku ķēžu žvadzēšana. Pie mikroфона runā Ulmanis*)

Ulmanis: Pilsoņi! Pilsones! Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju karaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlos, ka arī mūsu zemes iedzīvotāji ienākošās karaspēka daļas uzlūkotu ar draudzību ... Ir neizbēgams, ka pārdzīvojamie notikumi ienes zināmu satraukumu un traucējumus mūsu līdzšinējās mierīgās dzīves ritumā. Bet tās ir pārejošas parādības, kurām mēs pēc dažām dienām tiksīm pāri. Šinī brīdī es jūs aicinu – pierādiet domās, darbos un stājā tautas dvēseles spēku, ko izraisījuši atjaunotās Latvijas ziedu gadi. Tad es būtu drošs, ka viss, kas tagad notiek un tālāk notiks, nāks par labu mūsu valsts un tautas nākotnei un mūsu labām un draudzīgām attiecībām ar mūsu lielo austrumu kaimiņu – Padomju Savienību ... Es palikšu savā vietā, jūs palieciet savās. (*Padomju virsnieks pārbīda kontrolpaneļa slēdzi – sāk spēlēt viegla mūzika*)

Neimanis: (*Balss*) Starp citu, esmu Oskars Neimanis, Latvijas armijas kapteinis,

strādāju kā darbinieks Kara pārvaldē. No savas darba vietas loga vēroju, kā padomju tanki iebrauca Rīgā, okupējot visus stratēģiski svarīgos punktus. Prezidenta radiatora atstāja mani neziņā. Pēc septiņpadsmitā jūnija darbs praktiski manā darba vietā apstājās. Kā parasts, gaidījām instrukcijas no augšas, bet tās nenāca. Nenāca arī nekas no Višinska padomju vēstniecībā sastādītās jaunās Kirchenšteina valdības, tādēļ sitām savu laiku, parakstot rīkojumus, kam nebija nekāda sakara ar valsts drošību, vai vienkārši slaistījāmies. Ar skepsi, kas robežojās ar izmisīgām cerībām, uzņēmām jaunās, Kremļa apstiprinātās Kirchenšteina leļļu valdības deklarāciju, kurā tā uzsvēra, ka lielās Padomju Savienības un Latvijas Republikas draudzība arī uz priekšu būs varens un reāls spēks, kas nodrošinās Latvijas valsts neatkarību. Taču pretēji optimistiskajām valdības deklarācijām par draudzību un sadarbību, savām acīm redzēju, kā kādu rītu padomju tanki aplenca Aizsargu namu un tajā atrodošos aizsargus ar varu atbruņoja. No prezidenta pils nekādas ziņas vairs nenāca, kaut gan ik dienas lasīju *Valdības Vēstnesī* likumus ar viņa parakstu, kas noārdīja viņa paša izveidoto pārvaldes aparātu. Tā bezdarbībā un bezpalīdzībā pagāja pirmās trīs nedēļas. Piektajā jūlijā, ierodoties darba vietā, uzzināju, ka valdība pieņēmusi likumu par Saeimas vēlēšanām, kurām būtu jānotiek lielā steigā deviņas dienas vēlāk. Dienu pēc tam personisku lietu kārtošanai biju izbraucis uz Jelgavu. Atgriezies vēlu naktī Rīgā, uzzināju, ka esot vairākas reizes meklēts no savas dienesta vietas ļoti steidzamā lietā. Otrā rītā mani sagaidīja tālruņa zvans ...

1940. gada 6. jūlijs

(*Zvana tālrunis, atbild Neimanis*)

Neimanis: Neimanis.

Lūkins: Šeit Lūkins. Zvanu jums steidzamā lietā.

Neimanis: Klausos, pulkveža kungs.

Lūkins: Runāšu īsi. Ar valsts prezidenta pavēli nupat mirušā Bebra vietā esat iecelts par pils komandantu.

Neimanis: Par ko?

Lūkins: Vai jums kādi iebildumi?

Neimanis: Es nezinu, ko atbildēt. Kāpēc tieši mani?

Lūkins: Jūs taču bijāt viens no kandidātiem.

Neimanis: Bet tas jau bija sen – pirms piecpadsmit gadiem...

Lūkins: Tagad jūsu kārta.

Neimanis: Ar kuru datumu?

Lūkins: Ar šodien! Nekavējoties!

Neimanis: Man vēl šis tas kārtojams.

Lūkins: To atlieciet uz vēlāku laiku.

Neimanis: Kāpēc tāda steiga? Jaunā valdība sastādīta, demokrātiskās Saeimas vēlēšanas izsludinātas, pēc visām demonstrācijām un kautiņiem ap pili pilsētā valda miers un klusums.

Lūkins: Klusums gan. Kad atnāksiet, tad redzēsiet. Un esiet uzmanīgāks ar savu sarkasmu.

Neimanis: *(Balss)* Nekavējoties, kā pavēlēts, devos uz pili. No tālienes, likās, nekas nebija mainījies. Pils torni tāpat kā agrāk plīvoja prezidenta standarts. Tikai tuvāk pienākot ievēroju, ka ap pili mētājas cilvēki civilā ar sarkanu lentu uz piedurknes ar burtiem „PD”. Ejut iekšā, pamanīju, ka pils pirmā stāva logi bija aizrestoti ar dzeloņdrātīm. Dzeloņdrāšu režģu tinumi aizsprostoja arī ieejas. Pretēji šai neglītajai aintai, iekšiene izskatījās diža un uzkopta, kā to agrāk biju redzējis. Ejut caur mūžību dvesošajām viduslaiku velvēm, radās ilūzija, ka viss ir kārtībā un nekas nav mainījies, izņemot, ka šur tur pavidēja kāds civilists ar sarkanu lenti uz rokas. Prezidenta kabineta priekšistabā mani sagaidīja adjutants Lūkins.

Lūkins: Cerēju gan jūs satikt labākos laikos. Prezidents jau ilgāku laiku aizņemts – jums būs jāpagaida. It kā šķirsta papīrus, bet viņa domas ir citur. Ja jau nu šeit reiz esam, apsveicu jūs ar iecelšanu jaunajā amatā.

Neimanis: Paldies! Citos apstākļos tas būtu mani vairāk iepriecinājis.

Lūkins: Mēs šeit dzīvojam kā murdā. Būtu labi dzirdēt kāda cilvēka domas, kas nāk no lielās pasaules.

Neimanis: Pats labi zināt, ka mums, armijas cilvēkiem, neviens nekā nestāsta.

Lūkins: Nu, kaut ko dzirdējis jau esat – vismaz baumu līmenī.

Neimanis: Mans kaimiņš ir vecais Apgabaltiesas prokurors.

Lūkins: Mūsu cilvēks?

Neimanis: Jā, zemsavietis. Viņš ir pārliecināts, ka mums būs iekšēja neatkarība, nu tāds kā protektorāts – kā Ārējai Mongolijai. Un laba zīme esot, ka

jaunajā valdībā esot labi ja viens atklāts komunisti. Vai tas jums skan naivi?

Lūkins: Par nožēlošanu, arī prezidents tā domā.

Neimanis: Un jūs pats?

Lūkins: Šobrīd mans darbs nav domāt, bet izpildīt prezidenta pavēles. Atvainojiet, ka izklausos kā ciniķis, bet laikam – pretēji vienam otram – esmu pesimists ... Jūs taču esat dzirdējis, ka čeka apcietinājusī Nacionālā saraksta kandidātus ar Balodi priekšgalā.

Neimanis: Kaut ko tādu jau dzirdēju.

Lūkins: Nu tādēļ...

(No prezidenta kabineta izsteidzas sūtnis Kociņš, aizskrien ne no viena neatvadījies)

Lūkins: *(Ironiski)* Diezin kādas jaunas Ļjaba vēstis viņš no Maskavas atnesis? ... Tagad varat iet iekšā.

(Lūkins, Neimanis ieiet prezidenta kabinetā, viņus sagaida Ulmanis, sekretārs Rudums; Ulmanis pieceļas no galda un sarokojas ar Neimani.)

Ulmanis: Jūsu seja man liekas pazīstama.

Neimanis: Taisnība, prezidenta kungs! Esmu vairākkārt piedalījies jūsu pieņemšanās pilī un kā skautu organizācijas goda šefs esmu saņēmis no jums goda zīmi – ugunskrustu.

Ulmanis: Man jau tā likās. Tie bija labi laiki... Nu piesēdieties, lūdzu. Gribu par jums ko vairāk uzzināt. Jūsu vecāki?

Neimanis: Prezidenta kungs! Vectēvs un mans tēvs – par abiem kopā 80 gadus bija skolotāji Piltēnē.

Ulmanis: Piltene. Arī es tur esmu bijis, runājis. Skaista, vēsturiska pilsēta ... Cilvēki, kuri strādā uz laukiem, manai sirdij ir vistuvākie. Zemnieks, ziniet Neimani, paaudžu paaudzēs ir mūsu mūžīgās Latvijas avots – pamats, sakne, celms, spēks un sargs. Pateicoties viņiem, es esmu optimists – diezgan drošs, ka mums izdosies saglabāt no krieviem labu tiesu no mūsu ziedu laiku valdības – ja to par tādu varētu saukt... Kā tas arī nebūtu, man jūs ieteica jaunais armijas komandieris Kļaviņš. Un mans sekretārs domā tāpat.

Neimanis: Paldies, prezidenta kungs, par man dāvāto uzticību. Ticiet man, ka savus dienesta pienākumus izpildīšu pēc labākās sirdsapziņas.

Ulmanis: Par to es nešaubos. (*Iegrimst domās*) ... Nu, un kāds noskaņojums tautā, armijā?

Neimanis: (*Pieņem pamatstāju*). Prezidenta kungs! Armija skumst par Latvijas bēdīgo likteni un uz pirmo jūsu aicinājumu ir gatava cīnīties un mirt par mūsu neatkarību.

Ulmanis: Par to es biju pārliecināts, bet vai tad man bija tiesības riskēt ar mūsu kareivju dzīvībām? Vecās valstis nevar pasargāt savu neatkarību un iet bojā. Ko tad mēs – mazā Latvija. Tas vēstures gājiens... Lai nu paliek... Tagad mana galvenā vēlēšanās: tas varbūt arī bija galvenais iemesls, kāpēc es jūs tik ātri izsaucu. Kad stādāties priekšā kara ministram un armijas komandierim, lūdziet, lai viņi atbrīvo pili no šiem nezināmiem cilvēkiem ar sarkano lenti. Es jau pamēģināju, bet viņi mani neklausā... Tad nu, Neimani, labas sekmes turpmākajā darbā.

Neimanis: Paldies, prezidenta kungs! (*Neimanis iziet no kabineta priekšistabā*)

Lūkins: Nu! Kāds jums palika iespaids?

Neimanis: Es droši vien dziļi maldos, bet man šķiet, ka prezidents vēl nav aptvēris visā asumā sava paša stāvokļa nopietnību.

Lūkins: Vai es jums to neteicu. Katru rītu viņš astoņos nosēžas pie sava darba galda, kā to darījis gadiem ilgi, un paraksta tam priekšā noliktos papīrus. Mēs esam izolēti no ārējās pasaules. Nevienam mūs vairs neapmeklē, nemaz jau nerunājot par viņa paša agrāk iecelto valdību. Laikam jau baidās... Vadonis pieprasa jaunās valdības sēžu protokolus, pat piedāvājas palīdzēt ar jauno likumu noformēšanu, bet tie viņu apkaunojošā kārtā pilnīgi ignorē, ja neskaita piesūtītos dekrētus atkal par kādas organizācijas likvidāciju.

Neimanis: Un prezidents tos paraksta?

Lūkins: Kā viens no pirmajiem pienāca dekrēts par viņa paša Aizsargu organizācijas likvidāciju.

Neimanis: Un viņš to parakstīja?

Lūkins: Jūs patiešām gribat zināt? (*Pauze*)... Bet tagad par tiem lentaiņiem... Tiem uzdota pils ārējā apsardzība – uzdevums, ko pats prezidents agrāk bija uzdevis Politiskai pārvaldei.

Neimanis: Kas tagad atkožas?

Lūkins: Var skatīties arī tā... Šos cilvēkus komandē kāds bijušais, reiz par zādzību notiesātais futbolists, tagad Politiskās pārvaldes aģents – vārdā Margers.

Neimanis: Komunisti?

Lūkins: Drīzāk oportūnists bez izglītības. Es jums stādīšu viņu priekšā.

Neimanis: Ja jūs piekrītat – atliksim to uz vēlāku laiku – pēc tam, kad būšu redzējis kara ministru. Tagad – pils iekšējā apsardze?

Lūkins: Štāba bataljona viri – valstiski noskaņoti. Par tiem varat būt pilnīgi drošs.

Neimanis: Tālāk... Kad nācu iekšā, nevarēju neievērot ar dzeloņdrātīm aizpītos logus.

Lūkins: Kauna traips. Tos aizzogot ieteica Politiskā pārvalde pēc tam, kad pret prezidentu noskaņots pūlis, brēkdams: „Tiesāsim Ulmani!”, draudēja ielauzties pilī. Un, ja sarkanarmieši nebūtu nākuši palīgā tos izklidināt...

Neimanis: Aizžogi ir taktiski nepareizi – posteņu aizmugurē. Ja jums nekas nav pretī, es pavēlēšu tos noņemt.

Lūkins: Sen jau vajadzēja... Un vēl kaut kas. Pirms aizejat, reglaments paredz, ka pirms komandas pārņemšanas jums jāstādās priekšā mūsu ģenerāļiem – Dambītim un Kļaviņam.

Neimanis: Ne pirms būšu iepazīsies ar pils aizsardzības sistēmu. Domāju, ka tas varētu notikt ne ātrāk kā rīt vai parīt.

1940. gada 8. jūlijs

Neimanis: (*Balss*) Man pagāja divas dienas, lai iepazītos ar pils aizsardzības sistēmu, tādēļ tikai astotajā jūlijā ierados Kara ministrijā, kur mani sagaidīja pulkvedis Osis. Lūdzu viņu pieteikt mani jaunajam Kirchenšteina ieceltajam kara ministram ģenerālim Dambītim. Tā kā ārā bija karsta diena, atradu to sēžam pie galda krekļā bez kaklasaites – acimredzams reglamenta pārkāpums.

(*Kara ministra kabinets. Pie galda sēž kara ministrs Dambītis, krekļā, bez kaklasaites*)

Neimanis: (*Pamatstājā*) Ministra kungs! Atļaujiet ziņot, ka esmu pārņēmis pils komandanta posteni. Pilī viss kārtībā, prezidenta iekšējā apsardze pastiprināta, morāle apsardzē augsta.

Dambītis: Ak tā, Neimani. Tad nu jūs esat tas Kļaviņa cilvēks... Nuja, Ruduma kungs arī jūs ieteica... Nu, pastāstiet, ko šobrīd dara un domā Ulmanis?

Neimanis: To atbildēt nav manā kompetencē, bet kā jaunais pils komandants prezidenta vārdā lūdzu jūs

atbrīvot pili no traucējošiem Politiskās pārvaldes ļaudīm.

Dambītis: Nedomāju, ka tas ir iespējams, jo Ulmanis pats ir pie tā vainīgs, liekot Politiskai pārvaldei sevi apsargāt. Tagad tikai iepriekšējos apmainījuši jaunie uzticības ļaudis... Teikšu jums atklāti – kaut gan man nekādu sevišķu instrukciju no krieviem nav, taču no savas puses gribu jūs brīdināt būt uzmanīgam, lai Ulmanis kādu dienu neaizbēgtu.

Neimanis: Vai tas nozīmētu, ka prezidents ir jau uzskatāms par apcietinātu? Ja tā, tad es lūgtu mani no šī uzdevuma atbrīvot, jo līdz šim neesmu bijis cietuma uzraugs un nebūšu tāds arī nākotnē!

Dambītis: Taču nē, nē! Nav arestēts! Bet saprotiet, Neimani, ka gadījumā, ja prezidents aizbēgtu, tad mūs abus tā... (*Zīmīgi novelk riņķi sev ap kaklu*) To, Neimani, atcerieties!

Neimanis: Ministra kungs! Man vēl pietiekts apmeklējums armijas komandierim. Vai varu iet?

Dambītis: Ejiet, ejiet vien. Un, pirms ko drastisku iesākat, atcerieties, kam mēs šodien kalpojam.

Neimanis: (*Balss*) Es pēkšņi izjutu pretīgumu pret šo cilvēku, kurš visā savas dzīves laikā bija ieņēmis augstus amatus un baudījis Vadoņa labvēlību, tagad pēkšņi bija kļuvis tik iztāpīgs okupācijas varai.

(*Armijas komandiera kabinets. Pie galda sēž ģenerālis Kļaviņš pilnā Latvijas armijas uniformā.*)

Neimanis: (*Pamatstājā*) Paldies, ģenerāļa kungs, par man veltīto uzticību, rekomendējot mani pils komandanta amatam.

Kļaviņš: Man prieks, ka prezidents bija mierā ar manu ieteikumu. Tikai lūdzu atvainojiet, ka līdz iecelšanai neesat automātiski paaugstināts nākošajā dienesta pakāpē. Bet saprotiet – tas notika lielā steigā. Kā nekā, šo kļūdu izlabosim rīt ar prezidenta pavēli.

Neimanis: Paldies! Bet mana nāciens galvenais iemesls bija prezidenta lūgums atbrīvot pili no Politiskās pārvaldes apsardzes.

Kļaviņš: Nav jau labi, ka šie svešie ļaudis blandās pa pils iekšieni. Esmu jau par to runājis ar iekšlietu ministru. Pavisam atsaukt atsakās. Bet samazināšot gan par dažiem.

Neimanis: Saprotu! Jums vēl kādas instrukcijas man?

Kļaviņš: Kādas tur vispār instrukcijas. Jūs esat tieši padots prezidentam, un kā tādu es jūs lūdzu viņu respektēt.

Neimanis: Pirms aizeju... tā ir delikāta lieta... pirms aizeju, man lika pateikt, ka prezidents nožēlo jūsu atlaišanu no darba pēc 15. maija notikumiem.

Kļaviņš: (*Pasmaida*) Jā, to jau es zināju. Toreiz, tāpat kā tagad, mani apmētāja ar dubļiem, bet, uzņemdamies pašreiz, šajā drūmajā laikā mūsu vēl atlikušās nacionālās armijas komandiera pienākumus, esmu vadījis tikai no vienas vienīgas vēlēšanas – saglabāt mūsu armiju no galīga sabrukuma un atvairīt varbūtību, ka mūsu karavīrus varētu aizsūtīt tālu ārpus Latvijas... Cilvēki ir ļauni, visur redz tikai to sliktāko, bet (*uzsit sev pa krūtīm*), kā te sāp, to neviens nezina un tas arī nav nevienam jāzina. (*Pieceļas un sniedz roku atvadoties*)

Neimanis: Ģenerāļa kungs! Jūs esat īsts patriots. Man tikai žēl, ka prezidents tā...

(*Neimanis atgriežas pilī, prezidenta kabineta priekšistabā.*)

Neimanis: (*Balss*) Aizejot man kļuva žēl šī brīnišķīgā cilvēka, kurš tik neliekuļoti mīlēja mūsu nacionālo armiju un, uzņemdamies armijas komandēšanu, bija uzvēlis uz saviem pleciem pārāk smagu nastu.

Lūkins: Nu, izrunājāties ar kara ministru?

Neimanis: Šo pretīgo cilvēku, kurš ieņēmis augstus amatus, visus šos gadus ir baudījis prezidenta labvēlību, pat aizstājis to dažādās svinībās.

Lūkins: Dambītis, cik tālu vien varu atcerēties, ir bijis karjerists, kurš gatavs iztapt visām varām.

Neimanis: Grūti iedomāties, ka prezidents to viņā agrāk nesaskatīja.

Lūkins: Katram no mums ir savi vājie punkti. Un nav jau tik viegli atšķirt lišķi no īsta drauga. Kļīst runas, ka pat Vadoņa paša ieceltais galvenais prokurors piedāvājis čekai savus pakalpojumus.

Neimanis: Karčevskis?

Lūkins: Tas pats, bet nu mēs nobraucam sāņus. Jūs runājat ar?...

Neimanis: Un tad es runāju ar ģenerāli Kļaviņu...

Lūkins: Es zinu, ko gribat teikt. Kļaviņš ir brīnišķīgs cilvēks, goda vīrs, dziļš patriots, bet slikts diplomāts. Es ceru, jūs saprotiet, ka Vadonis nekādi nevarēja paturēt amatā cilvēku, kurš publiski neapsveica 15. maija pārmaiņas. Viss, ko viņam būtu vajadzējis

darīt, bija piesūtīt to mazāko apsveikuma rakstiņu, un viss būtu bijis kārtībā. Vai nu tu esi lojāls saimniekam, jeb tu... Lai nu paliek vēsture. Tagad klausieties. Mūsu Politiskās pārvaldes ieliktenis Marģers kļūst arvien nemierīgāks. Viņš baidās, ka prezidents varētu aizbēgt, un tādēļ ļauj saviem vīriem klejot pa visu pili. Jums kā pils komandantam...

Neimanis: Tas nu vienreiz jāizbeidz! Pils iekštelpas drīkst kontrolēt tikai mūsu karavīri. (*Zvana pa tālruni*) Grandavs? Šeit Neimanis! Lūdzu jūs paziņot visiem pils darbiniekiem, ka, sākot ar rītdienu, būs derīgas tikai caurlaides ar manu parakstu un zīmogu... Jā, līdz rītdienai!... Un savāciet no viņiem arī nepieciešamās fotogrāfijas. (*Uzkar klausuli, uz Lūkinu*) Tas nu tagad nokārtots, lai jūsu Marģers nebāž savu degunu, kur viņam nepiederas. (*Neimanis ieiet vestibīlā, kur pie galda sēž Marģers. Uz rakstāmgalda šķivis ar ēdiena atliekām*)

Neimanis: Atvainojiet, ka iztraucēju jūs jūsu maltītē, bet atļaujos jums aizrādīt, ka pilī tam ir attiecīgas ēdamtelpas.

Marģers: Jums vajadzēja sevi iepriekš pieteikt, nevis drāzties iekšā.

Neimanis: Kā jaunais pils komandants es gribētu zināt, kas ir šeit jūsu amats un uz kāda pamata esat okupējis manas dienesta telpas?!

Marģers: (*Pasviež papīru*) Skatieties, ja neticat! Ar Politiskās pārvaldes priekšnieka Latkovska rīkojumu man uzticēta pils ārējā apsardzība. Manā rīcībā ir 40 cilvēki, un tie man kaut kur ir jāizvieto.

Neimanis: Kā komandants es pastāvu uz to, ka jūsu vīriem šīs telpas jāatstāj!

Marģers: Un es atkal pastāvu, ka mani vīri nevar palikt uz ielas!

Neimanis: Esmu par to padomājis. Jums visiem iekārtošu telpas ārējās apsardzes mājā un jums pašam vestibīlā.

Marģers: Bet tad jau man vajadzēs caurlaidi, lai tiktu pilī?

Neimanis: Ja prezidents piekritīs – to dabūsit!

Marģers: Un mani ļaudis?

Neimanis: Jūsu ļaudis tagad bez kaut kādas vajadzības blandās pa pils pagalmu un dārzu, satraucot sargpostenus. Un ja nu kāda posteņa sargkareivis naktī vienu no jūsu ļaudīm nošauj, kas tad par to atbildēs?

Marģers: Tad mums abiem galvas nost! Es tūlīt runāšu ar saviem ļaudīm. (*Aiziet*)

Neimanis: (*Zvana pa tālruni*) Pilsētas komandants?... Lūdzu atsūtīt man vadu kareivju, kas noārdītu neglītās dzeloņdrātis ap pili... Jā, daru to uz savas galvas... Jā... Pils drošību nosaku es, ne Politiskā pārvalde. (*Uzkar*)

1940. gada 9. jūlijs

Neimanis: (*Balss*) Kad ierados no rīta pilī, mājas pārvaldnieks Lācis man ziņoja, ka visi mani vakardienas rīkojumi izpildīti, komandanta dienesta telpas sakārtotas, bet Marģers ar saviem ļaudīm jau vakar pievakarē galīgi izvācies no pils iekšējā rajona.

(*Rīts, prezidenta kabineta priekšistabā sēž Lūkins, ierodas Neimanis*)

Lūkins: Prezidents vēlas jūs redzēt.

Neimanis: Kādā lietā?

Lūkins: Laikam personīgā. (*Neimanis ieiet prezidenta kabinetā, priekšā sēž prezidents, Rudums.*)

Ulmanis: Pa logu redzēju jūs nākam. Es jau savam sekretāram jautāju, vai jūs esat atbildīgs pie tā, ka šodien pils dārzā neredzu vairs nevienu no palīgdienesta vīriem?

Neimanis: Prezidenta kungs! Es nokārtoju, ka uz priekšu nevienu bez atļaujas pilī neielaidīs.

Ulmanis: (*Pieceļas, sniedz roku*) Ar šo, komandant, jūs esat man izdarījis lielu pakalpojumu, par ko esmu jums līdz sirds dziļumiem pateicīgs. Redziet, ko nevarēja panākt ne kara ministrs, ne armijas komandieris, to panācāt jūs ar mazu kara viltību.

Neimanis: Paldies, prezidenta kungs! Bet tagad man vajadzīgs jūsu lēmums, vai piešķirsim Marģeram caurlaidi vai ne?

Ulmanis: Noteikti piešķiriet. Arī iepriekšējais Politiskās pārvaldes priekšnieks dzīvoja pilī un pat te gulēja. Ja mēs tagad viņam to liegtu, tas varētu aiziet līdz krieviem un radīt politiskus sarežģījumus. Višinskis to varētu iztulkot kā draudzības līguma sabotēšanu, un tā ir viena lieta, ko mēs nedrīkstam darīt. Man jau tā pienāk sūdzības par ieroču nobēdzināšanu, slepenu pretestību. Neprašas!... To gan, Neimani, atceraties: ja mēs labi neuzvedīsimies, tad zemi pārvaldīs krievu armija. (*Aiziet pie loga*) Labi gan, ka likāt noņemt dzeloņdrātis no logiem. Jutos gandrīz vai kā cietumā. Un pilnīgi bez kādas vajadzības... (*Ienāk Lūkins*)

Lūkins: Prezidenta kungs! Ģenerālis Dambītis un ģenerālis Kļaviņš!

Ulmanis: (*Uz Neimani*) Komendant, nepazūdiēt. Man priekš jums patikams pārsteigums. (*Ierodas Dambītis un Kļaviņš. Neimanis, Lūkins iziet priekšistabā*)

Neimanis: Es tagad došos savā apgaitā. Ja prezidents gadījumā mani meklē, tad būšu...

Lūkins: Labāk pagaidiet, kamēr tie abi aiziet.

Neimanis: Vai kaut kas svarīgs, par ko es nebūtu informēts?

Lūkins: Pēc brīža pats redzēsiet.

Neimanis: Es domāju par šo negaidīto abu ģenerāļu apciemojumu. Vai tam būtu kāds sakars ar valsts drošību, pārmaiņām armijā?

Lūkins: Kādu drošību? Jau ar pagājušo mēnesi visas mūsu armijas kustības nosaka sarkanā armija.

Neimanis: Bet Dambītis taču...

Lūkins: Dambītis tikai izpilda krievu pavēles – kā jau prezidents pavēlēja – precīzi un nekavējoties.

Neimanis: Ja nu tiešām tik slikti ir kā jūs to nostādiēt – vai atļausiet man personisku jautājumu?

Lūkins: Savas ģimenes lietas...

Neimanis: Es nedomāju jūsu ģimenes lietas... Ņemot vērā to, ko nupat teicāt... Es jums tagad jautāšu tieši: vai nenožēlojat, ka laicīgi neaizbēgāt uz rietumiem tad, kad vēl to varēja?...

Lūkins: Un pārkāpt prezidenta pavēli – palikt savā vietā? Kā karavīrs esmu devis zvērestu valstij un prezidentam. Gudri vai mulķīgi – man mācīja, ka zvērests jāpilda. Es laikam nevarētu kā citi kolēģi, kas repatriējās kopā ar vāciešiem un pārgāja to dienestā... Piedodiet, ka runāju kā no tribīnes... Bet tagad es jums jautāšu to pašu.

Neimanis: Kā pats labi zināt, mums taču ar prezidenta rīkojumu tika atņemtas ārzemju pasas – tā, redziet, šī iespēja nekad nepacēlās. Bet, ja varētu, es nezinu, kā būtu rīkojies...

Lūkins: Diplomāts. Bet es jums to nepārmetu. (*Zvana tālrunis, Lūkins atbild*)

Lūkins: Atvainojiet, bet prezidents vēlas ar mani... (*Ieiet prezidenta kabinetā, priekšistabā ienāk Margērs*)

Margērs: Man jums būtu jautājums.

Neimanis: Atbildēšu, ja nav personisks.

Margērs: Negribētu jaukties tur, kur man nepiedienas... Nu, tikai tā – starp citu –

gribētu zināt, kurš jūs rekomendēja pils komandanta amatam.

Neimanis: Tas atkarīgs no tā, vai šo informāciju gribat jūs vai jūsu priekšniecība.

Margērs: Protams. Tikai pats, personīgi.

Neimanis: Tādā gadījumā man žēl, ka nevaru jūsu ziņkārību apmierināt, jo tas – kā to mēdz palaikam teikt – ir izgudrotāja noslēpums.

Margērs: Es jau tikai tā... nedomājiet, ka būtu to kādam ziņojis...

Neimanis: Par to esmu pārliecināts. (*Margērs aiziet. No prezidenta kabineta iznāk Dambītis un Kļaviņš. Kļaviņš atvadās. Dambītis aiziet neatvadījies. Ulmanis paver durvis*)

Ulmanis: Neimani, nāciet iekšā. (*Neimanis ieiet Ulmaņa kabinetā*)

Ulmanis: Speciāli šim gadījumam uzaicināju Dambīti un Kļaviņu. Tagad man ir arī kaut kas priekš jums. Lūkin, esiet tik labs un atnesiet. (*Lūkins atnes pulkvežleitnanta zīmotnes un iedod prezidentam*)

Ulmanis: Es nupat parakstīju pavēli armijai un flotei par jūsu paaugstināšanu nākamajā dienesta pakāpē. Man ir tas gods būt pirmajam, lai jūs apsveiktu. (*Pasniedz zīmotnes un paspiež roku*) Man laikam, kā vienmēr, ir laimīga roka būt pirmajam...

Lūkins: Atļaujiet arī man jūs apsveikt ar jauno dienesta pakāpi. Žēl tikai, ka nevaram to aplacīt ar glāzi šampanieša, kā tas pienāktos. Bet ceru, ka to varēsim izdarīt, kad šie nenoteiktie laiki pavērsīsies mums par labu.

Neimanis: Pulkvedi, es arī ceru.

Neimanis: (*Balss*) Atstājot kabinetu, mani pārņēma nereāla sajūta it kā starplaikā nekas nebūtu noticis, it kā Latvija būtu neatkarīga un brīva, it kā pēdējais mēnesis būtu bijis tikai tāds murgs, no kura prezidenta rokas spiediens mani tagad ir atmodinājis. Jo vai tad dzīve šeit neritēja kā agrāk? Kārtējās pavēles armijai un flotei tika izdotas kā vienmēr, virsnieki paaugstināti, ordeņi piešķirti. Varbūt tā lieta nemaz tik ļauna nebija, bet tomēr...

1940. gada 10. jūlijs

Neimanis: (*Balss*) Dzīve pili bija kļuvusi klusa un mierīga, pat par daudz vienmuļīga valsts prezidenta rezidencei. Ar Margēra komandas izvākšanu no pils iekšpuses pagalmā valdīja pilnīgs klusums, kuru tikai brīžiem pārtrauca vēja nestās strūklakas

straumes iešļakstēšanās uz saulē siltajiem akmeņiem. Nelielas pārmaiņas un dzīvību pils vienmuļīgajā ikdienā ienesa vienīgi ar militāro ceremoniju saistītā pils sardzes maiņa. Ejot savā apgaitā, pilnīgi nejauši caur atvērto gaitēņa logu sadzirdēju minam manu vārdu. (*Ulmanis, Rudums baro baseinā zivis*)

Ulmanis: Kāds miers.

Rudums: Kopš Mārgers izvēcis savu bandu, man ir brīžiem tāda sajūta, it kā nekas nebūtu starplaikā noticis.

Ulmanis: Par to visu mums jāpateicas Neimanim. Kamēr viņi maisījās te pa vidu, man vienkārši riebās nākt ārā... Kā parasts, vakar pa logu noskatījos sardzes maiņu. Es nezinu, Rudum, vai jūs domājat tāpat... Tikai tagad, kā nekad agrāk, ievēroju mūsu karavīru brašos augumus un nevainojamo stāju, skaistos ietērpus. Tie darītu godu jebkurai starptautiskai parādei.

Rudums: Tā ir jūsu gvarde. Jūs viņus izaudzinājat.

Ulmanis: Ne jau es, Rudum – tā mūsu tauta... Un ziniet, kas mani manā dzīves laikā visvairāk aizkustināja? Tas bija zemnieku zvērests MAN Rēzeknes pļaujas svētkos. Lāgā neatceros, kurā gadā tas bija.

Rudums: Vai nebija trīsdesmit sestajā?

Ulmanis: Neliēkas, ka tik sen, bet laikam jau... Katru reizi, kad ir grūti vai rodas kādi sarežģījumi, man sirdī atskan viņu vārdi: Lai Dievs un visas šīs dienas simts tūkstošu saime ... saime, saime ... Jūs nevarat iedomāties, kā visu šo pēdējo dienu notikumi ir skāruši manu atmiņu...

Rudums: Mans Vadoni! Jūsu atmiņa ir labāka nekā jebkuram no mums. Esmu dzirdējis ministru kabinetā ar skaudību pārrunājam, ka jūs atceraties katra jūsu rīkojuma vissīkāko detaļu.

Ulmanis: Ne vairs... Jā, pareizi... Lai Dievs un visas šīs dienas simts tūkstošu svētku saime ir liecinieks tam, ka nemūžam neirs tautas Vadoņa sietās saites starp latviešu zemnieku un viņa zemi, ka nesatricināma un nesalaužama būs visas tautas vienība un uzticība Vadonim.

Rudums: Tas ir jums, mans Vadoni. Kad tauta kādu mīl, viņas pienākums ir izteikt sevi caur jums. Jūs esat tās iemiesojums.

Ulmanis: Dažbrīd man uzmācas doma, ka es esmu viņu pievilis.

Rudums: Mans Vadoni. Jūs esat mūsu tauta. Ja jūtaties pievilts, tad tauta ir tā, kas jūs pievilusi – ne otrādi.

Ulmanis: Rudum! Tā nerunāji! Kaut arī tā būtu patiesība. (*Noliecas pār baseinu*) Padodiet man turziņu. (*Baro zivis*) Kas tas?! Redziet, tur viena zivs tikpat kā nekustas ... un tur atkal otra.

Rudums: Es gan neko sevišķu neredzu.

Ulmanis: Nē, nē, skatieties tieši tur.

Rudums: Varbūt, ka gul?

Ulmanis: Nē, nē! Tā viena sagriezusies gandrīz uz sāniem. Esmu jaunībā makšķerējis – es zinu... Un tā – tik ne jau ar vēderu gaisā. Un citas arī neēd kā agrāk.

Rudums: Jāliek pārbaudīt filtrācijas sistēmu un svaigā ūdens pievadu.

Ulmanis: To gan izdariet tūlīt, nekavējoties, pirms kas ļaunāks notiek. Un ja kāds tūļājas, sakiet, ka ar prezidenta pavēli.

Rudums: Saimniecības vadītājs šodien nav pilī, bet tiklīdz viņš ieradīsies...

Ulmanis: Un pie tās pašas reizes lieciet baseinu iztīrīt. Netīrība ārzemju viesiem varētu atstāt sliktu iespaidu.

Rudums: Ja jau reiz runājam par viesiem... Mārgers, kuram acimredzot sakari ar krievu vēstniecību, man deva mājienu, it kā rīt jums būtu pieteikts Višinska apmeklējums.

Ulmanis: Es zinu, ko domājat. Man iekšā vārās tāpat kā jums par šādu apzināti nicīgu izturēšanos.

Rudums: Kad Višinskis ierodas, varētu jau viņam pateikt, ka prezidentam nekas par to nav zināms un lai sūtniecība pieteic viņu oficiāli, kā tas diplomātiskās attiecībās ar valsts galvu ir pieņemts.

Ulmanis: Atpakaļ gan viņu nesūtiet! Krieviem būs atkal iemesls atspēlēties, kas tikai saasinātu attiecības. Vai jūs tā nedomājat, Rudum? Atriebības vietā pavēliet izslaucīt pagalmu un parūpējieties, lai sardzes uniformas būtu tīras un šineļu priekšas izgludinātas... Mums tam kungam jāparāda, ka, neskatoties uz pārmaiņām, pilī viss ir kārtībā un prezidenta dzīve rit tikpat normāli kā agrāk. To redzot, krieviem radīsies respekts pret mūsu tautu, un viņi atstās vismaz daļu no mūsu neatkarības ieguvumiem.

Rudums: Jūsu tumšā ketaveja, ar ko pieņemat ārzemju diplomātus, ir pašlaik pie tīrītāja.

Ulmanis: To gan ne! Višinskis jau nav akreditēts diplomāts. To pašu uzvalku, ko velku ministru kabineta sēdēs. Lai redz, ka prezidents nopietni strādā un tur valsts grožus stingri savās rokās... (*Rudums*)

vīcinās) Neesiet nu, Rudum, tūlīt pesimists. Mēs nevaram ignorēt faktu, ka Maskava skatās labvēlīgi uz mūsu valdīšanu un politiskām pārmaiņām... To trīsdesmit ceturtajā gadā uzsvēra Staļins un tagad to pašu viņa pilnvarotais. Neaizmirstiet, ka Višinskis mūsu pēdējā sarunā atkārtoti atgādināja, ka es personīgi esot Maskavā lielākā cieņā nekā jebkurš cits valdības galva. Protams, katram ir skaidrs, ka tas ir pārspīlēts, bet kaut kāds pamats jau viņa teiktajam bija, un man nav iemesla viņam neticēt.

1940. gada 14. jūlijs

Neimanis: (*Balss*) Tā klusumā un izolācijā pagāja nākamās četras dienas. Saeimas vēlēšanu laikā biju aizbraucis pie savas ģimenes uz Cēsīm... Tur, tāpat kā citur, vēlēšanu punkti izgreznoti Latvijas karogiem. Cilvēki nopietnām sejmā nāca un ātri gāja. Rindu nebija. Nebija arī ko kavēties. Saraksts bija tikai viens. To pašu ātri salocīja un iemeta kastē. Atbraucis atpakaļ Rīgā, tūlīt devos uz pili. Kabineta priekštelpā mani, kā vienmēr, sagaidīja Lūkins, tikai šoreiz viņš šķita esam vairāk uztraukts kā parasti. (*Priekštelpā Lūkins, ienāk Neimanis*)

Lūkins: Es jau vairākkārtīgi mēģināju jūs sazvanīt.

Neimanis: Atvainojiet, ka esmu pavēlu, bet kā zināt, Saeimas vēlēšanas... Jūs jau nobalsojāt?

Lūkins: Par šo Maskavā inscenēto farsu. (*Pauze*) Jā, es nobalsoju. Bet tikai, lai prezidentam nerastos nepatīkšanas, ka mēs te atklāti demonstrējam pret jauno valdību.

Neimanis: Kopā ar prezidentu?

Lūkins: Nujā, jūs jau šeit nebijāt... prezidentam pēc Višinska apciemojuma pagājušo nakti piemētās sirds vājums. Bijām spiesti izsaukt ārstu Miķelsonu. Viņam noteica gultas režīmu un pilnīgu mieru uz dažām dienām. Tāpēc prezidents šodien nevienu nepieņem.

Neimanis: Diplomātiska slimība?

Lūkins: To prasiet viņa ārstam... Jūs izstrīpojāt kandidātus?

Neimanis: Vai tam varētu būt kāds sakars ar Višinska apmeklējumu?

Lūkins: Es pat nemēģināšu minēt... Nē, es nezinu, par ko viņi runāja. Man neteica un es neprasīju, bet kad pēc apmeklējuma iegāju kabinetā, prezidents izskatījās sakritis, runāja klusā, lēnā balsī, it kā kāds no viņa

būtu izspīdījis pēdējo dzīvības sulu... Jūs izstrīpojāt kandidātus?

Neimanis: Viņš jums neteica, par ko?

Lūkins: Jūs izstrīpojāt kandidātus?

Neimanis: Jūs laikam jokojat. Te, Rīgā vēl nekas, bet manai ģimenei Cēsīs piedraudēts, ka tie, kuri ies tajā būdā ar aizkaru, tiks pierakstīti un vēlāk iztaujāti. Nē, atzišos. Salocīju un iemetu tāpat kā visi citi. (*Ienāk virsnieks*)

Virsnieks: Komandanta kungs! Ar jums vēlas runāt Mārgers.

Lūkins: Kopš nu jūs reiz esat šeit... man lietas darāmas pilsētā.

Neimanis: Nē, palieciet.

Lūkins: Mēs viens uz otru neturam labu prātu.

Neimanis: Tieši tāpēc palieciet. (*Uz virsnieku*) Sūtiet viņu iekšā. (*Ienāk Mārgers*)

Neimanis: Ar ko varu jums pakalpot?

Mārgers: Neko sevišķu. Es tikai gribēju zināt, kad un kādā laikā prezidents izbrauks uz pilsētu, lai novēlētu par jauno Saeimu. Viņam droši vien būs nepieciešama apsardzība.

Neimanis: (*Sasmaidās ar Lūkinu*) Neprasiet man. To vislabāk zinās prezidenta adjutants. Prasiet viņam.

Lūkins: Latvijas satversme paredz, ka vēlēšanas ir katra pilsoņa personīga lieta. Ko prezidents nolēmis – tas man nav zināms.

Mārgers: Man dots rīkojums pavadīt prezidentu uz balsošanas vietu. Sakiet, ko lai es ziņoju savai priekšniecībai?

Lūkins: Lai neradītu mums abiem nevajadzīgus sarežģījumus – neziņojiet neko... Man tagad patiešām jāiet. (*Mārgers nervozi skatās apkārt*)

Neimanis: Ar ko vēl varu jums pakalpot?

Mārgers: Es labprāt gribētu lūgt jūsu atļauju apskatīt pils telpas.

Lūkins: Varat, ja darīsiet man zināmus jūsu iemeslus.

Mārgers: Tās varbūt ir tikai tenkas, bet tauta runā, ka pa pils slepenu apakšzemes eju varot nokļūt Pārdaugavā.

Neimanis: Un ja tāda būtu?

Mārgers: Un ja nu prezidents pa to...

Neimanis: Aizbēgtu? Tad jums būtu lielas nepatīkšanas.

Mārgers: Ne tikai man vien... Bet, ja tāda būtu ...

Neimanis: Man par to nekas nav zināms.

Mārgers: Bet tautā stingri vien runā...

Neimanis: Tautā daudz ko runā, bet es jums apsolu...

Mārgers: Vai varat dot savu virsnieka goda vārdu?

Neimanis: Reglaments paredz, ka šādos gadījumos virsnieka goda vārds nav nepieciešams.

Mārgers: Es tikai gribēju pārliecināties.

Neimanis: Ja neticiet man, dodu jums atļauju inspicēt pili, protams, sardzes pavadībā. Stājieties sakaros ar dežūrējošo virsnieku. (*Mārgers aiziet*)

Lūkins: Slepna apakšzemes eja! Ja viņš tikai zinātu, ka prezidents ir jau galīgi izšķīries.

Neimanis: Izšķīries darīt ko?

Lūkins: Nedarīt nekā... Nekādi rīkojumi, nekādas pārrunas. Aizbaidinoties ar neveselību un darba slodzi, viņš visu dienu pavada pie sava rakstāmgalda, mehāniski parakstot tam priekšā noliktos papīrus. Kādreiz mēs pieminam agrākos laikus, bet tikai uz brīdi. Tad viņš atkal iegrimst savos papīros, norādot, ka valsts vadīšana prasot viņa nedalītu uzmanību un enerģiju. Labāk mainīsim tematu... Jūs taču arī esat saņēmis uzaicinājumu piedalīties jaunievēlētās Saeimas pirmajā sanāksmē?

Neimanis: Nezinu, vai iešu. Tenko, ka pieprasīšot Latvijas uzņemšanu padomju saimē... Višinskis gan to krasi noliedz.

Lūkins: Cilvēks, kurš šeit atbraucis, lai inscenētu demonstrācijas, kas prasa Latvijas pievienošanu Krievijai?

Neimanis: Kamēr ārzemju diplomāti ir vēl Rīgā, es šaubos, ka viņš uzsāks kaut ko tik drastisku. Negribas taču ticēt, ka Rietumu sabiedrotie un Vācija akceptēs kailu aneksiju. (*Virsnieks ienes dienas pastu. Lūkins to pārskata un atver kādu aploksni, lasa*)

Neimanis: Kad atgriezīsieties, gribu vēl izlūgties pāris dienas pie ģimenes... Sirds nav mierīga... Tikai kamēr prezidents veselojas... Kaut kas jauns – svarīgs?

Lūkins: (*Nosviež vēstuli uz galda*) Es negribu sabojāt jūsu pāris brīvās dienas... Vēstule no Iekšlietu ministrijas. Ar Višinska kabineta dekrētu prezidenta Ulmaņa funkcijas izbeidzas sakot ar 21. jūliju, plkst. divpadsmitiem dienā. Tas ir... tieši jaunās

Saeimas sanāksšanas dienā. Prezidenta posteni pārņems pats Kirhenšteins.

Neimanis: Tas zelta rīkle!...

Lūkins: Vai tad jūs gaidījāt ko citu?

Neimanis: Taisnība jau ir. Savā zemapziņā es no pirmās dienas zināju, ka tā notiks, bet, kad nu šis brīdis ir klāt... Nē. Viņi to nevar tik vienkārši izdarīt. Tas ir pret satversmi.

Lūkins: Kādu satversmi? Es nezinu, par kādu satversmi jūs runājat? Višinskis! Nu, skaidrs. Kā man tas agrāk neienāca prātā. Tikai tagad es saprotu prezidenta sabrukuma iemeslus... Nestāviet tā. Jūs tāpat nekā nevarat līdzēt. Ejiet mājas pie ģimenes atpūsties. Mums vēl viena, otra grūta diena priekšā.

1940. gada 21.jūlijs

Neimanis: (*Balss*) Rīgā no laukiem atgriezos jau pēc pāris dienām. Saeimas sanāksšanas rītā, kā parasts, devos uz pili. Laiks tuvojās divpadsmitajai stundai – tam brīdim, kad bija paredzēta Saeimas svinīgā atklāšana. Nacionālo teātri apjozušas Palīgdienesta policistu rindas. Pati ēka izgreznota ar zaļumiem un karogiem. Preti galvenajai ieejai uzcelts puķēm rotāts paaugstinājums. Pie pašas ieejas teātrī ielūgumu un dokumentu pārbaude. Pa vienam, pa diviem – cilvēki jau pulcējas.

(*Prezidenta kabinetā sēž Ulmanis, ienāk Rudums*)

Rudums: Es ceru, ka šodien jūtaties labāk. Dabūjāt mazliet atpūsties?

Ulmanis: Varat jau iedomāties. Visu nakti pa galvu malās doma, ko darīšu pēc tam, kad būšu vienkāršs pilsonis.

Rudums: Paliksiet šeit, Latvijā?

Ulmanis: Neesmu īsti izšķīries, ko darīt. No vienas puses, esmu gan solījis palikt savā vietā, bet no otras... Dauderus droši vien man atņems, bet veco dzīvokli Tērbatas ielā varbūt atstās... Tas viss atkarīgs no tā, ko šodien nolems Saeima – vai es viņiem būšu vēl vajadzīgs.

Rudums: Jums šeit ir diezgan daudz nelabvēļu.

Ulmanis: Jā, par to man tiešām ir bailes. Ja nebūtu tā 15. maija lieta, tad varbūt vēl...

Rudums: No otras puses, valdībā ir Vilis Lācis, un viņam ir vairāk ietekmes kā vienam otram. Viņš jums daudz pateicības parādā.

Ulmanis: Jā, bet pat viņam ir šādi, tādi grēciņi uz muguras. Es šaubos, ka viņš

gribēs sevi kompromitēt, mani publiski aizstāvēt. Katram gadījumam, lūdziet Ārlietu ministriju izzondēt iespēju dabūt ārzemju vīzas.

Rudums: Esiet nolēmis uz kurieni?

Ulmanis: Uz jebkuru zemi, izņemot Vāciju. Vislabākā jau būtu Šveice.

Rudums: Ar prezidenta pavēli?

Ulmanis: Esiet diplomātisks – palūdziet. Un pie tās pašas reizes pieprasiet sev arī. Tad gan sakiet, ka ar prezidenta pavēli. (*Rudums grasās iet*) Pagaidiet! Jūs bijāt ārā? Kā tur tagad izskatās?

Rudums: Visa Rīga izgreznota valsts karogiem.

Ulmanis: Arī sarkaniem?

Rudums: Arī sarkaniem. Daži pat steigā pārtaisījuši mūsējo, izgriežot ārā balto stripu, tad atkal sašujot kopā, lai iznāk sarkans.

Ulmanis: Kā jau jums agrāk teicu – uz simtiem nevarēs pajauties, un simtiem būs tādu, kas skries piedāvāt savus pakalpojumus. Tā mūsu latviešu daba.

Rudums: Es neesmu pārliecināts, ka man to vajadzētu tagad pieminēt, bet mani bez visa cita vēl uztrauc tas, ka Marģers vismaz trīskārtīgi pastiprinājis pils ārējo apsardzi.

Ulmanis: Kamēr es te vēl esmu, to viņi nedrīkst darīt bez manas ziņas. Palūdziet Neimani, lai noskaidro. (*Ienāk Marģers, Lūkins*)

Lūkins: Prezidenta kungs! Atvainojiet, ka ienācu bez pieteikšanas, bet šis kungs pastāvēja, ka viņam svarīgs ziņojums, kas nododams jums personīgi.

Marģers: Nupat kā saņēmu pavēli... (*Aizraujas*)

Rudums: Mēs jūs laikam nesapratām. Šeit pavēles izdod tikai prezidents un neviens cits!

Marģers: Nupat kā saņēmu norādījumu no Politiskās pārvaldes nolaist pils tornī plīvojošo prezidenta standartu. Protams, man būtu vajadzīga jūsu atļauja.

Ulmanis: Kurš to pavēlēja?

Marģers: To viņi man neteica, bet tā kā jūsu prezidenta pilnvara izbeidzoties pēc dažām stundām...

Ulmanis: Kāds ir jūsu viedoklis, Lūkin?

Lūkins: Tā ir pils komandanta funkcija. Ieaiciniet Neimani!

Rudums: (*Paceļ klausuli*) Neimani? Prezidents vēlas jūs redzēt.

(*Ienāk Neimanis*)

Ulmanis: Kā jau jums zināms, manas prezidenta pilnvaras izbeidzas divpadsmitos dienā – tas būtu pēc pāris stundām. Ko esat nolēmis darīt ar manu standartu pils tornī?

Neimanis: Prezidenta kungs! Nevaru sev piedot, ka šis jautājums man neienāca prātā jau agrāk. Lūdzu, ļaujiet man apdomāties.

Ulmanis: Esmu ar mieru pagaidīt. (*Pauze*)

Neimanis: Prezidenta kungs! Ko nozīmē standarts pils tornī? Tas liecina, ka valsts prezidents atrodas Rīgā. Un, kamēr jūs, prezidenta kungs, nebūsiat nodevuši savus pienākumus savam pēcnācējam, jūs taču joprojām esat valsts prezidents, tāpēc standartam jāpaliek tornī arī pēc divpadsmitiem, līdz nebūsim saņēmuši rīkojumu no jums vai jaunā valsts prezidenta to nolaist.

Ulmanis: Paldies! Priecājos, ka jūsu lēmums pilnīgi atbilst maniem ieskatiem. (*Ulmanis aiziet*)

Neimanis: (*Uz Marģeru*) Tagad atbildiet, ko nozīmē šī trīskārtējā ārējās apsardzes pastiprināšana ap pili?

Marģers: Manas vienīgās rūpes ir Ulmaņa drošība.

Neimanis: Drošības ziņā pilsētā kopš vakardienas nekas nav mainījies.

Marģers: Ne jau tieši tagad, bet vēlāk jaunajai Saeimai par godu sagaidāmas spontānas demonstrācijas, kas varētu izraisīt traucis pie pils.

Neimanis: Miniet man tikai vienu variantu.

Marģers: Nu, piemēram... Varētu būt atsevišķas grupas, kas savā naidā pret fašistisko režīmu būtu gatavas ielauzties pilī... Jūs, par laimi, toreiz vēl nebijāt šeit, kad strādnieki, savā taisnīgajā sašutumā saucot „Nost ar Ulmani”, gandrīz jau ielauzās. Un, ja sarkanā armija toreiz nebūtu iejaukusies Ulmaņa pusē, neviens no mums te droši vien nestāvētu.

Neimanis: Jūsu tā saucamos „traucis” toreiz izraisīja neatbildīgi elementi. Es no sirds skubinu jūs sūtīt vismaz pusi no jūsu vīriem mājās.

Marģers: Rīkojums pastiprināt sardzi nāk no jūsu paša Politiskās pārvaldes. Nestāstiet to man, bet viņiem! (*Aiziet*)

(*Zvana tālrunis – atbild Neimanis*)

Neimanis: Šeit komandants Neimanis.

(Balss tālrunī) Pulkvedis Jurēvičs. Nododu jums ģenerāļa Dannenbergas pavēli tieši plkst. divpadsmitos nolaist prezidenta standartu.

Neimanis: Pulkveža kungs! Pasakiet garnizona priekšniekam, ka nav viņa kompetencē iejaukties valsts prezidenta iekšējā dzīvē. Otrkārt, es kā pils komandants esmu padots tieši valsts prezidentam un jūsu priekšnieka pavēli izpildīt nevaru, jo valsts prezidents vēlas, lai viņa standarts paliktu vietā arī pēc divpadsmitiem.

(Balss tālrunī) Vai esmu pareizi sapratis jūsu atbildi?

Neimanis: Esat!

(Balss tālrunī) Tad to tā arī paziņošu priekšniecībai. (*Neimanis domīgi uzkar klausuli, ienāk Ulmanis*)

Neimanis: Prezidenta kungs! Nupat zvaniņa...

Ulmanis: Par to pašu karogu?

Neimanis: Tieši tā, prezidenta kungs! Šoreiz karogu nolaist pavēl Dannenbergas. Taču nesaprotu: pulkvedi Dannenbergu pazīstu kā krietnu un nosvērtu virsnieku – viņš noteikti to pavēli saņēmis no augstākās priekšniecības.

Ulmanis: No padomju sūtniecības?

Neimanis: Ļoti iespējams.

Ulmanis: Vai! Tad nu gan varbūt vajadzētu viņiem paklausīt un to karogu nolaist.

Neimanis: Prezidenta kungs! Manās acīs jūs joprojām esat valsts prezidents, kas nosaka. Mans gods neatļauj man atkāpties no mana lēmuma.

Ulmanis: Ticiet man – lielajā politikā ar godu vien tālu netiksiet. Bet, ja nu jūs to uzņematies uz savu atbildību ... (*Aiziet, Neimanis iziet priekšistabā, kur viņu jau sagaida Mārgers*)

Mārgers: Pasakiet Ulmanim, lai viņš neuztraucas. Politiskā pārvalde ir sazinājusies ar prezidentu Kirhenšteinu. Arī Kirhenšteins ir domās, ka to karogu gandrīz vai varētu atstāt... (*Skatās pulksteni*) Nupat kā sākas Saeimas sanāksme. Jūs neiesiet?

Neimanis: Un jūs ne?

Mārgers: Mans rīkojums ir palikt šeit.

Neimanis: Gaidu pulkvedi Jurēviču – viņam mašina. (*Mārgers aiziet. Ienāk Virsnieks*)

Virsnieks: Komandanta kungs! Mašina lejā jau gaida ... (*Neimanis vilcinās*) Es saprotu,

ko domājat, komandanta kungs. Viss iepriekš jau nolemts.

Neimanis: Kā teātra izrāde...

Virsnieks: Droši vien slikta izrāde, komandanta kungs. Mans garastāvoklis ir tikpat nospiests kā jūsējais... Jums ieejas karte?

Neimanis: Tepat! Kaut gan ceru, ka vienam, otram būs vēl palikusi kāda maza daļa cienības pret mūsu uniformām un neprasīs. (*Ienāk Lūkins, sarkanarmijas komandieris*)

Lūkins: Tagad saturieties! Ar padomju garnizona priekšnieka rīkojumu, šodien pulksten trīspadsmitos pils iekšējo apsardzību pārņem sarkanā armija. Iepazīstieties!

Sarkanarmijas komandieris: Komandanta kungs! Pamatojoties uz garnizona priekšnieka rīkojumu, lūdzu jūsu atļaujamaniem karavīriem nomainīt pils iekšējo sardzi.

Neimanis: Tas neietilpst manā kompetencē. Tam vajadzīga prezidenta atļauja.

Sarkanarmijas komandieris: Tad ejiet un izprasiet. Es pagaidīšu. (*Neimanis ieiet Ulmaņa kabinetā*)

Neimanis: Prezidenta kungs! Atļaujiet man ziņot, ka ar padomju garnizona priekšnieka rīkojumu šodien pils iekšējo apsardzību pārņem sarkanā armija.

Ulmanis: (*Uzbudināts*) Kāpēc ... Kāpēc? Kāpēc, kādai vajadzībai?

Neimanis: Prezidenta kungs! Tas man nav zināms.

Ulmanis: Es ceru, jūs saprotiet šo morālisko pazemojumu.

Oskars Neimanis - Gints Grāvelis; Kārlis Ulmanis - Juris Kalniņš

Foto: Gunārs Janatīns

Neimanis: Saprotu, prezidenta kungs!

Ulmanis: Es kā neatkarīgās Latvijas valsts prezidents nekādi nevaru pieļaut, ka mani apsargās svešas valsts spēki.

Neimanis: Tātad jūs, prezidenta kungs, noraidiet garnizona priekšnieka rīkojumu. Es tad to viņam arī paziņošu.

Ulmanis: Pagaidiet! Atļaujiet man apdomāties. (*Gara pauze, abi klusē*)

Neimanis: Mana sirds prasās viņam teikt „nē!”

Ulmanis: Ar sirdi jūs šodien maz ko paveiksiet.

Neimanis: Bet ko tad?

Ulmanis: Rīkojaties, kā jums pavēlēts!

Neimanis: Bet, prezidenta kungs!

Ulmanis: Es jums reiz teicu – rīkojieties, kā jums pavēlēts! (*Aiziet, pie tālruņa Neimanis*)

Neimanis: Komandants Neimanis!

Ar prezidenta pavēli lūdzu jūs ielaist sarkanarmiešus pils pagalmā, bet virsniekus vestibilā... Jā! Ar prezidenta pavēli.

(*Neimanis iziet vestibilā, kur to sagaida Virsnieks, sarkanarmijas komandieris, Lūkins un kāds sarkanarmijas leitnants*)

Neimanis: Prezidents akceptē jūsu pavēli.

Sarkanarmijas komandieris: Jūsu prezidents ir saprātīgs cilvēks. Labi! Nostādīšu vienu bruņu mašīnu Valdemāra ielā un otru pie Valsts bankas. Domāju, ka pietiks, bet, ja par maz, piezvaniet pa tiešo vadu, un desmit minūšu laikā būšu klāt ar desmit bruņu mašīnām kārtības ieturēšanai. (*Uz sarkanarmijas leitnantu*) Un jūs, leitnant, izpildiet visas pils komandanta Neimaņa pavēles, it kā tās būtu manas pavēles! (*Aiziet*)

Neimanis: Vai varētu būt, ka krievi tiešām sagaida tautas masu uzbrukumu prezidenta pilij?

Lūkins: Jeb tikai jauns Višinska triks – jauna aina šajā traģikomēdijā... Bet lai nu paliek... Man zvanija... Ceļā pie prezidenta audiencē tūlīt būs Kirchenšteins, lai oficiāli pārņemtu prezidenta posteni. (*Ierodas Kirchenšteins ar pavadoņiem un ieiet Ulmaņa kabinetā*)

Lūkins: (*Skatās pulkstenī*) Trīs pēc pusdienas.

Neimanis: Man arī ir tāda savāda sajūta.

Lūkins: Pēc dažām minūtēm mēs būsīm oficiāli padoti...

Neimanis: Es tikai domāju, vai spētu kalpot jaunajam prezidentam ar tādu pašu lojalitāti... Latvietis jau vien viņš ir...

Lūkins: Par to tagad galvu nelauziet. Mēs šeit droši vien nebūsim. (*Uztraucies ieskrien Virsnieks*)

Virsnieks: Pulkveža kungs! Pulkveža kungs!...

Neimanis: Nomierinieties!

Virsnieks: Pulkveža kungs!

Neimanis: Ziņojiet, kas noticis!

Virsnieks: Es mēģināju ko iebilst, bet viņš mani vienkārši pagrūda sāņus.

Neimanis: Nomierinieties un sāciet no gala.

Virsnieks: Pulkveža kungs! Pilī nepieteikts ieradās pats sarkanarmijas komandants un pavēlēja sardzes priekšniekam nolaist no pils torņa karogu.

Neimanis: Un jūs to pieļāvēt? Tas ir prezidenta pavēles pārkāpums!

Virsnieks: Ko es varēju darīt? Komandants viņam tik stipri krieviski uzbļāva, ka viņam tas karogs vienkārši bija jānolaiž. Un, kad komandants tik pamatīgi uzbļāuj, tad taču ir jāpaklausa? Vai tā nav, pulkveža kungs... (*Pauze*) Vai pavēliet, lai es to atkal uzvelku atpakaļ? (*Pauze*)

Neimanis: Un pats standarts – karogs?

Virsnieks: Tas pagaidām nodots sardzes priekšniekam glabāšanai – lai vēlāk nodotu jums.

Lūkins: Es nesaprotu. Prezidenta standarts taču tagad ir arī Kirchenšteina standarts?

Neimanis: Kur pašlaik atrodas garnizona komandants?

Virsnieks: Viņš ar kādu poljitruku un Marģeru apstaigā pils sardzes posteņus. Ko lai es viņam saku?

Neimanis: Pagaidām nesakiet nekā, pirms neesmu runājis ar jauno prezidentu. (*Virsnieks aiziet*)

Neimanis: Un ko jūs būtu darījis manā vietā?

Lūkins: Karogs taču palika tornī ar paša prezidenta Kirchenšteina atļauju – tagad neatkarīgās, suverēnās Latvijas prezidenta?

Neimanis: Ironiju pie malas! Jūs tagad ietu ar krieviem kauties?

Lūkins: Varbūt! Nē! Es patiesībā nezinu, ko es darītu. Un tagad jau droši vien ir par vēlu. (*No Ulmaņa kabineta iznāk Kirchenšteins ar pavadoņiem*)

Neimanis: Profesora kungs! Noticis starpgadījums ar jūsu prezidenta standartu.

Kirchenšteins: E-e-e ... Kas par standartu?

Neimanis: Tagad jūsu paša standartu, profesora kungs! Krievu komandants pavēl no pils torņa nolaist jūsu paša standartu. Kāda ir jūsu pavēle?

Kirchenšteins: E-e-e ... Ko viņi pastāvīgi jaucas ne savās darīšanās.

Neimanis: Profesora kungs! Man kā komandantam ir pienākums reaģēt uz šo!

Kirchenšteins: E-e-e ... Ne savās darīšanās ... *(Pamet ar roku un aiziet)*

Lūkins: Vai jūs to uzskatiet par pavēli standartu atkal tornī uzvilkt?

Neimanis: Nebūt ne! Es to uzskatu par neuzdrošināšanos atcelt krievu pavēli.

Lūkins: Bet to varētu iztulkot arī otrādi.

Neimanis: Esmu karavīrs ar karjeru un ģimeni. Nav mans uzdevums šīnī brīdī spēlēt varoni. *(Ienāk Sarkanarmijas komandieris, Mārgers un Virsnieks)*

Sarkanarmijas komandieris: Komandanta kungs! Ar sardzi viss kārtībā. *(Pagriežas pret Virsnieku)* Un tagad jūs izpildiet Mārgera pavēles it kā tās būtu manas pavēles. *(Saskatās ar Neimani un nosarcis nodur galvu)*

Neimanis: Bet majora kungs, jūs taču pirms brīža pats teicāt...

(Sarkanarmijas komandieris aiziet)

Mārgers: Un tagad ar biedra komandiera pavēli es lūdzu jūs visus nodot reģistrēšanai pilī atrodošos ieročus.

Neimanis: Jūs taču pats ziniet, ka, izņemot dažas vēsturiskas krievu berdankas un kastes ar Pirmā pasaules kara rokas granātām, pilī nekādu citu ieroču nav.

Mārgers: Uz komandanta rīkojuma pamata lūdzu tās pašas nolikt šeit uz mana galda.

Neimanis: Man jāpaprasa prezidentam.

Mārgers: Prasiet vai neprasiet – es vēlos, lai tie atrastos šeit uz mana galda.

1940. gada 22. jūlijs

Neimanis: *(Balss)* Diena pēc Saeimas sanāksmes. Pagājušo nakti tikpat kā nebiju gulējis. Man ausīs visu laiku vēl skanēja šī it kā nevajadzīgā stīvēšanās ap karogu, laikā, kad bojā gāja visa valsts. Bet es droši vien no lielās politikas nekā nesapratu. Ceļā uz pili brīdī vēroju, kā strādnieki novāc tribīni

Nacionālā teātra priekšā. Skaista diena. Parkā pils priekšā smaržoja liepas. Ierados darbā, kā parasts, deviņos no rīta. Uz mana galda atradās atvērta aploksne, adresēta prezidentam... Tai blakus divas sarkanas un viena balta roze. Kas to bija veltījis, man neizdevās uzzināt, jo aploksne bija tukša.

(Priekšistabā pie tālruņa sēž Lūkins, Rudums, ierodas Neimanis, pasaka laburitu un pārskata uz galda atrodošās papīra lapas, tad paceļ tukšu aploksni un divas sarkanas un vienu baltu rozi, apbrīno to)

Lūkins: *(Pēc brīža uzkar klausuli, rāda uz rozēm)* Jūs domājat rozēs? Tās adresētas prezidentam – tikai nezinu, no kā. Aploksne bija tukša. Laikam Mārgera darbs.

Neimanis: Es gādāšu, lai kaut kas tāds vairs neatkārtotos... Prezidents vēl pastaigājas dārzā?

Lūkins: Protams, kā parasti... Nē, ko es runāju muļķības! Viņam ir pieteikta Višinska vizīte. *(Paskatās pulkstenī)* Tam kungam jau vajadzēja būt klāt.

Neimanis: Un Mārgers?

Lūkins: No rīta noslēpumainā kārtā bija aizbraucis uz pilsētu... *(Pauze)* Nu, ko domājat par vakardienu? Pa logu jau redzēju demonstrantus. Staļina bildes, dūres gaisā. Skumji. Skumji.

Neimanis: Pēdējo cēlienu noskatījos no tribīnes kopā ar jauno valdību. Biju pārsteigts, cik ātri mūsējie iemācījušies izkliegt viņiem iemācītos lozungus – nu, tā pēc notīm, kā vajag.

Lūkins: Es arī visu pagājušo nakti gandrīz nemaz negulēju. Laikam jau grūti būs pierast pie domas, ka tagad būsīm atkal daļa no Krievijas. Un man šeit jāstāv bezpalīdzīgam...

Neimanis: Kā karavīrs es jūs saprotu. Vakar redzēju, ka daudziem mūsu augstākiem virsniekiem bija asaras acīs... It sevišķi pēc tam, kad viss tas Saeimas simtnieks kā viens pēc pavēles cēla gaisā savas mandātu kartes, lai pieprasītu mūsu pievienošanu lielajai. Bēdīgi bija skatīties, cik veikli mēs pierodam pie važām... Vai nu tur vainīga mūsu vergu pagātne vai kas?...

Lūkins: Esmu pateicīgs, ka man tas nebija jānoskatās... Jau desmit. Nesaprotu, kur tas Višinskis kavējas?

Neimanis: Laikam jau liek pagaidīt, lai pierādītu, kurš šeit ir kungs.

(Ienāk Ulmanis)

Ulmanis: Vai jums nav pienācis sūtījums man?

Lūkins: No kā, prezidenta kungs?

Ulmanis: No lekšlietu ministrijas. Tiklīdz pienāk, man tūlīt nekavējoties atnesiet.

Lūkins: Nekavējoties, prezidenta kungs.

Ulmanis: Un jūs, Rudum, lūdzu, steidzīgi uzrakstiet Tautas labklājības ministrijai lūgumu piešķirt man pensiju.

Rudums: Kā lai es to pamatoju, prezidenta kungs?

Ulmanis: Rakstiet vienkārši, par valsts dienestu, sākot ar 1918. gada 18. novembri.

Rudums: Man bail, ka viņi līdz rītam tik ātri nevarēs ...

Ulmanis: Sakiet, ka ar prezidenta pavēli: palūdziet. Viņi mani sapratīs. Un pievienojiet vēl lūgumu par papildus pensiju par piedalīšanos atbrīvošanas cīņās, par darbību 1905. gada revolūcijā un kā politiskajam emigrantam no septītā līdz trīspadsmitajam gadam. Sapatāt?

(Ulmanis aiziet)

Rudums: Bet prezidenta kungs!... Par piedalīšanos atbrīvošanas cīņās ... Pret ko – pret komunistiem? Ak, Dievs! Kā lai es to viņiem nostādu?

Neimanis: *(Zvana pa tālruni)* Dežurant? Nekavējoties pieteiciet man prezidentam adresēto pastu. Dzirdējāt?! *(Paņem no galda tukšo, Ulmanim adresēto aploksni un iziet vestibilā, kur jau priekšā sēž Margērs)*

Neimanis: Jums nav pienācis sūtījums, adresēts prezidentam?

Margērs: Ja tāds būtu, jūs būtu pirmais, kas par to zinātu.

Neimanis: Tālāk – prezidents norūpējies gaida turpat vai stundu...

Margērs: Gaida ko?

Neimanis: Jūs labi ziniet, ko es domāju.

Margērs: Ja jūs domājat biedri Višinski... Es jums teikšu atklāti. Viss, ko es zinu, ir, ka jaunā valdība un laikam arī biedrs Višinskis jau no rīta apspriežas padomju sūtniecībā.

Neimanis: Tad kā tas nākas, ka man par to nav nekas ziņots no Kara ministrijas?

Margērs: Neņemiet par pilnu, ko es jums tagad saku – bet man šķiet, ka jūsu ģenerāļi šajā apspriedē nav pieaicināti.

Neimanis: Jums ir tiešais vads... Kā būtu, ja jūs tagad piezvanītu uz padomju sūtniecību un apjautātos?...

Margērs: Es lietoju to pašu tālruni ko jūs...

Neimanis: Jums droši vien ir sakari, kuru man trūkst. *(Ienāk Virsnieks un noliek uz Margēra galda lielu aploksni)*

Neimanis: Prezidentam?

Virsnieks: Tieši tā, pulkveža kungs! *(Margērs mēģina aploksni pārķert, bet Neimanis viņu apstādina)*

Margērs: Par pili ienākošo pastu tagad atbildu es!

Neimanis: Nav tiesa! Jūs esat tikai ārējās apsardzes vadītājs.

Margērs: Man ir rīkojums no padomju armijas komandanta...

Neimanis: Es nekā nezinu par jūsu rīkojumiem, bet viens ir skaidrs – pilī rīkojas un visu nosaka tās komandants – es. Un šis sūtījums nav nekādas rozes.

Margērs: Es nezinu, par kādām rozēm jūs runājat?

Neimanis: Jūs zināt gan! *(Nosviež uz galda tukšo aploksni)* Un es lūdzu jūs nolikt uz mana galda to, kas bija šajā aploksnē iekšā. *(Margērs nokar galvu un klusē, kamēr Neimanis parakstās par saņemto sūtījumu. Tad Virsnieks aiziet, bet Neimanis ieiet priekšistabā. Tur pie tālruņa sēž Lūkins. Ieraugot Neimani, viņš noliek klausuli)*

Lūkins: Jums tur?

Neimanis: *(Atver aploksni)* Divas ārzemju pases ar vīzām.

Lūkins: Kam tā otra?

Neimanis: Rudumam.

Lūkins: Man pieteikta steidzama tālsaruna – ienesiet. *(Neimanis ienes pases prezidenta kabinetā)*

Neimanis: Prezidenta kungs! Jums sūtījums no lekšlietu ministrijas.

Ulmanis: *(Pārbauda pases un vīzas)* Kārtībā! *(Smaida)* Man tagad novēlies kā akmens no sirds.

Neimanis: Vai drīkstu jautāt, prezidenta kungs?

Ulmanis: Tagad, komandant, es varu jums pateikt, ka rīt atstāju Latviju un aizbraucu uz vakariem... Šeit man vairs nav nekā ko darīt. *(Zvana tālrunis, Ulmanis paceļ klausuli)*

Ulmanis: Es saprotu... Bet man pieteica, es saprotu... *(Uzkar klausuli, satraukts uzrunā Neimani.)* No padomju sūtniecības... Višinska vietā ceļā uz pili esot Kirchenšteins. Lūdzu, dodiet sardzei rīkojumu ielaist

pagalmā mūsu prezidenta mašīnu.
(*Neimanis aiziet, Ulmanis dziļās domās
nokārtu galvu apsēžas, pēc brīža ienāk
Kirchenšteins Lūkina pavadībā*)

Ulmanis: Lūdzu piesēdieties. (*Uz Lūkinu*) Vai es varētu lūgt jūs, pulkvedi, atstāt mūs uz brīdi vienus... (*Lūkins aiziet*) Esmu patīkami pārsteigts, ka Višinska vietā... Es vēl vienmēr ar dziļu apmierinājumu atceros tās dienas, kad mēs abi strādājām kopā žurnālā *Lauksaimnieks*.

Kirchenšteins: Paldies. Bet man nav daudz laika. (*Paliek stāvēt*) Es jūs aizkavēju tikai pāris minūtes.

Ulmanis: Nē, nu piesēdieties taču. Šī laikam ir mana pēdējā izdevība no jums atvadīties. Rīt, kā jums droši vien zināms, es aizbraucu uz Šveici. Par to, ka viss tika tik labvēlīgi izkārtots, man droši vien jāpateicas arī jums.

Kirchenšteins: E-e-e... Es, zini, šitā, bet tie īstie komunisti... Es, redziet, prezident, nāku tieši no kabineta sēdes.

Ulmanis: Es jau vairākkārt jums esmu piedāvājis – ja jums būtu vajadzīga palīdzība un padoms kādu jaunu likumu veidojot...

Kirchenšteins: Es, redziet, nāku no kabineta sēdes, un viņi man lika jums pateikt, ka jūsu aizbraukšana no Latvijas ir kļuvusi zināma tautai, kas par to esot ļoti sašutusi.

Ulmanis: Es taču lūdzu iekšlietu ministriju izkārtot manu aizbraukšanu tik neuzkrītoši, cik vien iespējams. Vai tiešām būtu parādījies kāds rakstiņš presē vai pa radio?...

Kirchenšteins: Nu laikam jau ne, bet viņi man lika pateikt, ka tas kļuvis zināms tautai, un tā esot ļoti sašutusi. Un kabineta sēdē tika pacelta doma, ka šis sašutums varētu izraisīt vardarbību un pat fizisku uzbrukumu jums personīgi.

Ulmanis: Bet mani taču aizsargā sarkanā armija?

Kirchenšteins: E-e-e... Es jūs pilnīgi saprotu, bet tiem īstiem komunistiem ir pašiem sava informācija. Un valdība, balstoties uz šo informāciju, nolēma, ka šajā situācijā viņa varētu būt nespējīga novērst nekārtības, kas apdraudētu jūsu dzīvību.

Ulmanis: Es jums svēti apsolu, ka darīšu visu, kas manos spēkos, lai šādu situāciju novērstu. Es tūlīt likšu sazināties ar sarkanarmijas komandieri, lai viņš paaugstina sardzes modrības līmeni – līdz rītam, kad, man aizbraucot, šī problēma pati atrisināsies.

Kirchenšteins: E-e-e... Šajā situācijā... Es jums pilnīgi piekřītu, bet saprotiet arī manu stāvokli. Tie īstie komunisti... Man ir ļoti nepatīkami jums to paziņot, ka valdība ir nolēmusi, ka viņa nekādā gadījumā nevar uzņemties atbildību par jūsu dzīvību, tāpēc viņa ir spiesta anulēt jums un Ruduma kungam domātās ārzemju pases.

Ulmanis: (*Rāda*) Bet pases un vīzas man taču ir jau rokā. Tur noteikti jābūt kādam pārpratamam.

Kirchenšteins: Es saprotu, bet tās tika jums izgatavotas pirms kabineta sēdes.

Ulmanis: Bet Višinskis un vakar jūs pats personīgi man apsoliāt, ka es varēšot doties uz kādu valsti vien vēlētos?

Kirchenšteins: Es domāju tāpat kā jūs, bet kabinets nolēma tā, un, to dzirdot, padomju sūtniecība lūdza mani jums pateikt, ka viņai neesot tiesības jaukties neatkarīgās Latvijas valsts iekšējās lietās... Man nu patiešām jāiet.

Ulmanis: Es jūs lūdzu no sirds – vēl vienu acumirkli. Kā veci kolēģi, es gribētu, lai jūs man atklāti pateiktu, kas ar mani notiks.

Kirchenšteins: Ja tas atkarātos no manis... Bet es esmu tikai viens un to izšķirs valdības vairākums. No savas puses es nedomāju, ka jums kas draudētu, bet tie īstie komunisti... (*Tālrūņa zvans, Neimanis paceļ klausuli, klausās, tad uzkar klausuli.*)

Neimanis: Prezidenta kungs! Sūtnis Derevjanskis ir ieradies pie jums audiencē pilī.

Kirchenšteins: Man tagad patiešām jāiet. Es jums... (*Novicina ar roku un aiziet, no neviena neatvadoties, ierodas Derevjanskis ar sekretāru, Lūkins viņu ieved pie Ulmaņa*)

Derevjanskis: Man jums, ekselence, jāatvainojas, ka neparedzētu apstākļu dēļ biedrs Višinskis nevarēja ierasties un tādēļ savā vietā atsūtīja mani.

Ulmanis: Esmu dziļi satriekts, ka Višinska kungs ir mainījis savus uzskatus attiecībā uz manu izceļošanu.

Derevjanskis: Jūsu ekselence! Man jums vēlreiz dziļi jāatvainojas biedra Višinska vārdā. Viņš lūdza man jums izteikt savu nožēlu, ka viņš bijis spiests mainīt savu solījumu, kuru devis, nesazinoties ar Latvijas valdību. Protams, viņa personīgais uzskats ir, ka attiecībā uz jums, jūsu ekselence, Latvijas valdība ir rīkojusies šausmīgi, pretēji visām diplomātiskajām normām. Taču ņemot vērā faktu, ka jūsu kabinets pretojas jūsu izceļošanai uz Rietumiem, mēs jūtam, ka

mūsu rokas ir saistītas, jo, kā jau jūs to zināt, Padomju Savienības valdība principā nekad neiejaucas citu valstu iekšējās lietās.

Ulmanis: Sakiet man, sūtņa kungs, vai tas nozīmē, ka man tagad ir jāpaliek šeit – kā apcietinātam?

Derevjanskis: Jūsu ekselence! Tūlīt pēc jūsu kabineta sēdes sazinājos ar Maskavu. Ievērojot jūsu nopelnus un politisko tālredzību Latvijas un Padomju Savienības draudzīgo attiecību izveidošanā, biedrs Višinskis biedra Staļina vārdā piedāvā jums savu viesmīlību, uzaicinot jūs apmesties Padomju Savienībā.

Ulmanis: Kurā vietā?...

Derevjanskis: Vieta būtu pēc jūsu izvēles.

Ulmanis: Dodiet man dažas stundas, lai varētu apdomāties.

Derevjanskis: Pēc stundas man saruna ar biedru Staļinu, un es viņam apsolišu...

Ulmanis: Pāris minūtes?

Derevjanskis: Es šeit pat pagaidīšu.

Ulmanis: Sūtņa kungs! Es nekādā gadījumā negribu būt nepateicīgs, noraidot biedra Staļina laipnību, bet, ja man būtu izvēle, es tomēr labprātāk izvēlētos Šveici. Sūtņa kungs, jūs taču mani saprotat. Tai zemē es esmu pavadījis vienu, otru savu jaunības dienu. Bet Krieviju... atvainojiet, Padomju Savienību – to es nepazīstu.

Derevjanskis: Man, protams, jākonsultējas ar ārzemju komisariātu, bet ja tā patiesi būtu jūsu ekselences vēlēšanās, esmu diezgan drošs, ka mēs varētu izkārtot jūsu aizbraukšanu uz Šveici caur Padomju Savienību.

Ulmanis: Paldies jums personīgi. Biju paredzējis aizbraukt jau rīt. Vai varētu lūgt jūs līdz tam brīdim sagādāt man nepieciešamās vīzas?

Derevjanskis: Ņemot vērā Latvijas valdības negatīvo nostāju pret jums, biedrs Višinskis domā, ka jums būtu jāizbrauc jau šodien, vēlākais trijos pēc pusdienas.

Ulmanis: (*Skatās pukstenī*) Ir jau gandrīz vienpadsmit. Tad man dotas tikai nepilnas četras stundas, lai sataisītos?

Derevjanskis: Jūsu ekselence! Biedra Višinska un biedra Staļina laipnais uzaicinājums ir spēkā tikai šodien līdz pulksten trijiem. Es no sirds ieteicu jums šo uzaicinājumu pieņemt, jo nedomāju, ka jūs gribētu nodot sevi Latvijas valdības rokās, kura, es šaubos, varētu jūs pasargāt no tautas bardzības.

Ulmanis: Jūs gribat teikt, ka mani tiesās? Uz kāda panta pamata?

Derevjanskis: Jūsu ekselence! To izšķirs Latvijas valdība, bet viņa mani ir informējusi, ka jūs esot dažus gadus atpakaļ nelikumīgā kārtā organizējis puču un gāzis tautas ievēlēto valdību un Saeimu, par ko Latvijas satversme paredzot attiecīgu bargu soda mēru.

Ulmanis: Es saprotu. (*Gara pauze, Ulmanis pieceļas un pieiet pie loga*)

Derevjanskis: Jūsu ekselence! Varbūt, ka mana atmiņa vīl, bet man tika minēts, ka pēc neatkarīgās Latvijas satversmes jums draudot vismaz piecpadsmit gadi pārmācības namā.

Ulmanis: (*Strauji apgriežas*) Manas vīzas? Kur un kad?

Derevjanskis: Tās saņemsiet šeit pat, pilī, jūsu aizbraukšanas brīdī.

1940. gada 22. jūlijs, pustrijos pēc pusdienas

Neimanis: (*Balss*) Tūlīt pēc sūtņa Derevjanska aizbraukšanas pils kluso dzīvi pārņēma negaidīts apjukums. Pils kalpotāji – saimniece, sulainis un pat ķēkša skraidīja uz visām pusēm, pārnesot no pilsētas dažādus iepirkumus, koferus un pat velu no mazgātavas. Rudums prezidenta vaļējā sporta mašīnā braukāja uz pilsētu turpu un atpakaļ. Man deva rīkojumu ne uz mirkli neatstāt pili, jo droši vien būšot prezidentam vajadzīgs. (*Priekšistabā pie galda stāv Neimanis, no Ulmaņa kabineta iznāk Lūkins*)

Lūkins: Prezidents vēlas jūs redzēt savā kabinetā. (*Neimanis ieiet Ulmaņa kabinetā, pie galda stāv Ulmanis ar baltu aploksni rokā*)

Ulmanis: Un tā, komendant, es šodien aizbraucu. Šorīt es jums teicu, ka aizbraukšu rīt, bet beidzamajās stundās apstākļi tik krasi mainījušies, ka atstāju Latviju jau šodien. Biju nodomājis doties uz vakariem, bet to man noraidīja. Man piedāvāja citu maršrutu, kas man nepatika, un es izvēlējos trešo... Un tā es tagad aizbraucu uz austrumiem... Pateicos jums par labo dienesta pildīšanu, un kā mazu atzinības balvu lūdzu pieņemt no manis šo velti. (*Pasniedz Neimanim balto aploksni*)

Neimanis: Bet prezidenta kungs. Es nezinu, vai esmu pelnījis to pieņemt?

Ulmanis: Es visiem saviem darbiniekiem pilī esmu izsniedzis mazu gratifikāciju no

saviem personīgajiem līdzekļiem. Kara ministram esmu jau pateicis, ka ar jums kā pils komandantu esmu bijis pilnīgi apmierināts. Un, ja jūs šeit pilī vairs nebūsiat vajadzīgs, tad lūdzu viņu dot jums citu nozīmējumu.

Neimanis: Pateicos, prezidenta kungs.

Ulmanis: Lūdzu, nododiet manu pēdējo sveicienu ģenerālim Kļaviņam, no kura es nespēju atvadīties... Man žēl, ka es viņu... *(Pauze)* Pagātni atgriezt mēs vairs nespējam. Vēlreiz par visu paldies un novēlu jums turpmākajā dzīvē visu to labāko. Ardievu.

Neimanis: Atļaujiet man, prezidenta kungs, no visas sirds novēlēt jums laimīgu ceļu un pēc vecu vecās latviešu paražas teikt – uz redzēšanos.

Ulmanis: *(Skumji pasmaida)* Jā, dzīvē viss kas var nākt priekšā. Paldies, pulkvedi.

(Ulmanis aiziet, ienāk Lūkins)

Lūkins: Iesim tagad vestibilā, padomju sūtniecības mašina jau gaida lejā. Prezidents tūlīt brauc projām.

(Tieši pulksten piecpadsmitos Ulmanis, Ruduma pavadīts, ienāk vestibilā, kur viņu sagaida rinda pavadītāju. Viņš ģērbies melnā, iezāļganā mētelī un gaiši pelēkā žokejcepurē. Apstājas pie kāda no pavadītājiem)

Ulmanis: Un jūs kalpojiet Latvijai tikpat godīgi tālāk, kā līdz šim esat darījuši. *(Ulmani sagaida padomju sūtniecības sekretārs)*

Ulmanis: Nu, un kā ar pasēm?

Sekretārs: Ekselence, visus dokumentus jūs saņemsiet uz robežas. *(Sardzes karavīri atvadās, pieņemot pamatstāju un pieliekot roku pie cepures. Ulmanis iekāpj padomju sūtniecības mašinā un aizbrauc)*

Neimanis: Es tagad iešu un savāķšu savas mantiņas. Pēc visa, kas vakar un šodien noticis, vai neesat mainījis savus uzskatus un apsvēris iespēju līdzīgi prezidentam emigrēt?

Lūkins: Tikai bez ironijas, komendant. Jūs labi zināt, ka man, sākot ar šo brīdi, tāpat kā jums, šī iespēja ir liegta. Bet, ja arī nebūtu, es laikam būtu palicis. Sakiet man – ko es tur pa svešumiem dauzoties būtu iesācis? Pietiek! Ir pārāk sāpīgi par to domāt... Bet tagad... Kādi ir jūsu nākotnes plāni? Ja jums būtu vajadzīga mana rekomendācija... *(Ienāk divi palīgdienesta vīri)*

Neimanis: Atvainojiet, ka pārtraucu, bet es šos divus cilvēkus ar lentēm neredzēju mūsu pulkā. Vai nevajadzētu atgādināt, ka viņu vieta ir pils ārpusē.

Lūkins: Nu, lai jau... Neaizmirstiet, komendant, ka mūsu darbs šeit ir beidzies... Kāpēc jūs tā skatāties?

Neimanis: Mani tikai moka viena un tā pati doma: kā varēja tāds izcils politiķis un neatkarīgās valsts galva tik viegli pakļauties komunistu aģentiem un atdoties rokās cilvēces vislielākajiem ienaidniekiem un tā vienkārši aiziet?

Lūkins: To mēs laikam nekad neuzzināsim... Nē, nav gluži taisnība. Šad tad, nakts tumsā pamostoties, man liekas, ka es zinu atbildi, bet tā ir tik sāpīga, ka es to tūlīt norakstu aizmirstībai.

Neimanis: Adjutant, šie cilvēki laikam... *(Pienāk divi vīri ar P.D. lentēm)*

Vīrs: Politiskā pārvalde vēlas, lai jūs viņu informētu...

Lūkins: Es rīt aiziešu.

Vīrs: Nē! Jums tūlīt jānāk mums līdzi.

Lūkins: Es jūs tādus nepazīstu. Jūsu vārdu un amatu, lūdzu!

Vīrs: Šeit ir Politiskās pārvaldes pavēle jūsu arestam. *(Iedod Lūkinam, kas to lasa)*

Lūkins: Atļaujiet man vismaz piezvanīt sievai, ka būšu vēlāk.

Vīrs: To varēsiet izdarīt no pārvaldes nama. *(Aizved Lūkinu)* *(Pie Neimaņa pienāk Virsnieks ar prezidenta standartu izstieptās rokās)*

Virsnieks: Komandanta kungs! Man uzdeva šo nodot prezidentam, bet tā kā viņš... Būtu labi, ja tagad jūs to paņemtu savā glabāšanā.

Neimanis: Kāpēc tad man? Reglaments paredz, ka karogs nododams... *(Pauze)*

Virsnieks: Kāds reglaments, komandanta kungs? Un kam lai es to nododu?

Neimanis: Nu, tiem, kas te nāks pēc manis. Un, ja ne, tad paturiet pats sev. *(Neimanis aiziet, Virsnieks paliek stāvēt ar salocīto karogu izstieptajās rokās)*

Beigas

Dramaturgs un gleznotājs, jaungaitnieks Raimonds Staprāns pazīstams JG lasītājiem jau kopš aizvadītā gs. 60. gadiem gan ar savu gleznu reprodukcijām un lugu pirmpublicējumiem, gan arī no apcerēm par viņu. Skat. Lindas Treijas rakstu JG266:33

TRANSTRĒMERS UN LATVIEŠU MOMENTS

ZIGURDA ELSBERGA UN ROLFA EKMAŅA SARUNA

RE: *Jaunās Gaitas* lasītājiem 2011. gada Nobela prēmijas laureāts Tomass Transtrēmers (Tranströmer) nebūt nav svešinieks. Zviedrijā patvērumu atradušais dzejnieks, prozaīks, kritiķis, ilggadējs JG redakcijas loceklis un Transtrēmera studiju biedrs Stokholmas Universitātē Andrejs Gunars Irbe (1924–2004)¹ jau pirms 44 gadiem savā nepretenciozajā mēģinājumā (JG61,1967:18–29) dod ieskatu zviedru mūsdienu dzīvā dzejā, atdzejojot Martinsonu (Harry Martinson), Karlsonu (Štig Carlson), Okesoni (Sonja Åkesson) un piecus paša jaunākā, tolaik četru plānu grāmatīņu autora Transtrēmera dzejolus – „Vētra”, „Koks un lietusskātes”, „Skaņa”, „Noslēpumi ceļā” un „Kuģa kapteiņa stāsts”, turklāt pēdējais iespiests arī oriģinālā – *Skepparhistoria*. Transtrēmers, Irbes latviskots, seko arī vēlākos JG laidienos un paša atdzejotāja dzejoļu krājuma *bez gulbiem un bez sniega* (1973) beigu daļā „kaimiņi pagalmos pacelti”, kur atrodams arī plaši pazīstamais veltījums „Draugiem aiz robežas”.

JG92(1973), kur ievietots nepabeigtā cikla fragments „Baltijas jūras”, Irbe precīzi, bez daudzvārdības raksturo visnotaļ daudzsološā Transtrēmera līdz tam laikam klajā laistos dzejoļu kopojumus no 17 *dikter* (1954 – 17 dzejoļi) līdz *Mörkerseende* (1970 – Redzētumsā): tos raksturojot nevis *jaunas, neesošas vai fantastiskas pasaules radīšana dzejas līdzekļiem*, bet gan *neatklāto, pārbagātās īstenības jaunu dimensiju atsegšana acīm, kas spēj un grib saskatīt neparasto parastajā ikdienā. Viņa dzeja ir it kā pūces rakstīta, kas sēž tumsā un pēkšņi iepleš acis un redz* (62–63). Gluži „mūsdienīga” atziņa (ne pārāk atšķirīga no Nobela komisijas vērtējuma), ko var droši attiecināt uz visām 12 par literatūras spīdekli kļuvušā, vairāk nekā

50 valodās tulkotā dzejnieka grāmatinām – līdz pat viņa pēdējai *Den stora gatan* (2004 – Lielā mīkla). Tajā pat JG laidienā Irbe norāda, ka Rīgas gadskārtējā izdevumā *Dzejas diena*² (1969) publicēta Transtrēmera dzeja ar piezīmi iekavās: (*atdz. Z. Elsbergs*). Sameklējot attiecīgo sējumu, atklājas, ka sadaļā „No zviedru dzejas” ievietotas sešas tavas atdzejas – Ērika Lindegrēna un Artūra Lundkvista darbu atdzejojumiem piebiedrojas Transtrēmera „Telpas, kas vaļā, un telpas, kas ciet” un „Par vēsturi”.

Zigurds Elsbergs

60. gadu beigās trimdas kritiķa minētais Z. Elsbergs, Latvijā jauns, profesionāls mūziķis, altists, politiskās trimdas apbīdās Rietumos bija, tā teikt, totāli nezināms kvantums. Bet jau nākošajā dekādē tu kļūsti visvairāk pazīstams kā teju izcilākais stīgu instrumentu eksperts/vijoļmeistars Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijā (agrāk Latvijas Valsts konservatorijā), arī docētājs, un dzejnieces Vizmas Belševicas (1931–2005) dzīvesbiedrs, 1987. gadā Dubultos traģiskā nāvē bojā gājušā dzejnieka Klāva Elsberga patēvs un dzejnieka/tulkotāja Jāņa Elsberga tēvs. Man ir uzglabājies žurnāla *Mūzikas Saule* 2007. gada 4. numurs, kas lielā mērā veltīts tev. Bet atgriezīsimies zviedru zemē, pie Transtrēmera, kuru pirmoreiz tu esot klausījies kādā dzeju lasījumā 1966. gadā Stokholmas Universitātē. Kāds tavā atmiņā iesēdies pirmais priekšstats par dzejnieku, kurš 45 gadus vēlāk spējis lepoties ar Nobela balvu literatūrā?

ZE: *Slaidis, kalsns jauns cilvēks ar ļoti izteiksmīgu dzejas lasījumu.*

ZE: *Rīgas kuluāros mēļo, ka tu tagad intensīvi esot nodevies somu valodas apgūšanai. Kas pirms 50 gadiem tevi tuvināja zviedru valodai?*

ZE: *Kopš 1954. gada strādāju Radiofonā par toņmeistaru. 60. gadu sākumā tiku pieaicināts par mūzikas redaktoru Latvijas radio, t.s., zviedru redakcijā. Vācu valoda, ko zināju no bērnības, palīdzēja man ātri saprast zviedru valodu. Sāku lasīt zviedru daīlliteratūru. Man ļoti iepatikās dzeja zviedru valodā. Tajā skaitā arī Somijas zviedru dzeja. Radās mani pirmie mēģinājumi atdzejošanā.*

ZE: *Kopš 1954. gada strādāju Radiofonā par toņmeistaru. 60. gadu sākumā tiku pieaicināts par mūzikas redaktoru Latvijas radio, t.s., zviedru redakcijā. Vācu valoda, ko zināju no bērnības, palīdzēja man ātri saprast zviedru valodu. Sāku lasīt zviedru daīlliteratūru. Man ļoti iepatikās dzeja zviedru valodā. Tajā skaitā arī Somijas zviedru dzeja. Radās mani pirmie mēģinājumi atdzejošanā.*

1. Kamēr Andrejs Irbe iegūst filozofijas kandidāta grādu Stokholmas U. un strādā par sociologu Zviedrijas valsts iestādē, Tomass Transtrēmers kļūst par diplomētu psihologu.

2. *Dzejas diena* – almanahs, kur (kopš 1967) publicēta dzeja, atdzejojumi un apceres par dzeju.

RE: Okupācijas gados parasti tikai īpaši izredzētiem *homines soveticus* direktīvie orgāni piešķīra atļauju skatīt svešas zemes, salas. Kāds labais gars tev stāvēja blakus?

ZE: *Kāds nu tur labais gars. Padomju propagandas aparātam bija iecere ar šiem raidījumiem zviedru valodā pārliecināt zviedrus, kāda paradīze ir Baltijas jūras otrā pusē Padomju Latvijā un kādā ellē jādzīvo viņiem kapitālisma žņaugos. Es vienīgais šajā, t.s., zviedru redakcijā biju apguvis zviedru valodu tādā līmenī, lai varētu tikt iekļauts Rīgas un Stokholmas universitāšu apmaiņas studiju programmā. Protams, bija no svara arī, ka man Latvijā palika ģimene, sieva un maza meitiņa, lai es nedomātu „piesist pēdu” un nepaliktu rietumos. Bez tam es biju partijas biedrs ar 10 gadu stāžu. 19 gadu vecumā, kopā ar Liepājas Mūzikas vidusskolas direktoru Valdi Vikmani stājāmies partijā, lai paši būtu saimnieki savā skolā, nevis krievu ofiцерu madāmas... (Par Valdi Vikmani skat. Lāsmas Ģibietes recenziju JG266:74-75.)*

RE: Cik ilgs bija tavš uzturēšanās laiks karāzemē, kur kopš 1944. gada beigām un 1945. gada sākuma, pirms otrreizējās krievu okupācijas pāri jūrai, visvairāk zvejnieklaus, bija aizbēguši apmēram 5 500 latviešu, kuru dzīvākā daļa negrima viss sīkumā, bet visai aktīvi darbojās, tā teikt, „nacionālās lietas” labā – gan politiski, gan arī turpinādami dažādā veidā bagātināt latvisko kultūru. Vai

Tomass Transtrēmers (vidū) ar dzīvesbiedri Moniku un Zīgurdū Elsbergu Raiņa kapos ceļā uz Vizmas Beļševicas atdusas vietu (2011.30.X)

Foto: Jānis Oza

iznāca piedalīties ar šiem trimdiniekiem kopus būšanā un kopus spriešanā?

ZE: *Mācījos Stokholmas Universitātes Ziemeļu valodu institūtā vienu mācību gadu: 1965/1966. Mēģinājumi no padomju vēstniecības darbinieku puses mani uzraudzīt un kontrolēt ne vienmēr izdevās. Universitātē par pasniedzējiem strādāja Veronika Strēlerte un Andrejs Johansons. Viņi pret mani bija ļoti draudzīgi un aicināja pie sevis ciemos. Paziņu un draugu loks no trimdinieku vidus pieauga, tiku pie „Jaunās Gaitas”, sociāldemokrātu mēnešraksta „Brīvība” un citiem trimdas izdevumiem. Ar Andreju Irbi mūs vienoja interese par dzeju, ar Uldi Ģermani apspriedām, kā pretoties padomju sistēmas viltībām un nejēdzībām. Protams, šādi kontakti bija bīstami un es riskēju nonākt pa tiešo no Stokholmas uz Gulagu.*

RE: Kā pirmoreiz sastapies aci pret aci ar Tomasu Transtrēmera un citu skandināvu dzejnieku atdzejotāju, Stokholmā mītošo eksilrakstnieku Andreju Irbi?

ZE: *Liekas, ka pirmā tikšanās ar Andreju bija Stokholmas Universitātes Baltijas institūtā kādā lekcijā, ko lasīja Bruno Kalniņš. Tur tad arī Andrejs uzaicināja mani pie sevis ciemos.*

RE: Transtrēmers esot cildinoši izteicies par tavu tulkošanas veikumu. Kā tas sasniedza viņa ausis?

ZE: *Savā laikā Transtrēmers un Irbe bija kursa biedri universitātē. Andrejs Irbe, kuram biju aizsūtījis „Dzejas dienu”, „Literatūru un Mākslu”, žurnālu „Liesma”, kur bija publicēti mani zviedru dzejas tulkojumi, iepazīstināja ar tiem Transtrēmeru, tos arī atzinīgi novērtējot.*

RE: Kas tevi visvairāk paņēma savā varā, lasot zviedru dzeju? Kas, grāmatīņas novietojot plauktā, visdziļāk ir aizķēries? Kādas ir tevis atdzejoto zviedru visbūtiskākās atšķirības pazīmes? Kuru dzejas visdziļākajos slāņos ienirt bija visgrūtāk? Un vēl, joka pēc, – kā tu reaģētu uz Jevtušenko dzejisko apgalvojumu: *Es, draugi, ticu dzejai vien, / Bet neticu es tulkojumiem?*

ZE: *Atbildēt īsi uz šiem pieciem jautājumiem būs pagrūti. Visvairāk mani saista tā klasiskā zviedru dzeja, kas radās pēc 1940. gada. Ērika Lindegrēna dzeju cikls „Vīrs bez ceļa” (Mannen utan vaeg) mani saistīja ar to, ka nekas tamlīdzīgs latviski nebija lasīts. Tādēļ to arī sāku tulkot. Šie mani atdzejotumi savukārt iespaidoja arī jauno dzejdari Juri Heldu. Lindegrēnam ļoti tuvi bija franču*

sirreālisti, kurus viņš tulkoja zviedriski... Ļoti aizrāvos arī ar Gunāra Ēkelefa dzeju, bet to tulkot neuzdrīkstējos. Ar manu parindeņu palīdzību Vizma atdzejoja šo brīnišķīgo dzejnieku, publicētu tajā pašā 1967. gada „Dzejas dienā”. Uz Jevtušenko pausto atziņu es reaģētu tā: Lielai dzejai jāskan kā lielai dzejai arī tulkojumā. Secinājums: To var paveikt tikai labs savas valodas un dzejas pratējs, respektīvi liels dzejnieks. Man bija tā laime 35 gadus būt blakus, vērot darbā un mācīties no Vizmas Belševicas. Viņas tulkojumiem var ticēt.

RE: Tagad jau par leģendu ir kļuvis Transtrēmera pēkšņais klauvējiens 1970. gadā pie tava un Vizmas dzīvokļa durvīm. Kāda bija jūsu abu pirmā reakcija, ieraugot šo neparasto „parādību” toreiz Gorkija (Valdemāra) ielā 145 tikai gadu pēc tam, kad Vizma bija kritusi nežēlastībā dzejkrājuma *Gadu gredzeni* dēļ? Kas sekoja pēc tam, kad viņš pārkāpa pār sliekšni, līdz pat atpakaļ došanās brīdim uz savu mājokli Vesterosā (Västerås)?

ZE: Iepazināties. Vizma ar Tomasu runāja angļiski. Tomasam bija līdzīgs viņa dzejoļi arī angļu tulkojumā, tāpat jaunākie dzejoļi rokrakstā zviedriski. Viņš izteica vēlēšanos tikties arī ar citiem latviešu dzejniekiem. To mēs solījām noorganizēt vakara pusē. Tad abi ar Tomasu klaiņojām pa Rīgu, runājām par mūsu dzīvi padomju saulītē, esot „nepersonām” bez tiesībām publicēties un pārvietoties. Vakārā laimējās saaicināt uz tikšanos ar zviedru kolēģi mūsu dzīvoklī Uldi Bērziņu, Knutu Skujenieku, Imantu Auziņu, Viku, viņa brāli Imantu Kalniņu u. c. Tā kā Tomass labi spēlēja klavieres, nolēmām izveidot klavieru duetu, un stiprākie vīri atnesām klavieres no stāvu zemāk dzīvojošā Alberta Jansona dzīvokļa. Vizma bija sarūpējusi arī cienastus, es savukārt nedaudz dzeros. Tā ciemošanās un domu apmaiņa sāta augstu vilni. Pēc pusnakts, atgriezies viesnīcā Tomass uzrakstīja Vizmai un man veltītu dzejoļi „Draugiem aiz robežas”. Šo rokrakstu Tomass, nākamā dienā atnākot atvadīties, mums pasniedza. Ilgāk uzkavēties Rīgā Tomass nevēlējās, jo bija aktivizējušies un mācās viņam virsū „draugi” no, t.s., Kultūras sakaru komitejas.

RE: Vai pastāvēja kontakts ar Transtrēmeru līdz 1990. gadam, kad viņu piemeklē smadzeņu trieka – ķermeņa labās puses paralīze un runas spēju zaudēšana.

ZE: Jā, pa retam kāda īsa vēstulīte vai kartiņa, bet Tomass un viņa draugi popularizēja

Vizmu ārzemēs un veicināja, ka Vizmu neizslēdza no Rakstnieku savienības un pēc septiņiem gadiem tika arī atcelts publicēšanās aizliegums.

RE: 1965. gadā Transtrēmers pārceļas no Stokholmas uz Vesterosas pilsētu, kur 1998. gadā tiek nodibināta Transtrēmera vārdā nosauktā literārā balva, kuras paši pirmie saņēmēji bija Vizma Belševica un Knuts Skujenieks. Šeit varētu piebilst, ka arī citādi „gurķu pilsētas” (*gurkstaden*) Vesterosas vārds ir ievērojams mūsu grāmatniecībā – ar Jāņa Abuča (1914-1978) bēgļu nometņu laikā nodibināto (Lībekā, 1948) un vadīto „Ziemeļblāzmas” apgādu, kas trimdinieku Lielās izklišanas laikā pārceļas uz Vesterosu (1950), kur laiž klajā ap 100 tikai latviešu autoru grāmatu, to vidū Raiņa *Rakstus* 17 sējumos, Virzas, Jāņa Grīna, Erika Adamsona, Jaunsudrabiņa, Džiluma, Knuta Lesiņa, Anšlava Eglīša, Irbes, Strēlertes, Kezberes, Dagdas u.c. darbus. Vienīgais nelatvieša darbs – Dzintara Soduma tulkotais Džeimsa Džoiisa *Uliss*. *Tranströmer Connection* jomā jāmin arī kāda būtiska trivialitāte – „rakstos un sērijās” (kā teiktu Uldis Ģermanis), proti *El* (*ELJA Informācija* 71-72, 1974) var atrast vēsti, ka Vesterosā nākotnes nobelists kopā ar Frici Dziesmu, Andreju Irbī, Richardu Rīdžinieku, Juri Kronbergu, Pāvilu Johansonu un Ojāru Rozīti piedalījies ELJAs priekšsēža Viļņa Zaļkalna atklātajās Skandināvijas nodaļas jaunatnes dienās 1974. gada aprīlī, Lieldienu laikā, lasīdams savu dzeju (lasīti arī tās atdzejojumi latviski un vāciski) un pie reizes baudīdams gan „Vācijas letiņu” atvesto alu, visādā ziņā pārāku par zviedru brūvējumu, gan arī Minsteres jeb „Mārtiņa vīru kora” un pārējo dalībnieku sprindzīgo dziedāšanu.

ZE: Jā, Vesterosā mūs svinīgi uzņēma. Pēc balvas saņemšanas un Vesterosas pilsētas mēra rīkotajām pusdienām, Tomass un viņa kundze Monika uzaicināja mūs uz brīnišķīgu izbraucienu ar kuģi pa Mēlara (*Mälaren*) ezeru. Tā kā pūta jestrš vējš, es Tomasam aizdevu savu cepuri.

RE: Pērngad, vairākus mēnešus pirms kļūst zināms Nobela prēmijas laureāts literatūrā, „Mansarda” apgādā, Rīgā, iznāk Transtrēmera *Dzeja* (288 lpp.)³, kur Jura Kronberga un Guntara Godiņa latviskojumā apkopoti visi krājumos izdotie nobelista dzejdarbi.

Turpinājums 28. lpp

3. Iepriekš izdota bilingvāla Transtrēmera dzejas izlase *Atmiņas mani redz / Minnena ser mig*. Rīgā: Jumava. 1999. 327 lpp. Sastād. Solveiga Elsberga.

Tomas Tranströmer

Draugiem aiz robežas

I
Biju skops, kad jums rakstīju. Bet neatļautie vārdi
brieda un piepūtās kā veclaiku gaisakuģis
un visbeidzot aizpeldēja pa nakts padebešiem.

II
Vēstule tagad pie cenzora. Viņš iededz spuldzi.
Tās gaismā vārdi iztrūkstas un salec kā pērtiķi pie
restēm,
parausta tās, apklust un rāda zobus.

III
Lasiet starp rindām! Tiksimies pēc 200 gadiem,
kad mikrofoni viesnīcas sienās būs aizmirsti
un beidzot pie miera, pārtapuši par ortoceratītiem*.

Atdz. Andrejs G. Irbe

*Ortoceratīti – pārakmeņojušās tinteszivis

Vētra

Pēkšņi ceļinieks šeit nonāk veca milzu ozola priekšā,
kas līdzīgs pārakmeņotam alnim ar jūdzēm platu
ragu kroni iepretī septembra jūras
melnzaļajam cietoksnim.

Vētra no ziemeļiem. Tas notiek laikā, kad pīlādžogu
ķekari nobriest. Tumsā, bet vēl nomodā, var dzirdēt
kā zvaigznāji midās savos aizgaldos
augstu pāri kokam.

Atdz. Zigurds Elsbergs

Foto: Olle W. Nilsson

Tomass Transtrēmers pie Mēlara (Mälaren) ezera (1958)

Šim Notikumam seko otrs Notikums (ar lie-
lo N). 28. oktobra vakarā dzejnieks, nerau-
goties uz spēku izsīkumu un slimību, ielido
Rīgā, lai nākošajā dienā ņemtu dalību sevis
un savas dzejgrāmatas atvēršanas suminā-
jumā Melngalvju namā. Prieks bija tik liels,
it kā Nobela prēmiju būtu saņēmis kāds lat-
viešu dzejnieks – tā savā uzrunā „Mansarda”
vadītājs Jānis Oga. Tu biji redzams goda vie-
tā 1. rindā līdzās rakstniekam un viņa dzīves-
biedrei Monikai. Pastāsti par savu atkalre-
dzēšanos ar Transtrēmeru, par viņa godinā-
šanu 1941. gadā izdegušajā, 90. gadu be-
gās no jauna krāšņi uzceltajā 14. gs. tirgoņu
namā, līdz pat Tomasa un Monikas došanās
atpakaļ uz viņu pašreizējo dzīves vietu Stok-
holmas Sēdermalmas (Södermalm) rajonā.

ZE: Melngalvju nama lielā zālē bija stāvgrū-
dām pilna ar dzejas cienītājiem. Nebija gan
neviena lūgtā viesā no valdības vai presi-
denta kancelejas puses. Toties ārzemju dip-
lomātu korpuss bija plaši pārstāvēts ar ekse-
lencēm. Es arī teicu apsveikuma runu zvied-
riski, bet klavieru skaņdarbus kreisajai rokai
spēlēja Vestards Šimkuss. Tajā pašā vakarā
godināšana turpinājās Zviedrijas vēstniecībā.
Nākamajā dienā Tomass un Monika ieradās
Raiņa kapos un ar krāšņu rožu pušķi sveica
Vizmu viņas atdusas vietā. Pie Raiņa kapu
izejas es un Jānis atvadījāmies no dārgajiem
viesiem, bet viņi devās vēl uz Majoriem pa-
jūsmot par jūru. Novakarē ar lidmašīnu at-
pakaļ uz Stokholmu, Ārlandu.

RE: Atdzejojumiem ir tāda daba, ka ar laiku
nākas atkāpties modernāku atdzeju priekšā.
Kāds ir tavs spriedums par „Mansarda” kla-
jā laisto Transtrēmera Dzeju, kur, kā minēts
ievadrindkopā, viengabalainības labad nav
iekļauti agrākie atdzejojumi – Vizmas Belše-
vicas, Knuta Skujenieka, Andreja Irbes, Ulža
Bērziņa, Solveigas Elsbergas, arī tavējie?

ZE: Mans spriedums ir, ka, diemžēl, šis pir-
mais notikums jāraksta ar mazo „n”, nevis,
kā tu saki, ar lielo „N”. „Viengabalainības la-
bad” skan, maigi izsakoties, nekorekti. Dau-
dzu lasītāju reakcija ir: Ko, vai par kaut ko
tādu dod Nobela prēmiju? Protams, tik bie-
zā grāmatā ir arī vietām labāk izdevušies tul-
kojumi. Tomēr lielās līnijās „viengabalainī-
bas labad” – haltūra. Žēl, ka Juris Kronbergs
nepieaicināja mani, bet īgauņu un somu va-
lodu zinātāju Guntaru Godiņu... Rezultāts ir
tāds, kāds nu tas ir. Zviedriski Tomass Tran-
strēmers ir liels dzejnieks, par ko viņam arī
Nobela prēmijas laureāta gods. □

Ādams Zagajevskis

SVEICIENS TOMASAM TRANSTRĒMERAM

Veltījums zviedru dzejniekam vēl
pirms Nobela prēmijas piešķiršanas

Šis zviedru dzejnieks man ir tuvs. Vai mēs
būtu kopā četrrocīgi spēlējuši Šūbertu? Nē,
tas nebūs tiesa, es taču neprotu spēlēt, to-
ties reizēm protu klausīties mūziku. Vai mēs
esam kopā stāvējuši romāņu klosterī, apbrī-
nojot velvju veidojumu? Vai seno laiku at-
balss mūs skārusi vienā un tajā pašā mirklī,
vai agrā pavasarī esam piepeši attapušies ve-
sela vizbulīšu klaida malā? Atbilde ir vienkār-
ša – nē, neesam kopā staigājuši ne pa ro-
māņu baznīcām, ne pavasarīgām pļavām. Es
esmu viens no Transtrēmera lasītājiem un
labi pazīstu sajūtu, kas, sastopoties ar viņa
dzejoļiem, visticamāk, piemeklē ikvienu. Jā,
es pazīstu šo miegaidino sasprindzinājumu,
šo uzasināto un reizē gurdo būšanu nomodā,
lai pamanītu, ja piepeši notiek kaut kas
negaidīts, brīnišķīgs. *Spraugā starp nomodu
un sapni / kāda liela vēstule velti mēģi-
na iespraukties* [„Noktirne”, krāj. Pusgata-
vās debesis, tulk. Juris Kronbergs un Gun-
tars Godiņš Tomasa Transtrēmera krājumā
Dzeja. Rīgā: Mansards, 2011]. Jā, zinu, par
ko šeit stāstīts. Vai gan ir kāds, kurš nebū-
tu mēģinājis atlaust šīs vēstules zieģeli – un
velti, jo mums nemaz neizdodas piekļūt no-
slēpumainajam vēstījumam, taču mēs, tam
par spīti, turpinām domāt, kas rakstīts, kas
varētu būt rakstīts neizlasāmajā vēstulē. Un
varbūt mēs nemaz negribētu to izlasīt no sā-
kuma līdz galam. Mums tik priekšnojautas,
minējumi, un pusdienas saules pedantiskās
noteiktības vietā mēs izvēlamies rītausmas
vai vakara stundas dūmakaino aptuvenību...

Kultūras dzeja, dabas dzeja? Nē, šie sausie,
enciklopēdiskie piekariņi nepavisam nepa-
līdz saprast Transtrēmera fenomenu. Tomēr
gan kultūra ar glezniecības, mūzikas un ar-
hitektūras dārgumiem, gan zaļā vai ziemā
baltā daba ir pašsaprotama un nepiecieša-
ma dubultā tēvzeme, pa kuru ceļo dzejnie-
ka sirds. Dubultā tēvzeme un dzīvības avots.
Transtrēmera rakstītais ir radars, dzejolis at-
gādina bezdelīgu, kas traucas gar viduslai-
ku mūriem, pārļaižot ar spārniem veco māju
sārtajiem ķieģeļiem un pieskaroties stā-
vus uzsliegtajām rekrūšu mundieru filca ap-
kablēm, kad tie atgriežas no rīta treniņiem,
cits lamādamies, cits dziedādam.

Literatūra, dzeja var ieburt un apvienot daudz; tajā iespējama arī negaidīta gara radniecība, sakritības, tikšanās. Tomass Transtrēmers mani apbūra ar savas dzejas melodiju, saviem meklējumiem un atradumiem, ar kaprīzo bezdelīgas lidojumu.

Kad es atklāju sev Transtrēmera dzeju – visai vēl, 1980. gadu otrajā pusē –, man tas bija savveida šoks: it kā pēkšņi būtu atradies lielajam diķim otrpus dzīvojošs brālēns. Viņš dzīvoja otrā pusē Baltijas jūrai, Skandināvijas pussalā, kas nolūkojas uz Viduseiropu kā kūmiņš no vistukūts jumta. Dzejoļos Transtrēmers, kā es atklāju, izrādījās atstājis lielas un slapjas pēdas kā peldētājs, kas nupat izniris no pelēkās jūras, tās pašas, kuras sāļo pieskārienu es septiņu gadu vecumā iepazinu Gdaņskā. Vakaros pēc smagas un melnas dienas viņš spēlēja Haidna sonātes. Mīlēja Vermēra gleznas. Bet aizkustināt viņu spēja arī ļaužu nelaimes un bērna skatiens. Viņš daudz ceļoja un dažādās pasaules vietās uzgāja labos un ļaunos garus, un neskaitāmas jautājuma zīmes. Sāku viņu lasīt tulkojumos angļu valodā, Amerikā iepazinu daudzus

Transtrēmera dzejas mīlotājus, un tad visbeidzot uzgāju arī atdzejojumus poļu valodā; tos radījis Leonards Noigers, ko Krakova, likās, bija tišām aizsūtījusi uz Stokholmu, lai Transtrēmera garo dzejoļu sarežģītais frāzējums varētu ienākt un iekļauties Krakovas Plantu likumos. □

Šos vārdus poļu dzejnieks Ādams Zagajevskis uzrakstījis Tomasa Transtrēmera 80. dzimšanas dienā (2011.15.IV); veltījums parādījies arī zviedru presē, un autors to laipni atvēlējis publicēšanai latviski iznākošā Transtrēmera dzejas apkopojuma sakarā. Atliek vien piebilst, ka mums ir veicies – šī gada Nobela prēmijas ieguvējs bijis domāts tuvs un tekstos klātesošs Latvijā jau no 1960. gadu beigām, tāpat, veselu paaudzes lēcieni ilgāk nekā Polijā. Transtrēmera rindas, ja labi grib, var redzēt iekļaujoties, kā Zagajevskis saka, arī Rīgas parku celiņu labirintos – pateicoties daudzajiem zviedru dzejnieka atdzejotājiem latviešu valodā: Zīgurdam Elsbergam, Uldim Bērziņam, Knutam Skujeniekam, Solveigai Elsbergai, Vizmai Beļševicai un šī gada apkopojuma veidotājiem, dzejniekiem un atdzejotājiem Guntaram Godiņam un Jurim Kronbergam.

Ingmāra Balode, tulkotāja, ¼ satori

Raiņa kapos pie Vizmas Beļševicas kapa (2011.30.X) (no kr.) Juris Kronbergs, Tomass Transtrēmers, Zīgurds Elsbergs, bij. diplomāte Zviedrijas vēstniecībā, Rīgā, Gunilla Forsēna (Forsén), Stokholmas Universitātes lingvistikas un literatūras vēstures profesors Malmkvists (Göran Malmquist), Jānis Elsbergs.

Foto: Jānis Oga

Una Alksne

TRAMVAJS ČAKA DZEJĀ

Elektriskais tramvajs sāka kursēt pa Brīvības ielu apmēram trīs mēnešus pirms Aleksandra Čaka dzimšanas – 1901. gada 11. jūlijā (Krastiņš 1938,36100). Dzejoļu ciklā „Tramvaja vagonam” liriskais „es” uzrunā tramvaju:

*Cauri slīdi manam miegam,
Manai jēgai kā zibošs tutens.*

(Čaks 2001,160)

*Viņš ielām tas, kas lauku sētai gailis
Un rudens naktīs durvīm saimnieks pats.
(..)*

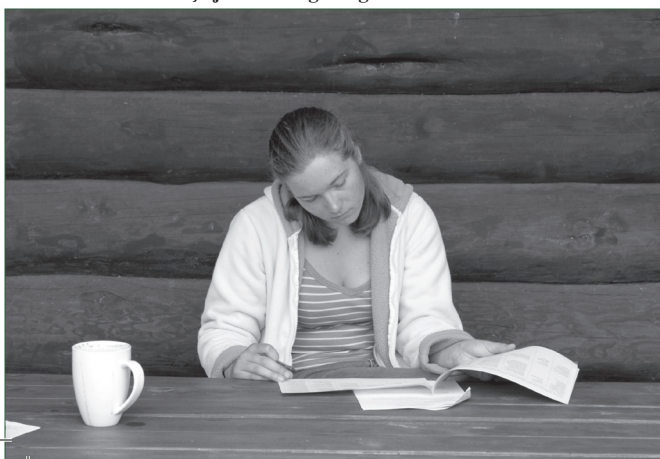
*Viņš visās ielās, bulvāros un skvēros
Rūc citiem līdz vienmēr kā zemais bass.*

(Čaks 1991,513)

Arī Čaka dzejā tramvajs ir tikpat kā visuresošs. Vairākos dzejoļos tramvajs ir reālistiska pilsētainavas sastāvdaļa, liriskais „es” brauc tajā ar biļeti vai bez tās, dzen garām tam stīpu, liek akmeņus uz sliedēm vai mēģina to noskriet. Dažādos laikos ar tramvaja tēlu saistās vispārinātas nozīmes: sociāli pretstati, vientulība un ilgas; dzīvība, dzīve un laiks; nāve un atdzimšana.

Ap 1923. gadu Čaka dzejoļos redzama šaubu gaita, jaunajam dzejniekam meklējot attiecības ar pilsētas vidi. Tramvaja tēls šajos dzejoļos pārstāv pilsētu un iegūst katrā dzejolī pilsētai piedēvētas nozīmes. Dzejolī „Veļtījums” (1923) pausta apbrīna pilsētas varenajam spēkam, tramvajs ir viena no pilsētas balsīm, tās dzīvības izpausmēm:

Latvijas Universitātes absolvente baltu filoloģijā Una Alksne šobrīd ir latviešu valodas un literatūras skolotāja Mālpils vidusskolā programmas „Iespējamā misija” ietvaros. Par bakalaura darbu *Estētisms Friča Bārdas lirikā*, kas izstrādāts literatūrvēsturnieka Viestura Vecgrāvja vadībā, viņai studentu zinātnisko darbu konkursā piešķirta Kārļa Dzirlejas Fonda godalga.

*Rītos, kad miglās vēl tīta sāk pilsēta
snaudošā mosties,
Varenos locekļus savus pēc atpūtas
staiptot un locot,
Tramvajs kad ierūcas, auto sāk drebināt
sienas un rūtis,
Ormaņa rati pa oļiem sāk tarkšķēt kā
šauteņu zalves,
Iedrebas dvēsele mana no mostošā
spēka un alkas.*

(Čaks 2001,695)

Dzejolī „Atbilde” liriskais „es” asi izjūt pilsētas troksni un nemieru:

*Auto un tramvaju rūkoņa jaucas ar
riteņu tarkši,
Liekas, ka skaņu kāds virpuls pa
steidzīgām ielām caurvelas.
Zvejošs kā āmurs uz kaistošu dzelzi pa
irstošiem nerviem.*

(Čaks 2001,696)

Dzejolī „Uz krustcelēm...” pilsēta ir nospiedoša, drūma vieta un tramvaja tēls veido asociāciju ar bērēm: *Norūc kā ērģeles pēdējais tonis gar logu man tramvajs, / Pazib ar ugunīm savām kā gājiens ar lāpām. Tad kluss viss* (Čaks 1991,700). Meklējumu un šaubu rezultāts ir lēmums saistīt savu dzīvi un radošo darbu ar pilsētu.

No 1924. līdz 20. gadu beigām Aleksandrs Čaks apzināti savā dzejā ataino pilsētas ainavu, netiekdamies pēc plaša filozofiska vispārinājuma, kaut gan pastāv sociālu un psiholoģisku problēmu atklāsmes. Vēl 1929. gadā viņš polemikā ar Rihardu Rudzīti raksta: *Man nav nekādas vajadzības, pat tiesības iestīgt filozofijā un abstrakcijās, jo apkārt man vird tik daudz jaunas, dzejiski neizteiktas dzīves, man tuvas un aizraujošas* (Čaks 1994,246). Čaka pilsētas tēls ir divdaļīgs, dzejas Čaka „para-dīzei” nomalei pretstatīts ātruma, drūzmas un trokšņa pilnais pilsētas centrs, kas atainots futūriskam raksturīgā manierē (Tabūns 2003,68), bet ekspresionismam piemītošā *sāpīgā noraidījumā, uzsverot tā mehānisko, bezdvēselīgo būtību* (Radzobe 2002,37-38). Tramvaja tēlu Čaks izmanto centra ainavas ieskicēšanai. Piemēram, dzejolī „Meitene no priekšpilsētas” tramvajs iekļaujas pilsētas centra ainavā, kam raksturīgs troksnis, strauja kustība, bagātība un iespaidu gūzma, pretstatā priekšpilsētas vienkāršībai, dabiskumam un kailumam:

*Meiteni no priekšpilsētas šodien
ieraudzīju ielās,
Tur, kur tramvaji un auto rūcot skrien kā
spoles stellēs,*

*Kur ar mantu bagātību savā starpā logi
lielās
Un kur ļaudis šurp turp skraida,
izrāvušies kā no elles. (..)
Tā ar savām basām kājām, kailām rokām,
skatu biklu
Manas asins ledainību pāršķēla kā
akmens stiklu.*
(Čaks 1991,33)

Tramvaji šajos dzejoļos ne vienmēr aprakstīti kā ātri, reizēm pat *ronīgi, tūļīgi*. Bieži vien tramvaji nosaukti līdzās „auto”, kas varētu nozīmēt arī autobusus (šādi „auto” lietots dzejolī „Mietpilsonība” (Čaks 1991,256)). Dažkārt tramvaja prombūtne raksturo nomaļu vietu – spilgti dzejolī „Rekviēms” (1926): *tur nomalē tālā un baigā, kur neiet trams pat par naudu un reti kad iemaldās auto kā laime šai nomales dzīvē* (Čaks 1991,35).

Apmēram tajā pašā laikā – līdz krājumam *Mana paradīze* (1931) – tramvajs figurē kā vieta, kur satiekas dažādu etnisku un sociālu grupu cilvēki. Tramvaja saistība ar strādniekiem atklājas dzejolī „Parketu dāmām” (1924):

*Manas jūtas un prāts, mana kaislība brīnumus
alkstošā pieder tik tām, kuras nupat
varbūt izkāpa nomalēs ārā no tramvajiem,
pilniem kā strādnieku dzīvokļi, izkāpa, nākot
no darba ar mirdzošām putenī sejām, vienīgi
tām, istām, kvēlām un neaizskartām kā galotņu
lapas, kas tuvāk pie saules.”*
(Čaks 1991,226)

Vēsturiski tramvajs ir radies, lai strādnieki varētu no rītiem laikā nokļūt rūpnīcās (Breitsamer *et al.* 2008,153). Par to, ka tramvaju satiksme sākotnēji arī Rīgā bijusi orientēta līdzīgi, liecina 20. gs. sākumā pastāvējušo maršrutu galapunktu nosaukumi „Fenikss”, „Kuzņecovs” un „Provodņiks” (Krastiņš 1938,36103). Tajā pašā laikā tramvajam *drusku klāt no dižciltības smakas, (..) skriet caur bulvāru gar kungiem viņam ļauts* (Čaks 1991,503). Tādēļ tramvajā uz brīdi satiekas visdažādākie cilvēki. Dzejolī „Beidzamais tramvajs” (*Sirds uz trotuāra*) liriskais „es” – jauneklis, kas pavadījis vakaru subjektīvā laimes „reibumā” kopā ar kādu meiteni – tramvaja brauciena laikā sadzird sabiedrības zemāko slāņu problēmas.

*Konduktors ārā uz platformas,
līgots no vagona gaitas un snaudiena,
nedzird,
kā vecis rūc tramvajam līdz
dziesmu par jaunekli sārto,
kam karalauks paņēmis kāju*

*un līgavu rijīgā iela;
nedzird,
kā sievas triec asi par cenām,
kas draudoši ceļas
kā lāsti,
kā nemieri tautā,
bet manī
šīs sarunas duras
kā stikli,
kā rugāji kājā, kas basa,
un iztvīkst no miesas un domām man
rožainais reibums,
ko guvis es biju
no meitenes lūpām
zem ābelēm dārzā.*
(Čaks 1991,14)

Konduktors atrodas ārpus vagona un ir iesnauzies, viņš neklausās pasažieru balsīs, bet liriskais „es” dzird, un asa apjausma par netaisnībām un cilvēku sāpēm it kā atmodina viņu, padzenot „reibumu”, kas saistīts ar atmiņām par patikami pavadītajiem brīžiem dārzā. Citreiz Čaka liriskais „es” tramvajā satiek meiteni no atšķirīgas etniskas vai sociālas grupas. Dzejolī „Zīdiete” (1925) liriskais „es” sēž karstā vagonā pretī ebreju izcelsmes sievietei. Viņi viens otram iepatikas, pāriet uz sēdēšanu blakus un visbeidzot kopīgi pavada nakti nomalā viesnīcā. *Viņa pārkāpa / savu vectēvu likumu / viegli – kā sliekasni, / kā mizu uz asfalta* (Čaks 1991,180). Pretēja emocionālā temperatūra valda dzejolī „Tramvajā” (1928) – *tik auksta / kā tramvaja misiņa margas / divdesmit trīs grādu salā* (Čaks 1991,12). Meitenes dzīve šajā dzejolī pasniegta aizvainotā liriskā „es” iztēles ainās. Viņa ir mašīnrakstītāja kādam ministram un brauc uz smalku sarīkojumu, un pret rīta pusi viņa piederēs nevis liriskajam „es”, bet *lepni frakotam jauneklim. Kāda tai daļa gar subjektu / žokeja cepurē un nodrāztos zābakos* (Čaks 1991,12).

Atsevišķa cilvēka dzīves apcerēšanai Čaks tramvaja tēlu sākumā izmanto pavisam klasiskā veidā: projicējot uz apkārtējās ainavas elementu – tramvaju – liriskā „es” izjūtas. Tramvaja neesamība kā pamestības zīme redzama krājumā *Es un šis laiks* dzejolī „Cilvēks uz stūra” (1924). Līdzīgi tēli – vientuļas slīdes, pamestas stiepuļes – ir dzejolī „Bulvārs” (1927). Dzejolī „Stāvēju viens es uz bulvāra stūra...” (1927) liriskais „es” nav pilnīgi viens, bet komunikācija nav iespējama, jo iedomātais bēdubrālis – tramvajs – rada tikai liriskajam „es” nesaprotamas skaņas un aizbrauc viņam garām. Liriskais „es” personificē tramvaju, piedēvējot tam valodu un jūtas. Iespējams, ka viņa mēģinājums runāt ar tramvaju

līdzinās dzejolī tieši neatainotiem mēģinājumiem „rast kopēju valodu” starp cilvēkiem. Vēlāk tramvaji visai vienkāršā veidā atspoguļo liriskā „es” izjusto vienmuļību un gausumu: „Priedes” (1929): *Tik kā koki pāri vienalīdzības vēdas / Šalc, un kaut kur aiziet rūcot tramvajs gauss* (Čaks 1991,149), „Elēģija” (1935): *Kļūst sliedes ielā vienmuļas kā es* (Čaks 1992,351).

20. gadu beigās, Aleksandram Čakam piederot pie jauno dzejnieku grupas, kas bija revolucionāra ne tikai poētisko līdzekļu izmantojumā, bet arī politiskajos uzskatos, tramvaja kursēšana vairākos dzejoļos simbolizē esošo – no liriskā „es” viedokļa daudzējādā ziņā nepilnīgo – lietu kārtību vai valsts iekārtu. Tramvaju satiksmes apstāšanās ir saistīta ar sociālu protestu, arī demonstrāciju, ko liriskais „es” uztver kā pozitīvu norisi, – „Tur, kur vēl aizvakar...” (Čaks 1991,494), „Strādnieka bēres” (Čaks 1991,526). Arī dzejolī „lelas sievītēm” (1929) liriskais „es” domā par tramvaja apturēšanu kā sociāla protesta formu:

*Vai lai tramvaju es apturu uz vietas,
Vai man iziet logus ārā sist,
Lai tā pateiktu, ka nīstu es šīs vietas,
Kur jūs ejat pārsmaršotas krist?...*

*Jeb uz kioska kā izkārtnei man uzkāpt
Un par ielu uzbāzīgāk kliegt,
Lai jūs dzīvi nesadalāt druskās,
Ka jums nevar cilvēciņas liegt?...*

(Čaks 1991,76)

20. gadu pašās beigās pilsēta Čaka dzejā tiek pārvērtēta. Varbūt tas saistāms ar pozitīvisma rašanos latviešu literatūrā, kas pavērta vispārējo noskaņu par labu dabai un par jaunu pilsētai. Janīna Kursīte definē pozitīvismu šādi: *latviešu literatūras virziens, kas radās 20. gs. 20. gadu beigās un spilgtāko izpausmi guva 30. gadu vidū un 2. pusē. Pozitīvisms (...) akcentēja paraugu, ideālu, pareizās (pozitīvās) vērtības, zemniecību ar saimnieka arhetipisko tēlu, zemi kā dabas harmonijas dziļāko izpausmi, nacionālismu, stipru ģimeni...* (Kursīte 2002,314). Liriskais „es” nesvārstās tik dramatiski kā 1923. gadā, bet pilsētai tomēr pārmet zināmu prozaiskumu un reizumis pretstata to dabiskajam, dzīvajam. Dzejolī „Zvirbulis” (1929) tramvaji ir daļa no nedzīvās pilsētas vides, tiem pretstāts zvirbulis:

*...viņa dziesma starp namiem,
kur tramvaji kliegz,
Pārsteidza mani ar tirdošu nemiera
dvesmu.*

*Draugi, šais ielās, kur trokšņo tik auto
un trami, –
Vai tikai zvirbulis pelēks un mazs
Čirkstēt drīkst dziesmiņu saldu kā kvass,
Sēdot uz šķūņa, kur apkārt spīd
piecstāvu nami?*

(Čaks 1991,261)

Dzejolī „Šovakar” (1929) tramvaja rūkoņa traucē liriskajam „es” sapņot par plāvu smaržām: *Šovakar gribas man sapņot / par visu, kas augstāks par torņiem. // Skvērā uz sola – / uz sola, kur garām ruc tramvajs, / vai nejūti smaršas no plāvām / brīnīšķi vāras un maigas kā lietus?* (Čaks 1991,168). Tajā pašā laikā dzejolī „Ielās” (1929) tramvaju skaņas pilda lirisko „es” ar enerģiju un prieku, un dzejolī „Zirgam uz ielas” (1929) tramvaji, kas skan kā baznīcas, pieder pie pilsētas brīnumiem. „Dzejolī par to, kur es šovakar sēdēšu” (1934) tramvaju skaņas un krāna pilēšana veido savdabīgu pilsētas mūziku.

Daudzos Čaka dzejoļos šajā laikā izteikta ideja, ka pilsētai ir pašai sava, īpatnēja dzīvība (savā ziņā viņš izvērsis daiļrades sākumposmā dzejolī „Veltījums” izteikto, bet bez tāda grandiozitātes patosa). Sākot ar 20. un 30. gadu miju, Čaka dzejā tramvaja tēls pārstāv dzīves ritmu pilsētā, kas saistīts ar laika plūdumu un vēlāk attīstās par filozofiski vispārinātu cilvēka dzīves atainojumu. Dzejolī „Elēģija” (1929) liriskais „es” iztēlojas, kā pilsētas dzīve ritēs tālāk pēc viņa nāves:

*Liepas plauks tāpat vēl visās ielās,
Auto sauks un zvanot tramvajs ies,
Tik no dzīves brīnīšķās un lielās
Būšu es uz mūžu atšķīries...*

(Čaks 1991,173)

Dzejolī „Iela” (1932) Čaks tēlo ritu pilsētā, dzīvības mošanos konkrētā krustojumā. „Monologā telefonā” (1934) liriskais „es” iztēlojas, ka ilgi runāsies ar draugu, kamēr ārpusē dzīve ritēs tālāk: *Kaut kur aiz sienas dūks tramvajs, kokos kāps sulas, skatisies skurstējiem mutēs, bet mēs...* (Čaks 1991,291). Dzejolī „Lēmējai. Šķirējai.” (1943) tramvaja tēls ietverta gluži eksistenciāla simbolika. Tramvaja vagoni ir kā cilvēka dzīve. Ārpusē trako haoss un nāve: *Traks vējš pret stikliem mušas met un sit* (Čaks 1997,68). Liriskais „es” asi izjūt nāves tuvumu un ilgojas vēl izbaudīt tuvību ar mīloto sievieti un visu citu, ko dzīve piedāvā, – tiklab augsto, kā zemo:

*Tu, kūtrais tramvaj, ātrāk, ātrāk brauc!
Kāds man aiz pleca: nav vairs laika daudz
(..)*

*Vēl gribu gāzties beigu dziļumā.
Vēl gribu celties debess zilumā. (..)
Vēl gribu tevī zust, pirms nāve māt...*
(Čaks 1997,68)

Šādu barokālu pasaules izjūtu apstiprina Mildas Grīnfeldes atmiņas par Aleksandru Čaku 1943. gadā: *Uz rakstīšanu mudināja ne vien tas, ka darbā varēja aizmirsties, bet, šķiet, vēl jo vairāk traģiskā apziņa, ka šodien tu vēl vari rakstīt, taču kas zina, kā būs rīt. Istenībā visu šo kopā ar Čaku pavadīto okupācijas laiku traģisma izjūta no mums neatstājās. Un varbūt tieši tas, šis traģisma cildenums, turēja mūs kopā visciešāk* (Grīnfelde 1988,119).

Aleksandra Čaka 40. gadu pirmajā pusē veidotā nepublicētajā kopojumā *Lakstīgala dzied basu* tramvaja tēlā iemiesotais nemiers un ilgas ir visa krājuma filozofiskajai struktūrai būtiskas izjūtas. Valda Rūmnieka un Mildas Grīnfeldes grāmatā *Kāpēc es esmu Čaks?* Rūmnieks raksta, ka *krājumu dzejnieks veidojis kā objektīvu savas personības attīstības spoguļi* (Rūmnieks 1988,110) un ka, līdzīgi poēmai „Matiss, kausu bajārs”, šis krājums atveido cilvēka pilnveidošanās ceļu, cauri mīlestībai, dabai un vientulībai nonākot pie istā mērķa – mākslinieciskas jaunrades – un pārvarot nāves nojausmu radīto izmisumu (Rūmnieks 1988,111-112). Krājuma sākuma daļā (dzejolī „Lakstīgala dzied basu”) tramvaja tēls iemieso liriskā „es” trauksmai-no noskaņojumu pirms mērķa apzināšanās:

*Vakars. Es grauzu ielas
Un skumu.
Spuldzes bija pilnas
Ar dzeltenu saldējumu.*

*Tramvaji skrēja
Un apstājās asi uz stūriem,
It kā tiem pēkšņi
Būtu iemeties sānos dūriens.*

*Tur tie nopūtās
Un atkal uzsāka gaitu.
Es nokāpu savā sirdī
Un meklēju smaidu.
Bet velti.
Manās smadzenēs zalgās
Gludā un apaļā galvā
Trakoja nēģeris
Sarkanās strausa spalvās.*
(Čaks 2001,106)

No šāda bezdarbīga nemiera liriskajam „es” izdodas atbrīvoties, bet ilgas paliek augstu vērtēts dzinulis ceļā preti jauniem uzdevumiem un pilnīgākai sevis apjaušmei. Ilgas tramvaja tēlā Čaks apdzied cikla „Tramvaja

wagonam” pirmajos trijos dzejoļos. Pirmais no tiem veidots ar atsauci uz klasiskiem romantisma jēdzieniem – neskaitot ilgas, dzejolī vēl minēta zvaigzne, ugunis un jaunava. Otrais dzejolis apcer sliedes, kas, par spīti ilgām, kas tramvaju allaž dzen uz priekšu, nolemj viņu rinķošanai pa tām pašām vietām, darot savu darbu. Trešajā dzejolī liriskais „es” izsaka vēlēšanos saplūst ar mūžam tālākslidošo tramvaju, redzot to kā dvēseles modeli, kas vērtīgāks par liriskajam „es” pašreiz piederošo lēno dvēseles ori.

Krājuma *Lakstīgala dzied basu* beigās nozīmīga vieta ir cilvēka konfrontācijai ar nāvi. Valdis Rūmnieks traktē nāves nozīmi krājuma kompozīcijā šādi: *Baigais laiks, nāves tu vās nojautas strāvo katrā dzejolī, taču tas jau ir pavisam cita veida pesimisms – nevis neziņas izmisums, bet neticība, ka izdosies paveikt zināmo – piepildīt savu galveno mērķi šai baigajā laikā. Taču šāds izmisums tomēr ir pārvarams. (..) Atkrit melnās domas, vientulība, pesimisms. Ir mērķis, ir griba to sasniegt, baigais laiks nav zudis, bet ir iegūta ticība pārvarei* (Rūmnieks 1988,112). Cikla „Tramvaja wagonam” noslēgumā nāve tomēr atainota nevis kā drūma vai biedējoša, bet gan kā likumsakarīga, pat gaidīta, iespējams, tālāku attīstību apsološa (līdzīgā nozīmē nāve risināta vairākos Čaka stāstos, piemēram, „Labā nāve” un „Skudru pudele”):

*Lielā bite, tramvaja vagonš,
Vējus valdot ar plecu, stājies,
Nomet priekšā sev sārto magoni.
Zilgans vakars. Pie tevis man jāiet...*

*Gribu teikt tev es: vagon, stāvi!
Aizved mani vēl pēdējo reizi,
Aizved mani līdz manai nāvei,
Melnaīs vagon, un netrauc greizi!*
(Čaks 2001,160)

Šeit tramvaja spēja pārvietot cilvēkus ir pācelta mītiskā līmenī, ar epitētu „melnaīs” veidojot Harona laivai līdzvērtīgu transporta līdzekli. Dzejolī „Nāve” Čaks rada nāves tiešamības, zināmā mērā klātbūtnes iespaidu. Visai reālistiskā veidā aprakstīta tramvaja avārija:

*Bij rīts ar spuldzēm un krēslu,
No nomales steidzās tramvajs.
Uz bruģa starp sniegu un mēsliem
Viens krita no ledainas skrambas.*

*To vagonš ar triecienu skarbu
Zem riteņiem saviem rāva.
Un cilvēks, kas gāja uz darbu,
Zem tramvaja atrada nāvi.*

*Viņš gulēja sniegā un mēslos —
Kluss, vagona smaguma saspiepts.
Rīts īgna to klāja ar krēslu
Un mākoņiem, melniem un asiem.*

*Viņš gulēja ass un pretīgs,
Kā priekškaru saplēsis telpu.
Un ņēma kā negribot preti
Gaiss viņa pēdējo elpu.*

(Čaks 200, 219-220)

Šajā dzejolī nav aktualizēta tramvaja iespējamā simboliskā nozīme kā pārvietotājam starp dzīvību un nāvi. Tramvajs šeit ir ikdienā klātesoša lieta, kas var piepeši un bez vainas cilvēku nogalināt. Uzsvērta nāves iespējamība tad, kad to negaida: no rīta, steidzoties uz darbu, raugoties nākotnē – gaidāmajā darbadienā.

Latvijā nostiprinoties padomju varai, Aleksandra Čaka daiļradē notiek lūzums, ko vienkāršoti var nosaukt par *pārdošanas padomiskajam Mefistofelim* (Jundze 2000,145). Čaks dzejā apliecina jauno iekārtu un cenšas pielāgot tās ideoloģijai arī savu dzejas stilu. Janīna Kursīte norāda: *Galvenā prasība četrdesmito piecdesmito gadu dzejā (...) ir prasība pēc dzejas domas maksimāli loģiska izklāsta un skaidrības. (...) Īpaši grūti bija A. Čakam, kura pirmskara dzejā vārds nekad neienāca tiešs, jēdzienisks, bet vienmēr ar metaforas, salīdzinājuma u.c. poētisko līdzekļu palīdzību kļuva daudzkrāsains, telpisks, nozīmēs rūpīgi un smalki niansēts* (Kursīte 1988,66). Čaka dzejā šajā periodā ienāk izteikts optimisms, didaktika un orientācija uz nākotni un sabiedriskām, nevis individuālām vērtībām, kas ir sociālistiskā reālisma dzejai raksturīgas īpašības (Kursīte 1988,62-67). Valdis Rūmnieks tomēr uzsver: *Dzejniekam piemita ārkārtīgi izteikts iekšējais godīgums. A. Čaks nekad nav bijis konjunktūrists, „vajadzīgu”, „pareizu” tēmu un noskaņu atspoguļotājs, viņa sabiedriskās un mākslinieciskās stājas izpaudumi ir apzināti, iekšēji izsāpēti, tie var būt kļūdaini, aplami, bet nekad nevarēsim teikt, ka A. Čaks būtu rakstījis pilnīgi ko citu, nekā domājis* (Rūmnieks 1988,27). Arī Arno Jundze atzīst, ka vismaz attiecībā uz dažām šajā laikā Čaka dzejā redzamajām noskaņām noteikti nevar pārmest liekuļošānu: *Neatņemsim tiem, kas pārdzīvoja divdesmitā gadsimta lielāko katastrofu – Otro pasaules karu – , viņu tiesības izjust kaut nelielu prieku par to, ka beidzies haoss, no krāniem atkal tek ūdens, ir elektrība, kursē tramvajs un pazūd sabumboto māju drupas* (Jundze 2000,147). Spilgts šī perioda dzejolis ir tramvaju satiksmes atklāšanai pēc II Pasaules kara veltītais (Rūmnieks 2001,786) „Tramvajs”

(1944), kurā izteikts prieks par dzīves atgriešanos „normālās sliedēs”: *...Pieliec, vāciet, zemei ausi: / Velti ārdīji un lauži, / Sliedes tīras, nav ne skrambas, / Atkal rūcot ripo tramvajs* (Čaks 2001,384). Dzīves mierīgās, normālās norises pārtrūkšana, ko attēlo arī tramvaju kustības apstāšanās, tiek saistīta nevis ar pozitīvu protestu kā agrīnajā Čaka dzejā, bet ar ienaidnieku darbību, jo valsts iekārtu šajos dzejoļos Čaks apliecina – „Cīņa” (1944), „Melnās dienas” (1945). Tramvaja tēlā saglabājas krājumā *Lakstīgala dzied basu* akcentētās ilgas, jo tas izsaka cilvēku kustību uz darbu un gaišo nākotni, pretī kopīgu ideālu sasniegšanai:

*Redzu zibot zilo karpu,
To, kas ļaudis nes uz darbu.
– Neliec ielai plaukstu priekšā.
Sēdies zilā klēpī iekšā.
Steidzies strādāt, dzīvi pacelt,
Vērs pret tāli savu aci...*
(Čaks 2001,384)

Tāpat kā dažos 20. gadu dzejoļos, tramvaji zvana Rīgai slavu: „Rīga” (1944). Pēdējais dzejolis, kur ar tramvaja tēlu saistās neparasti mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi, ir „Es stikloju logu” (1944), kurā tramvaja skaņas palīdz veidot harmonisku, priecīgu pilnētas ainu:

*Stikls – dzidrs, sakaltēts ūdens –
Man tagad kā ielikta rūts.
Vējš lulina viņā dūdu,
Un tramvajs kā kamene dūc.

Sēd rūtī zilgme un nami.
Tup saule kā astras zieds.
Tur riteņi dārdēdami
No rīta līdz vakaram dzied.*
(Čaks 2001,385)

Jaunā režīma pārstāvji Čaku kritizēja 1946. gadā par formālismu un nepilnīgu padomju dzīves izpratni dzejā (Rūmnieks 1988,160) un 1949. gadā par „kosmopolitismu” teātra kritikā (Rūmnieks 1988,170). Rezultātā, kā raksta Milda Grīnfelde, Čaks *vairs nebija drošs par to, ko raksta: vienmēr urdīja šaubas, vai viņš pareizi redz, vai viņš pareizi jūt, vai viņš lieto pareizos vārdus* (Grīnfelde 1988,175). Čaka dzejoli kļūst aizvien uzsvērtāk optimistiski, tiešāki un vienkāršāki, arī klaji didaktiski („Bērns, ieklausies!”). Tramvajs pieder pie ērtībām, par ko padomju cilvēks ir pateicīgs jaunajai iekārtai („Pieci gadi”). Tramvajs veido pilsētas patīkamo, draudzīgo atmosfēru:

*Liepu lapās klusa dreba,
Tramvajiem skan jauki zvani,
Kad uz sola sēžam abi,*

*Kā reiz sēdējām mēs skolā,
Un mums labi,
tiesām labi.*
(Čaks 2001, 631)

Tramvaja tēla izmaiņas atspoguļo Čaka dzejas izmaiņas no sociālā dominantes uz individuālo, uz filozofisko un uz ideoloģijas noteikto. Tramvajs liksmi šķindina slavu pilsētai un nelaimi vēstoši rūc kā ērģeles, klieudz vientulībā un draudzīgi zvana rūtīs, ronīgi gorās un trauc tālē, mūžīgu ilgu dzīts. Tikpat mainīgs un tomēr tikai viens ir, lietojot Jāņa Sudrabkalna apzīmējumu, brīnumputns Čaks.

AVOTI

- Aleksandrs Čaks (1991). *Kopoti raksti 6 sējumos*. 1. sēj. Dzeja. (Valdis Rūmnieks – visu sējumu sastādītājs, komentāru autors.) Rīga: Zinātne. 719 lpp.
- Aleksandrs Čaks (1992). *Kopoti raksti 6 sējumos*. 2. sēj. Dzeja un dramaturģija. Rīga: Zinātne. 493 lpp.
- Aleksandrs Čaks (1994). *Kopoti raksti 6 sējumos*. 3. sēj. Proza, raksti, vēstules, dienasgrāmatas, autobiogrāfija. Rīga: Zinātne. 893 lpp.
- Aleksandrs Čaks (1997). *Kopoti raksti 6 sējumos*. 4. sēj. Dzeja, liroepika, dramaturģija. Rīga: Zinātne. 451 lpp.
- Aleksandrs Čaks (2001). *Kopoti raksti 6 sējumos*. 5. sēj. Dzeja, liroepika. Rīga: Zinātne, 854 lpp.

PALĪGLITERATŪRA

- Florian Breitsamer et al. (2008). *Tehnika. Nozīmīgi dati, fakti, notikumi un ievērojamas personas*. Rīga: Avots. 334 lpp.
- Milda Grīnfelde, Valdis Rūmnieks (1988). *Kāpēc es esmu Čaks?* Rīga: Liesma. 237 lpp.
- A. Krastiņš (1938). „Rīgas satiksme”. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 18. sēj. Raganīšas-Rudzi. Galv. red.: A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers. Rīga: A. Gulbis. 36097.-36107. sleja (faksimilizdevums – Antēra, 2004)
- Janīna Kursīte (1988). *Laikazīmes dzejā*. Rīga: Liesma. 143 lpp.
- Janīna Kursīte (2002). *Dzejas vārdnīca*. Rīga: Zinātne. 487 lpp.
- Arno Jundze (2000). „Pirmā desmitgade (1940-1949). No sapņa par jaunu pasauli līdz personības kultam”. *Karogs*, 1 (2000): 137-154.
- Silvija Radzobe (2002). „Čaks futūrisma, ekspresionisma, imāzinisma spoguļ”. *Aleksandra Čaka gadagrāmata*. Rīga: Pils: 32-39.
- Valdis Rūmnieks (1991-2007). „Komentāri”. Aleksandrs Čaks. *Kopoti raksti 6 sējumos*. Rīga: Zinātne.
- Bronislavs Tabūns (2003). *Modernisma virzieni latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne. 184 lpp.

JG RED. NELIELA PIEBILDE. Sakarā ar pēckara padomju kultūruzraugu asajiem uzbrukumiem par „formālismu”, „kosmopolitismu” u.c. grēkiem un maldiem mūsu dzejas megazvaigznei, *Mūžības skarto* autoram Aleksandram Čakam (1901-1950), Una Alksne atsaucas uz Mildas Grīnfeldes vārdiem, ka dzejnieks *vairs nebija drošs par to, ko raksta*. Varam tikai minēt, kādēļ tūlīt pēc Maskavas varas atgriešanās, īpaši tuvojoties

drūmajai *ždanovščinai*, kad pastiprinātā kārtā visur tiek saredzētas „ideoloģiskas diversijas”, Čaks centās izpelnīties, visticamāk, bailu sajūtas vadīts, ar tādām vārsēm kā „Pirmais kandidāts”, „Par Staļinu”, „Latvijas Staļina likumam” u.c. Bet dzejnieka izdabājošās rindīņas, kur dzeja jaukta ar kailu aģitāciju, nekad nav spējušas partijas funkcionārus tā īsti pārliecināt. Neraugoties uz to, ka, piemēram, savas ļoti uzmanīgi rakstītās recenzijas par atsevišķiem krievu dramaturgu (Sofronova, Červinska u.c.) darbiem uz Latvijas skatuvēm Čaks piebārsta ar *mūsu padomju cilvēku patriotisma* un tolaik neaizskaramo *partorgu* slavinājumiem, LK(b)P CK sekretārs Arvīds Pelše piesaista dzejdari *imperālistiskās reakcijas* (...) *antipatriotiskajai teātra kritiķu grupai* (Juzovskim, Gurvičam, Borščagovskim, Maļuginam, Holodovam-Mejerovičam u.c.), kas savas diversijas vērsusi pret *krāšņi uzplaukušo padomju mākslu*. Pelše ar sevišķu nepatiku konstatē, ka Čaks *ar apbrīnojamu 'meistarību' un veiklību vienā un tajā pašā recenzijā, dažreiz pat vienā teikumā prot samierināt, apvienot pilnīgi pretējas domas*. [Tas] *veicina partijas graušānu* (...) *diskreditē padomju varu* (...) *vājina mūsu celtniecību* (...) *demoralizē saimnieciskos kadrus* (...) *atbrūņo strādnieku šķiru*, [pret ko] *partija cīnīsies visiem spēkiem un visiem līdzekļiem* – tā Pelše (Karogs 4, 1949:374). Pat pēc Čaka nāves veselu jezgu, turklāt Vissavienības mērogā, izraisa Čaka dzejkrājums *Cīņai un darbam* (1951). Piemēram, rakstā Maskavā iznākušajā PSKP oficiozā *Boļševik* (19, 1951) LKP CK 1. sekretārs Jānis Kalnberziņš: *A. Čaka dzejoļu krājumu ievada vārsmā ar nosaukumu „Padomju Latvija”*. *Bet velti būtu meklēt A. Čaka dzejoļos jaunās Padomju Latvijas vaibstus. Dzejnieks attēlo Latviju pilnīgi neatkarīgi no konkrētās vēsturiskās vides. Viņa dzejolis veltīts dzimtenei, bet kaut kādai abstraktai dzimtenei. (...) Kā zināms, ar abstraktās dzimtenes jēdzienu spekulē nacionālisti, cenšoties apkrāpt darbaļaudis un noslēpt savu īsto dzimtenes un tautas ienaidnieku un nodevēju seju*. Šeit vietā ir rindīņas no Ojāra Vācieša spriegā, dinamiskā, Čaka 65. gadskārtas jubilejai veltītā dzejoļa „Čaks”:

*Daudzi par to jau ir slampājuši,
Tie, kam vienalga, kur slampāt –
Pa grīdas tepiķi,
Pa tribīnes pakāpieniem,
Pa cilvēku jūtām
Un atvērtām brūcēm.*
*Tagad tie puķītes laista
Un klusām slampā pie sevis.*
*Tālāk par Čaku tie netiks,
Un mazāk par Čaku tie atstās. (...)*
*Visādi gorodovoji
Joza pa dzejnieka dvēseles lecektīm,
Paši ķerdami
Savus murgus.
Un plīsa lecekšu stikli
Kā ledus pār agrām pelķēm.*
*Bet tajās lecektīs Čaks
Audzēja cilvēkiem
Retas puķes
Ar neatkārtojamu smaržu.*
Jūti.
*Cauri gadiem, un kariem, un nāvēm
Šī smalkā un dīvainā smarža
Dzīvo.*

Maruta Voitkus-Lūkina

ZIGIS MIEZĪTIS

LATVJU DEJU MEISTARS
1933-2011

Kur sapulce? – Nu, protams, pie Miezīšiem. Ja vajadzēja viesmīlīgu mājvietu, kur tapt dziesmu vai deju svētkiem, vai grāmatām, vai brošūrām, vai kostīmiem – šuva, rakstīja, līmēja, fotografēja, pat dučiem dziju krāsu paraugus krāsoja mājā kalna malā pie Toronto dižparka, pie tam lielāko slodzes daļu bieži vien veicot vienam vai otram no Miezīšiem pašiem – Solveigai vai Zigim.

Nu Zigis vairs neskaita palēcienus, tecinūs un galopus pa ēdamistabas un zāles parketa grīdu omulīgajā mājā, bet – ja dainās iedziedātajam ticam – tur tajās zelta plāvās sidraba upju ličos aizsaulē.

Vieglis bija Ziga solis, atvērts viņa smaids un aizrautīga viņa paša dejojot degsme. Ar šīm īpašībām viņš iekaroja daudzas sirdis. Kas reiz mācījies dancot latvju tautas deju pie Ziga, šo māku nes lepni un ar starojošu prieku.

Izskolojies par aeronautikas inženieri, Zigis strādā par fizikas un matemātikas skolotāju vidusskolā, bet tā ir tikai puse viņa dzīves. Otra puse pieder sportam un latvju dziesmai un dejai. Viņš apmāca meiteņu komandas volejbolā un latvjus ritmiskās un daļiņas auguma kustībās izstāstīt mūsu mīļo senatni.

Es jautāju un Solveiga man stāsta. Abi sākuši dejojot *Diždanci* 1952. gadā, kad to vadījis Aigars. 1959. gadā Zigis uzņēmās *Diždanča* vadību un to turpina vadīt nākamajos 15 gados. Pa šiem gadiem bijuši posmi, kad Zigis vadījis vienlaikus trīs dancotāju kopas: mazo bērnu *Diždancīti* (no apmēram trīs līdz deviņi gadu vecumam), lielo *Diždancīti* (no apmēram 10 līdz 15) un pašu *Diždanci*. Pa to laiku apmācījis pāri par pieci simti skolēnu, jauniešu un pieaugušo. Zigis piedalās deju iestudēšanā dziesmu svētku lieluzvedumos Ziemeļamerikā, Vācijā, Zviedrijā un kopš 1990. gada, arī Latvijā, kā arī atsaucas uz aicinājumiem dančus mācīt citos kontinentos, vasaras vidusskolās, 2x2 un 3x3 nometnēs.

Vecais Diždancis un pašreizējais Māras Simsones vadītais *Dižais dancis*, kura pilnbrieda sparū esam apbrīnojuši lieluzvedumos dziesmu svētkos, gan ir Solveigas veidojumi, līdztekus darbam universitātē un audzinot trīs latviešus.

Par jaundeju horeogrāfu Zigis izaug no izjustas vajadzības. Kā dancotāji, tā skatītāji pieprasa jaunas dejas. Ar savstarpējo cieņu starp dancotājiem un vadītāju to var. Zigim iedvesma rodas dūgojot kādu dinamisku tautasdziesmu. Piemēram, lai rastos *Taču Jāņu deju*, Zigis četras stundas lidmašīnā uz Vankuveras 2x2 nometni pavadījis kavējoties *Pērkons veda vedekliņu* stāstā un melodijā, kamēr iztēlē radies plūsmas priekšstats, kā dziesmai pārkausēties dejā. Ar šo priekšstatu Zigis nāk pie dancotājiem, un saliedētā kopdarbībā jaunā deja top. Slīpējums, pieraksts, sīciņš apraksts, ar precīzām diagrammām par katru puspagriezieni tai vai tai virzienā, katru žestu, katru kustību un soli – kur kājām, rokai, galvai, augumam būt, to izdara Zigis. Tā top vēl trejdeviņas Ziga horeografētas jaundejas, kuras pašlaik kārtu, lai tās izdotu atsevišķā grāmatā.

Jau iznākušās Latvijas Lauksaimniecības kameras 1939. gada *Novadu tērpu* Diždanča jaunizdevums (1965) un Bāliņa ierosinātās *88 latviešu tautas dejas un apdares* (1973) ir lielā mērā pašu Miezīšu un viņu iedvesmoto palīgu darba iznākums. Norādes par tautas tērpa gatavošanu bija vajadzīgas, lai dejojot tērpos rastos dažādība pēc bēgļu nometnēs radušās tieksmes aprobežoties ar tiem, kurus visvieglāk izgatavot no jau gatavas drēbes, galvenokārt Rucavas un Bārtas. Tautas deju un apdaru apraksti radīja ierosmi dziesmu svētku tautasdeju lieluzvedumu vadītājiem, un jaunajiem horeogrāfiem skatniskajai tautas dejai piesaistot arvien vairāk jūsmotāju.

Mērīt cilvēka nodzīvotā mūža vērtumu var dažādi. Zigim latvieši atzinību izteikuši ar Goppera balvas, Pasaules brīvo latviešu apvienības Krišjāņa Barona prēmijas, Kultūras fonda Goda balvas un ar Triju zvaigžņu ordeņa piešķirumiem, daudzinažumiem, virsvadītāja un goda virsvadītāja tituliem, bet tās ir atzīmes par padarīto, kas ir lielā mērā pagātne. Ziga iedēstītais dejojotprieks viņa mācekļos un Ziga iedristēšanās savedot trimdas dancotājus kopā ar Latvijā izaugušiem dancotājiem ir paliekamas vērtības. □

Literātes Marutas Voitkus-Lūkinas pasaules uzskats jeb esmes atskārtums ir diēvturnība. Viņa ir Toronto Burtnieku draudzes krīve un arī locekle Valmieras Beverīnas draudzē.

Roberts Freimuts. Ziga Miezīša portrets

Ieva Nikoleta Dāboliņa

OLIMPIĀDE

Lielā Maskavas Olimpiāde nāca ar joni un atnesa lielas izmaiņas mūsu dzīvē.

Olimpiādei par godu Tallinā sāka ražot *pepsi-kolu*. Kad Memmīte vēl bija jauna meitene, *koka-kola* tika apspēlēta padomju mākslas darbos. To iedzēra tēvocis Semss pēc nēģeru bērniņu uzšķēršanas un citiem apartheida aktiem, tādēļ padomju cilvēki bija pārliecināti, ka tas ir kāds reibinošs vai citādi amorāls dzēriens. Manam brālim Kārlim bija seši gadi un stundas laikā viņš varēja izdzert sešas *pepsi-kolas* pudeles – tik ļoti tā viņam garšoja.

Otra jaukā lieta bija tā, ka avižu kioskos blakus plašajam Ļeņina nozīmīšu klāstam parādījās arī dažādas lācēna Miškas¹ un olimpisko riņķu piespraudītes. *Moskva – vosemdesjatj!*² Visiem bērniem patika Ļeņins – viņš ļoti mīlēja bērnus un bērnībā bija visgudrākais, viscentīgākais un vispaklausīgākais puisēns pasaulē, jo gatavojās Revolūcijai. Kārlis Ļeņina nozīmīti ar stalti izstieptu roku nēsāja gulēniski un vaicāts atbildēja, ka Ļeņins taču ir miris. Mīļīgais lācēns Miška Kārlim patika vēl labāk.

Taču citas izmaiņas nebija tik jaukas. Divus gadus pirms Olimpiādes jau tā patukšie Purvciema veikali, kas nesa diženus, pašas tautas dotus vārdus – Mauzolejs, „Minska” un Brežņevka – kļuva tukši kā izslaucīti, bet rindas aiz to durvīm auga arvien garākas. Taču nevar jau visā vainot Olimpiādi vien. Sava daļa jāuzņemamas arī buržuāziskajiem imperiālistiem, kas kurināja karu visā pasaulē un spieda padomju tautbrūņoties.

Mauzolejs mums bija vistuvākais, bet arī vistukšākais, jo proporcija starp platību, precī un pārdevējām bija tieši tāda, lai pievesto produktu pietiktu tikai viņām, viņu radiem un draugiem. Tādēļ tur rindas veidojās reti. Parasti mūs sūtīja uz turieni, ja ievajadzējās maizi, pienu, sāli vai cukuru. Pāri Dzelzavas ielai, cauri Lielajam Ķīnas mūrī³ un Mauzolejā iekšā. Turp un atpakaļ varēja tikt divdesmit minūtēs. Pēc skata Mauzolejs tiešām līdzinājās tam, kas Sarkanajā laukumā glabāja mūžam dzīvā Iljča nedzīvās miesas.

Grūtāk bija tikt iekšā „Minskā”, ko vienīgo sauca kristītajā vārdā. Cilvēki runāja, ka „Minska” padomju zemē pirmā tāda – ar pašapkalpošanos un groziņiem, – celta pēc kāda tautas vadoņa brauciena uz samaitāto Ameriku. Sākumā veikala kasieres pikstināja amerikāņu kases aparātus, bet drīz vien tie pikstēt beidza un tika nomainīti pret citiem, izturīgākiem.

Ja labi paveicās, tad vienā „Minskā” gājienā bija jāizstāv četras piecas rindas. Tā jau bija tā pašu apkalpošana. Vispirms bija jāstāv ap divsimt metru garā rindā ārpusē, kura mēdza stiepties puskilometru līdz Jerjomenko ielai⁴. Šī rinda gāja samērā ātri. Kad beidzot tika veikalā iekšā un dabūja groziņu, tad visi, cik

ātri vien spēdami, skrēja uz vitrīnām, kur bija visretāk sastopamās preces, un atkal iestājās rindā. Ik pa laikam sienā atvērās lodziņš, pa kuru izliecās fasētāja un izsvieda desas, sieru, krējumu vai sviestu – kas nu kurā lodziņā gadījās. Cilvēki saspringa un metās cīņā par labākajiem gabaliem. Šis bija brīdis, kad vispārējā satraukumā nemanīti varēja pielavīties Bez-rindas-līdēji, tādēļ visi, kas atradās rindas tālākajā galā, savtīgu interešu dēļ uzturēja kārtību. Nekrietnelus gājēja, lamāja un, ja vajadzēja, arī iekaustīja. Taču pretruna starp laimīgajiem, kas jau bija dabūjuši savu tiesu, un taisnajiem, kas vēl stāvēja rindā, bija tik liela, ka mazākam un izmanīgākam cilvēkam šad un tad izdevās nokampt kādu desas gabalu bez rindas. Vajadzēja vien nostāties pie blakus plauktiem un, it kā nekas nebūtu bijis, vērot dārzenu konservu burkas ...*ovoščnaja ikra* ... vai citas neēdamas lietas, ar vienu aci gaidot, kad atvērsies lodziņš. Tad istajā brīdī varēja izlocīties starp kājām un resniem vēderiem un tikt pašā labuma dalīšanas centrā.

Reiz Memmītes acu priekšā ar izcīnīto krējuma burciņu rokās un infarktu sirdī krita vecāks vīrs. Tas cīņas sparū nebūt nemazināja. Vecūks tika pavilkts malā, pārdevēja skrēja zvaniņā ātrajai palīdzībai un kritušā vietā stājās jauni cīnītāju pulki. Iestājoties rindas galā, vienmēr bija jānoskaidro lietas stāvoklis – ko dod, cik dod un vai ir cerības, ka pietiks, taču par atbildēm nekad nevarēja būt drošs. Gadījās, ka izstāvēt stundu garu rindu, viss bija izdalīts un lodziņš vairs valā nevērās. Tad pazemotie zaudētāji bēdīgi devās meklēt citas rindas. Kad vairākas rindas veikala iekšpusē bija izstāvētas, varēja doties uz beidzamo – pirms kases. Kad arī tā bija izstāvēta un par visu samaksāts, guvumu salika caurspīdīgā sintētisko astru tīkliņā ar plastmasas rokturiem un pašu groziņu nolika uz sliedzās lentas, kur to otrā galā jau gaidīja kāras rokas.

Brežņevka atradās Kosmonautikas gatvē deviņstāvu mājas pirmajā stāvā, iepretim Mēbeļu Namam. Mājas sienu visā augstumā rotāja Leonida Brežņeva ģimete. Ik rītu atverot aizkarus dzīvokļa dienvidu logiem, līdz ar sauli sveicām arī biedru PSKP ģenerālsekretāru. Brežņevkā bija līdzīga sistēma kā „Minskā”, bet tā kā veikals bija krietni mazāks, mirstīgiem cilvēkiem nekas daudz neatlika – pārdevēju pašu bija pārāk daudz.

Olimpiādes gaidīšana nūdien nebija viegla lieta. Tētis strādāja „uz divām normām”. Arī Memmīte strādāja un viņi abi pelnīja tiem laikiem lielu naudu. Taču naudai nekāda liela vērtība nebija, jo galvenais bija d a - b ū š a n a . Veikalos brīvi varēja nopirkt vien maizi, pienu, vājpiena biezpienu un cieti žāvētu skumbriju. Plauktos mētājās arī putraini, sāls, cukurs, neēdami zivju konservi, bet gaļas nodaļā rēgojās liellopu kāju gali bez nagiem. Kad Memmīte darbā prasīja, ko ar tiem var darīt, kolēģes teica, ka iznākot garšīgs buljons.

Kādu vakaru mēs visi septiņi sēdējām ap vakariņu galdu un jau trešo dienu pēc kārtas negribīgi skubinājām skumbriju, kartupeļus un ar pienu atjauktu biezpienu. Par to bēdīgi nebijām, jo mūs saistīja daudz interesantākas lietas, taču par Memmīti bijām gan, jo viņa sēdēja pie galda, neēda nemaz, skatījās uz mums un raudāja. Un Kārlis, kā vienmēr, raudāja līdz. Tētis nervozi košļāja skumbriju, kaunināja mūs par neēšanu un jau nezin kuru reizi stāstīja, ka pēc

5. *ovoščnaja ikra* (kriev.) – „dārzenu ikri” konservēti kabaču salāti ar etiķi, sīpolu un burkānu piedevu.

1. Lācēns Miška – simboliskais zīmols Maskavas olimpiādei 1980. gadā

2. *Moskva – vosemdesjatj* (kriev.) – Maskava – astoņdesmit!

3. Lielais Ķīnas mūris – vienlaidus deviņstāvu ēkas gar Dzelzavas ielu starp Nīcgales un Stirnu ielām

4. Jerjomenko iela – tagad (atkal) Nīcgales iela. Jerjomenko bija kāds krievu karavadonis.

kara bijis daudz grūtāk, un viņš Rīgā ienācis pašam kājām.

Kā par nelaimi (vai laimi?) tieši tajā brīdī ieskanējās durvju zvans. Bija ieradusies vēlēšanu aģitatore. Pavasarī bija gaidāmas PSRS un LPSR Augstākās padomes vēlēšanas⁶. Līdz šim aģitatorei nebija zināms, ko Tēti domā par padomju varu un Augustu Vosu. Tagad nu viņa to dabūja dzirdēt un no sirds brīnījās. Viņa sēdēja muti iepletusi un tā vērs arvien plataka: *Kak vi ugadaļi, što budjem golosovatj za Vosa?*⁷ Tad viņa apklusā un nekā nejautāja. Tēti bija pārskaities. Runādams viņš skraidīja šurpu un turpu pa istabu. Mēs vairs neēdām nemaz un sēdējām tikpat klusi kā aģitatore.

Tad viņa aizgāja. Memmīte skatījās uz Tēti. Ja tas būtu noticis pirms pārdesmit gadiem, visticamāk, mēs savu Tēti vairs neredzētu. Taču nu, pretēji jebkāda loģikai, mēs saņēmām priecās vēsti – mums bija piešķirts „pasūtījumu veikals”!⁸ Turpat Brežņevkā! Nu Olimpiāde bija uzvarēta! Reizi nedēļā mūsu ledusskapis priecājās par sviestu, krējumu, desu, ciņiem un pat šokolādes sieriem! Kad veikālā bija piveidums, mums tika sagatavota pārtikas paka nedēļai, un Memmītei pēc diennakts maiņas vairs nevajadzēja iet medībās pa centra veikaliem vai tirgu – Brežņevka mums bija kļuvusi tikpat bagātīga un dāna, kā pārdevējām, kas tur strādāja.

Taču Olimpiāde tuvojās arvien tuvāk un imperiālisti bruņojās arvien vairāk, tādēļ labajām dienām un privilēģijām zem biedra Leonīda Brežņeva ordeņotās krūtes pienāca gals. Mēs līdz ar nedaudzajām daudz bērnu ģimenēm un daudzajiem ordeņotajiem biedriem turpmāk devāmies uz Ļeņina ielas pasūtījumu veikalu, kur desa bija divreiz isāka un šokolādes sieru nebija nemaz. Brežņevs vairs nespēja palīdzēt, jo organizēja Olimpiādi un gatavoja runu. Cilvēki stāvēt rindās, sprieda, ka viņš nodarbojoties ar olimpisko riņķu lasīšanu: *O, o, o. O, o.* Pēc tam pagriežot lapiņu otrādi un lasot: *O, o. O, o, o.*

Vēlēšanas bija pagājušas un visi biedri savās vietās. Biedrs Ļeņins bija miris un atradās Mauzolejā. Kam sūdzēsies? □

Publiciste Ieva Nikoleta Dāboliņa ir bij. Rīgas Latviešu biedrības domniece.

6. PSRS un LPSR Augstākās padomes vēlēšanas 1979. gadā.

7. *Kak vi ugadaļi, što budjem golosovatj za Vosa?* (kriev.) – Kā jūs uzminējāt, ka balsosim par Vosu?

8. Pasūtījumu veikals – PSRS rublim nebija reāla preču seguma, cilvēki strādāja un pelnīja naudu, par kuru maz ko varēja nopirkt. Reāli darbojās preču un pakalpojumu maiņas tirdzniecība. Pasūtījumu veikali tika izveidoti privilēģētām padomju cilvēku grupām – partijas funkcionāriem, Lielā Tēvijas kara invalīdiem un atsevišķos gadījumos arī daudz bērnu ģimenēm.

Laimonis Purs

UZDRĪKSTĒŠANĀS

Ar Valsts Kultūrkapitāla fonda un Rīgas domes finansētu atbalstu iznākusi apjomīga atmiņu grāmata *Stāja. Voldemāra Kalpiņa laiks* – par pārliecinātu komunistu, kurš tāds arī nomira (1995). Ievadvārdos un atmiņās ne reizi vien uzsvērts viņa vadītāja talants, nosaukti celtniecības objekti, organizatoriski veikumi. Taču tūlīt jāpiebilst, ka visi šie pasākumi balstījās uz LKP CK biroja lēmumiem, bet biroja lēmējos bija – Kārlis Ozoliņš. Komunistu jaunībā, bet komunisma ideoloģijas ķeceris vīra gados. Diemžēl, par viņu nav izdota neviena atmiņu grāmata. Lai tad vismaz neliels atskats pagātnē atklāj šī cilvēka vērsanos pret imperiālistisko krieviskošanu, viņa latvietības nostāju.

Vēsturnieks prof. Ilgvars Butulis pētījumā „Ārzemju informācija žurnālā *Zvaigzne* 1956-1959” raksturo šo padomju preses izdevumu, kā *savā ziņā pat unikālu parādību – LKP CK izdevniecības izdevums, kurā bija jāpauž tradicionālā konservatīvi dogmatiskā partijas līnija, kļuva par brīvdomības bastionu*. Kā tas varēja notikt? Būdam aculiecinieks un līdzdalībnieks, atskatīšos senajos, pusgadsimtu pieklusētajos notikumos.

Bija pārciests II Pasaules karš, Latvijas iedzīvotāju – zīdaiņus, bērnus, sirmgalvjus un guļošus slimniekus ieskaitot – divas masveida izsūtīšanas uz Sibīriju, iznīcināja zemniecību, pārvēršot lauciniekus kolhozniekos un sovhozniekos, mežos joprojām mita nacionālie partizāni, Latviju pārpludināja labākas dzīves meklētāji no Krievijas bada apgabaliem, pilsētās, it īpaši Rīgā, ar katru dienu savārpatoja tā sauktie „partijas nomenklatūras” latviešu valodu neprotošie kadri, „troikas” piesprieda nāvēssodus, padomju slepenie dienesti, tautas valodā čeka, vervēja stukačus, vecvecāki un vecāki izvairījās runāt ar mazbērniem un bērniem atklāti par pieredzēto un pārdzīvoto, teikt patiesību par apkārt notiekošo. Cilvēks baidījās no cilvēka, piesargājās apmainīties domām, dalīties savā nediēnā.

Lūk, tādā gaisotnē piedzima (1950.VIII) pirmais pēckara sabiedriski politiskais un literāri mākslinieciskais ilustrētais žurnāls *Zvaigzne*, kura vēsturē esmu ieskatīties atmiņu atspulgās par noklusēto un viltniecisko *Aizejot atskaties* abās grāmatās. Tās gan nav ne nopērkamas, ne bibliotēkās izlasāmas. Dažas publikācijas atrodamas internetā, bet ne katram tas pieejams, pie kam šīs tehnikas brīnums pats noslīcis informācijas bezgalības okeānā. Prof. Butulis, izcēlis no tālās pagātnes aizmirstības dziļumiem divaino padomju preses izdevumu, secinājis: „*Zvaigzne*” ievērojami paplašināja un konkretizēja latviešu lasītāja priekšstatus par norisēm pasaulē, objektīvi dodot savu artavu „dzelzs priekšvara” pacelšanā, un [tās] nacionālais un demokrātiskais potenciāls no 1956. gada līdz 1959. gadam stabili iegūla latviešu nacionālās apziņas arsenālā, palīdzot vēlākajos 20. gs. 80. gadu atmodas procesos. Žurnāla mūžā šie trīs gadi pārliecinoši pierāda latviešu patriotisma dzīvotspēju un uzdrīkstēšanos. Redakcijas kolektīvā, kā arī ap to, atradīsim – tāpat kā atmodas kustībā – dialektisko pretrunu, kad gandrīz vai neiespējami izvērtēt, cik patiesi vai liekulīgi ir cilvēks, ar kuru diendienā dari kopīgu darbu. Šo rindu autoram klāt mūža 90 gadi, no tiem 20 aizvadi-ti Latvijas neatkarībā. Nevienš topošais žurnālists, ne viņu apmācītāji nav parādījušies tiešsasaistē ar mani, lai iepazītu tos tālos laikus un „legālo pretpadomju” darbību. Arī TV un Radio1 klusē par pirmajiem „dumpiniekiem”, klusē laikam tāpēc vien, lai nepaļāvē atmodas viena otra „varoņa” slavu.

Turpinājums sekos

Par prozaīki, dramaturgu, publicistu Laimoni Puru (īst.v. Strazdiņu) skat. JG261:32.

Linda Treija

ANNA HEINRIHŠONE – DŽĪVEI PA PĒDĀM

Jāatzīst – agrāk vai vēlāk, bet pienāk brīdis, kad sāk interesēt vecums. Māksliniecei Annai Heinrihšonei šobrīd ir kļuvis saistošs un *dīvaini interesants mērķis – ceļojums uz vecumu* (<www.studija.lv>), ko apliecināja viņas personālizstāde *Vecums* Māksla XO galerijā, Rīgā (2010.16.XII-2011.11.I). Viņa aktīvi darbojas kā scenogrāfe un kostīmu māksliniece, izstāžu un pasākumu dizaina veidotāja un arī kā gleznotāja. Anna ir beigusi LMA Scenogrāfijas nodaļu, un iespējams, ka tas lielā mērā iespaidojis viņas pieeju glezniecībai kā dzīves procesu izpētes darbam. Izlasīt gabaliņu no dzīves kā lugas fragmentu, apdomāt, izdomāt un izvērtēt, kā to ielikt vispārējā „bildē”. Šis process bieži veidojas, saviļojoties ar citu radošo cilvēku daiļradēm vai iespaidojoties no apkārtesošajām lietām un to radītajiem pārdzīvojumiem. Ļoti spēcīgi tas ir izjūtams mākslinieces un itāļu fotogrāfa Džakomelli (Mario Giacomelli, 1925-2000) virtuālajā sadarbībā. Annas gleznās kadri no ceļojuma vecumā iegūst fatālisma un bezrūpības piegaršu, savukārt Mario Džakomelli fotogrāfijas par šo tēmu izsaka viņa nesamierināšanos ar novecošanu un laiku. Intervijā Frankam Horvātam viņš atzīst, ka *starp mani un laiku ir nerimstošs konflikts, mūžīgs karš, un veco ļaužu nams ir viena no manu ienaidnieku sejām*.¹ Viegluma sajūtu Annas darbiem piedod ne tikai viņas garīgā pieeja šai tēmai, bet arī raksturīgais krāsu kolorīts, atpazīstamais zīmējuma rokraksts, kā arī „plānais” gleznojums, kur vietām spīd cauri audekls un toņi iegūst dziļumu lazējot.

Teicienu *atklāt vecumu kā jaunu neredzētu zemi* (A. Heinrihšone, izstāde *Vecums*, 2010, <www.studija.lv>) māksliniece gandrīz burtiski apspēlē gleznā *Apburtā princese*. Sejas vaibstu un grumbu zīmējums asociējas ar līnijām ainavā, ko parāda savos darbos Mario Džakomelli, fotografējot vecu cilvēku sejas un ainavas no putna lidojuma. Anna savukārt attēlo šo līdzību vienā veselā gleznā. Vecās sievas sejiņa, kas daļēji apsegta ar nēzdodziņu (kabatas lakatiņu), izskatās kā vēl viens uzarts lauks, skatoties no augšas. Svītras kabatlakatiņā atbalsojas izvagoto lauku ainavās gleznas stūros.

Izstādē *Vecums* dažādu formātu gleznas un telpiskie objekti ļauj daudz plašāk un daudzveidīgāk sekot mākslinieces un arī mūsu dzīves ceļojumam. Mazākās gleznas un telpiskie „vēdlodziņi” darbojas kā tādi izrauti simboli vai momenti iz dzīves – tas var būt skūpsts kā no aizvadītā gs. 20. gadu kartiņām vai svētā Dievmāte ar sirdi rokā, vai putns, plivinot spārnus pavasarīgā zaļumā (gleznu sērija *Snauda*, 2010). Līdzīgi kā Mario Džakomelli, arī Annai Heinrihšonei nav svarīgs atsevišķs darbs, bet gan sērijas, stāsts.

Gleznā *Kāds ar spoguļi* (*Aiz muguras*) caurspīdīgi balts eņģelis sniedz spoguļi izspūrušai kundzītei. Blakus esošajos nelielajos portretos atbalsojas vecās sievietes seja dažādās pabeigtības pakāpēs – kā seja, kas tiek veidota dzīves gaitā. Vai es gribu redzēt sevi vecumā, pat ja spoguļi man sniedz eņģelis? Mēs taču neapzināti vai apzināti ieskatāmies sejā vecumam ik dienas. Vai ielūkojamies droši tam acīs, vai ieslēdzam kādā tumšākā apziņas stūrītī vēlākam laikam? Man tas saucas ar Mario Džakomelli teikto par viņa pavadīto laiku, fotografējot vecos cilvēkus un viņu gaitas Senigalijā. *Dzīvot nespējnieku namā ir kā lūkoties spoguļi. Ir dienas, kad nav drosmes skatīties tajā, kad karstākā vēlēšanās ir, lai tas vispār nekad nebūtu radīts. Atspulgs, ko tu redzi, ir tavs, tavas mātes un tavu bērnu attēls*.²

Izstādes idejiskais vēstījums ietver trīs daļas: cīņu, dūmaku un mīlestību, kas visaizkustinošāk atklājas gleznā *Šaurā pelēkā robeža*. Vecas sievietes roka mīlestības maigumā, kam nav noilguma, pieskaras vecā vīra vaigam. *Mīlestība, kas nepazīst greizsirdību un aizvainojumu, neizstaro kaislību un satraukumu, visaptveroša, liela, plūstoša, tā, kas pastāv arī pēc „līdz nāve mūs šķirs”* (*Vecums*, 2010 <www.studija.lv>). Annai ir izdevies parādīt graužošo iznīcības spēku ar tādu vieglumu un veselīgas ironijas devu, ka atliek vienīgi cerēt, ka šis ceļojums būs tāds, kādu to mums māksliniece sola.

Māksliniece par izstādi *Vecums* nominēta trešajai Purviša balvai, kas ir viena no lielākajām atzinībām mākslas jomā Latvijā. □

Izmantotie materiāli: <www.makslaxogalerija.lv>
<www.studija.lv> <www.horvatland.com>

1. *Entre Vues: Frank Horvat – Mario Giacomelli*. Senigallia, February 1987.

2. Turpat.

Anna Heinrihsone. *Šaurā pelēkā robeža*. Audekls, eļļa. 170x160cm. 2009
No Galerijas *Māksla XO*, Rīgā

Foto: Valdis Brauns

Māris Brancis

LINDA TREIJA UZ TAKAS DZIMTENĒ

Viss uzzīmētais uz papīra ir manas domas, sajūtas – šaubas, izmisums, izbīlis, prieks par apkārtesošo un notiekošo, kamēr es eju pa... taku – tā māksliniece Linda Treija par savu darbu izstādi ...uz takas Agijas Sūnas galerijā, Rīgā, trīs nedēļas novembra beigās un decembra sākumā.

Tie ir pēdējos trīs gados tapuši liela formāta zīmējumi – dažs pārsniedz divus metrus. Pirms ķerties pie zīmēšanas, Linda apstrādā virsmu – biežāka papīra sloksnes: aplīmē to ar saplēstām avīzēm, apdedzina, izmanto akrila krāsas, ogli, pasteli, lakas, visu ko, kas vēlāk tiek apzīmēts ar jēdzienu „jaukta tehnika” jeb „autortehnika”.

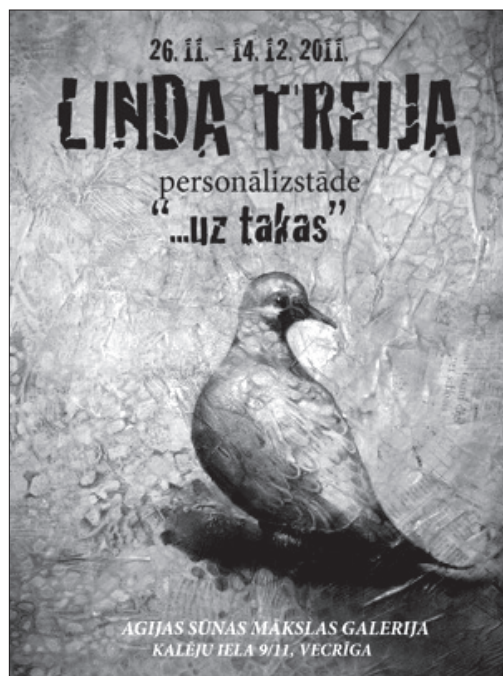
Saturiski Lindas Treijas darbos parādās vienlība, civilizācijas un dabas konflikts mūsdienās. Centrā ir vai nu sieviete, vai arī putns. Snaudā vai miegā viņa pēc kaut kā ilgojas, jūtas viena un neaizsargāta. Citkārt māksliniece liek būt uzmanīgam pret vientuļo putnu, kas iemaldījies cilvēka racionālajā, geometriski izveidotajā pasaulē, kur, kā liekas, nav vietas priekam, iekšējai atbrīvotībai. Darbā *Sausums*, piemēram, izsīkstošās ūdens tērcītes izrobotās malas tiek pretnostatītas betonētā kanāla vienmuļi vienādajām malām, kam, šķiet, nav gala. Gārnis, kas tur iekļuvis padzerties, ir gan vientuļš, aizmirsts, atstāts šajā pasaulē (vai māksliniece pati nejutās kā šis gārnis Amerikas daudz sakārtotākā, urbanizētā vidē, nekā tas ir dzimtenē?), gan klusa apsūdzība cilvēkam, kurš ar savu racionālo prātu domā tik par sevi, nodarīdams pāri dabai, līdz ar to arī sev. Viņas zīmējumi var pirmajā mirklī šķist bezgala vienkārši, lai gan patiesībā tie ir dziļi dramatiski, pat satraucoši.

Lindas Treijas darbi, kaut arī viņa mācījusies Latvijas Mākslas akadēmijā un ar maģistra

grādu beigusi (1997) Induļa Zariņa glezniecības meistardarbnīcu, it kā šķietami neturpina augstskolā iemācīto. Vienīgi zīmējumi ... *uz takas* un *Krēsļa ap astoņiem* atgādina, ka māksliniece ir pazīstama ar tonālo glezniecību. Citviet pārsvarā ir līnijas, atsevišķi koši krāslaukumi – atmiņu skicējumi (*Sapnis*). Sieviete uztverama vairāk kā zīme, tāpat telpa. Citādāk arī nevar būt – Lindu Treiju viņas mākslā vada nevis konkrēts cilvēks, vide, bet gan kāda atmiņa, tēls vai sajūta. Varbūt pat pareizāk būtu teikt, ka konkrētais notikums, ieraudzītais mākslinieces interpretācijā kļūst par noteiktu vispārinājumu, par vizuālu simbolu. Katra darba asociatīvo diapazonu paplašina kolāžu – vecu avīžu virsraksti, nemierīgā virsmā, kam māksliniece velta lielu, varbūt pat pārāk lielu uzmanību, – krāsu izmantojums atsevišķās zīmējuma daļās. Bez šaubām, vide un apstākļi, kurā māksliniece dzīvo, nevar neiespaidot izpildījumu, tēmas, saturu. Tomēr rodas iespaids, ka aizņemtība atrauj viņas laiku un enerģiju radošam darbam.

Linda Treija kopš 1997. gada dzīvo Hjūstonā, Teksasā, ASV, ir aktīvi iesaistījusies ASV latviešu diasporas kultūras un mākslas dzīvē, vada Amerikas Latviešu mākslinieku apvienību (ALMA) un rūpējas par latviešu globālā kultūras rakstu krājuma *Jaunā Gaita* mākslas lappusēm. □

Mākslas vēsturnieka Māra Branča jaunākā grāmata ir *Jelgavas gleznotājs Uldis Roga* (Rīgā: Mansards, 2011).

Anna Heinrihsone. *Rīts*. Audekls, eļļa. 170x160cm. 2010. No Galerijas *Māksla XO*, Rīgā

Linda Treija. *Krēsla ap astoņiem*. Jaukta tehnika uz papīra. 106x86 cm. 2011

Linda Treija. *Trepes (Tikai nesamin!)*. Jaukta tehnika uz papīra. 92x129 cm. 2011

Vilnis Auziņš

PAR FOTO PROJEKTU LV21

Fotogrāfijas interese par cilvēku ir neskaitāmas reizes apliecināta. Arī Latvijas fotogrāfi, atšķirīgu motivāciju vadīti, ir pievērsušies savu laikabiedru vizuālajai atainošanai. 2006. gada sākumā b-bas Foto.LV un SIA Dizaina Manufaktūra, pielietojot Latvijā reti izmantoto etnoantropoloģisko metodi, nolēma fotografēt kādas zināmas vietas iedzīvotājus noteiktā laika periodā, izvēloties vispirms Cēsis, kas pārtapa vēlmē fotografēt arī citu reģionu iedzīvotājus, lai izveidotu par viņiem kopējo priekšstatu, lai saglabātu mūsdienu sabiedrības kopējo tēlu. Tika izvēlēts iepriekšējo divu gadsimtu hronistu galvenais instruments – melnbaltās fotogrāfijas izteiksmes līdzekļi. Lai saglabātu m/b attēla uztveres kvalitāti, vairāki autori izvēlējās lietot analogo foto tehnoloģiju. Jura Kmina vadītā komanda deva priekšroku ikdienas gaitās ejošu garāmgājēju statistiskiem, iepriekš neiestudētiem portretiem. LV21 projektā iesaistītie autori nekādā veidā nepakļāva izvēlētos cilvēkus savam priekšstatam, tikai rosinot viņus uz nepiespiestu paštēla eksponēšanu pozitīvas saskarsmes atmosfērā. Līdz šim LV21 foto akcijas ir notikušas četrās pilsētās (Cēsis, Liepājā, Jelgavā, Daugavpilī), autoriem balansējot starp vilinošo iespēju iegūt spontāna *ielu teātra* tēlus un cilvēku atspoguļošanu laikmeta sakarībās. Projekta īstenošanā pēdējos piecos gados piedalījušies gan titulēti meistari (Leonīds Tugaļevs, Gunārs Binde, Vilhelms Mihailovskis, Astrīda Meirāne, Līga Sakse, Valdis Brauns, Juris Kmins, Varis Sants, Pēteris Korsaks u.c.), gan arī mazāk pazīstami fotogrāfi. Pēc vairākām nelielām izstādēm minēto četru foto akciju pilsētās, Saldus pilsētas bibliotēkā gadu mijā bija iespēja aplūkot sociālā pētījuma LV21 Latvijas iedzīvotāju kopēlu, sastāvošu no 82 attēliem, kur nav atšifrēts ne redzamo cilvēku vārds, nodarbošanās vai etniskā izcelsme. Bet tas arī ir projekta primārais mērķis – kopuma esības norises un to jēga. □

Vilnis Auziņš pirms pensionēšanās vadīja Foto muzeju Rīgā. Sīkāka informācija par autoru JG 258:40.

Foto: Valdis Brauns

Foto: Juris Kmins

Foto: Astrīda Meirāne

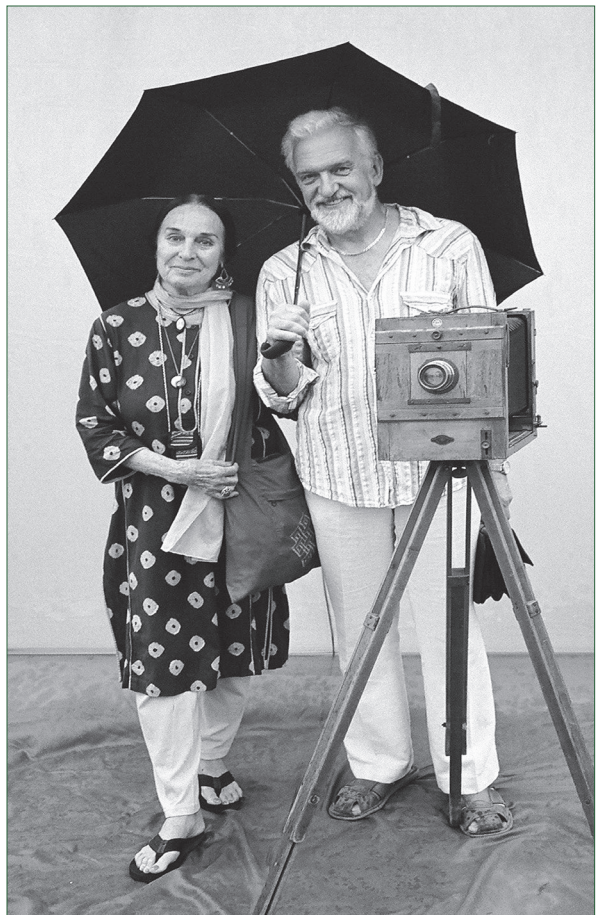

Foto: Līga Sakse

Foto: Leonīds Tugalevs

Foto: Pēteris Korsaks

Ojārs Greste

ALMAS IZSTĀDE SIDNEJĀ

Austrālijas Latviešu mākslinieku apvienības gadskārtējā izstādē (2011.11.IX-9.X) Sidnejā dalību ņem arī mākslinieki no Melburnas, Adelaides, Kanberas, Brisbanes, Pertas – kopā 22 ar 43 gleznām un skulptūrām. Dzidras Mičeles (Mitchell) *Radu rakstiem* – ainavai ar apstrādātiem laukiem, kas vijas pa kalniem, žūrija piešķir pirmo godalgu. Viņas *Ģetzemane* ar iesarkani violetiem un zaļganiem toņiem savukārt liek domāt par kādām mistiskām būtnēm. Tematiski darbu dažādība ir liela – no Anitas Bērziņas-Misiņas sulīgās, pārspīlēti lielās kāpostgalvas, koka samezgliotiem zariem, Birutas Klārkas (Clark) virpuļojošiem jūras viļņiem, Andra Deruma dabas varenību atspoguļošiem dzelteniem un iesarkani ziliem kalniem, Fionas Derumas pastkartīņu lieluma „gleznām” (kur risināts jautājums par trīsstūra formas spēku), Intas Godārdas (Goddard) košā, abstraktā gleznojuma un interesantās vijīgu torņu koka skulptūras, Elmāra Kluča humoristiskajām fantāzijām, kam pamatā Henri Fuseli glezna *Murgs* un Šekspīra *Sapņa vasaras nakts* epizode (apburtā laumiņu karaliene iemīlas ēzeli), levas Knochas neikdienišķās parādības, Andras Krumiņas ar reti krāsū plankumiem izveidotā, apslēptā zirga, Astras Lāces ar brīnišķīgu izjūtu gleznotā, dzīves enerģiju izstarojošā zosu gana līdz Astrīdas Mednes valzivju varenību izteicošiem kokgriezumiem, iepriekšējā gada augustā mūžībā aizgājušās, ilgga-dīgās ALMAS vicepriekšsēdes Lidijas Mednes sniegtajiem kalniem, Ainas Nicmanes pludmales akvarelim, Harija Piekalna abstrakcijām (kurās var saskatīt Austrālijas mežus), sen izstādēs neredzētā Egila Rasmaņa žūrijas uzslavu ieguvušajiem audekliem ar ceļa rādītājiem līdzīgiem eikaliptiem, Egila sievas Ronvīnas (Rhonwyn) Rasmanes audekliem – ceļojumu atmiņām, Rīgas vārtiem, baznīcu torņiem. Minētajiem pievienojas koka traukiem, Āris Ruicēns ar aunu galvām, fazāniem un čella ieskaņošanas aparāturu iegrebtiem koka traukiem, Raimonda Rumbas košā abstrakcija – 2 m augstie *Debesu vārti*, Ilzes Strautiņas-Kumbes (Coombe) Lira (*Edward Lear*) dzejoļa „Pūce un kaķītis” (*The Owl and the Pussycat*) rosinātie gleznojumi, grafiķa Jāņa Supes ceļa zīmes (kur var saskatīt arī latviešu rakstus) un pārdomu rosinošais „Dienas vidus Venēcija” un Lienas Sveiles ar dzīvesprieku piesātinātās zaļvioletās lapas un krāšņā ingvēra lilija. Šo rindiņu autors piedalās izstādē ar tumši mākoņainu ogles plikni „Atceries sauli”. □

Ojārs Greste ir ALMA (Austrālijā) sekretārs, izstādes organizētājs. Raksts iespiests saīsināts.

Dzidra Mičele pie gleznas *Radu raksti (Lineage)*

Māris Brancis

REDAKTORA PIEZĪMES

ELEONORAS ŠTURMAS GRĀMATAS ROSINĀTAS

Saprotu, ka vienam no redaktoriem rakstīt par Eleonoras Šturmas *50 gadus mākslai pa pēdām* – apcerēm par mākslu un māksliniekiem sērijā „Trimdas māksla rakstos un attēlos” (Rīgā: Mansards, 2011. 399 lpp.) – ir nekorekti, taču savas pārdomas droši vien paust var. Galu galā pieci gadi pagājuši, pie tās strādājot. Šis laiks ir ļāvis gūt zināmas atziņas gan par iecerēto sēriju, gan par šo grāmatu, gan par trimdas mākslas vēsturi vispār. Vienlaikus Šturmas apceru krājumu tagad var salīdzināt ar Nikolaja Bulmaņa rakstu apkopojumu *No vienas pusēs tā...*, kas, domāju, dod mācību darbā pie citām, kam būtu jāseko.

Pirmā doma. Ideja par šādas sērijas izveidi ir bijusi pareiza. Abas grāmatas parādījušās, cik daudzveidīga, daudzpusīga, daudzsejaina bijusi tēlotāja māksla trimdā. Pagaidām tās aptver tikai divas valstis – ASV un Kanādu, kur lielā skaitā sakoncentrējušies latvieši. Tikpat bieži sējumi droši vien iznāktu, ja apkopotu rakstus par Eiropas un Austrālijas māksliniekiem. Arī ASV galvenokārt tiek runāts par Austrumkrastu, bet, kas notika Klusā okeāna malā, palicis teju vai noslēpums. Jāpiezīmē, ka abās grāmatās ir publicēta tikai daļa no šo autoru veikuma. Tātad būtu jāstrādā krietnam skaitam mākslas vēsturnieku, kas aptvertu visus trimdas mākslas notikumus kopumā. Izdotie un, cerams, tiem sekojošie krājumi atvieglots pētniecisko darbu.

Otra doma. Lielais preses izdevumu skaits, kāds pastāvējis ārpus Latvijas no Vācijas bēgļu

netmēnu laikiem līdz pagājušā gs. 90. gadiem, kad to daudzums sāka strauji sarukt, apgrūtinā vienam vai pat dažiem cilvēkiem aptvert šo publikāciju jūru. Jāsaka liels paldies žurnālam *Latvju Māksla*, tā neaizvietojamajam redaktoram Arnoldam Sildegam un viņa daudzajiem palīgiem, kuri ne tikai deva apceres par izstādēm, dažādiem mākslas notikumiem un māksliniekiem, bet arī kaut vai dažos vārdos dokumentēja izstādes savā patvēruma zemē. Diemžēl *Latvju Māksla* iznāca tikai no 1975. gada. Kas noticis līdz tam, var uzzināt, tikai šķirstot laikrakstus vai atsevišķu pilsētu un apgabalu latviešu biedrību vai draudžu apkārtrakstus, ja tie ir saglabājušies un ir pieejami LV. Līdz šim gan nav nācies dzirdēt, ka būtu kāds entuziasts, kurš būtu savācis datus par izstādēm un māksliniekiem kādā noteiktā valstī. Tas, kā šķiet, nenotiek arī LV, kur LMA Informācijas birojs gan apkopo ziņas par māksliniekiem, tostarp Ārlatvijā dzīvojošiem, taču tur strādā tikai daži cilvēki, un tādām skrupulozām un darbietilpīgam darbam viņiem neatliek laika, arī materiāla pietrūkst. Savukārt Mākslas vēstures institūts pie LMA par trimdu tikpat kā neinteresējas.

Trešā doma. Lai spriestu par mākslinieka darbību, viņa daiļradi, tās attīstību, par mākslas darbu māksliniecisko risinājuma kvalitāti, ietekmēm utt., nepieciešams redzēt oriģinālus vai, sliktākajā gadījumā, gleznu, grafiku, skulptūru fotouzņēmumus vai reprodukcijas. Kā to visu dabūt? Pa šiem gadiem, kopš nodarbojos ar trimdu, piemēram, Indra Gubiņa, atsūtījusi man personīgai lietošanai diezgan daudz materiālu, taču, kad sākam domāt par Eleonoras Šturmas grāmatas vizuālo daļu, izrādās, ne katra reprodukcija ir lietojama. Arī slidītes ar laiku novecojas un nav vairs izmantojamas. Kā atrast kvalitatīvus uzņēmumus grāmatai? Mums tā bija problēma. Tikpat sarežģīti bija dabūt dažu mākslinieku fotogrāfijas, īpaši to autoru, kuri mūžībā aizgājuši krietni pāsen, bet viņu pēcnācēji vai nu pazuduši latviešu sabiedrībai, vai to nav vispār. Ja jau tiek rakstīts par kādu mākslinieku, lasītājs grib redzēt viņu sejā. Bet daudzi personīgie arhīvi izkūpējuši atkritumu tvertnēs vai papīra pārstrādāšanas uzņēmumos. Arī uz LV viss nav atsūtīts.

Ceturtdā doma. Naudas jautājums LV šobrīd ir īpaši sāpīgs. Dzimtenē trimdas izdevumiem finanses praktiski nav dabūjamas. Arī latviešu diasporām dolāri nemētājas un negaida, kad tie būs nepieciešami. Patlaban bez latviešu biedrību palīdzības ārzemēs nekas nav izdots. Ar entuziasmu namu neuzceļ. Līdzekļi ir nepieciešami kaut vai papīra iegādei, iespiešanai, iesiešanai.

Kā visas šīs rūgtās pārdomas vērst par labu sērijas turpināšanai, nūdien nezinu, kaut gan

šie izdevumi ir nepieciešami, lai pierādītu, cik daudz mūsu tautieši svešās zemēs ir pūlējušies savas nacionālās identitātes saglabāšanā un cik lielu ieguldījumu viņi devuši latviešu mākslas kopainā. Kaut arī Latvijas latviešiem bijusi trimda vairs nav sveša, nezināma, tomēr daudz nepateiktā ir vēl palicis. Sevišķi tāla ir Austrālija, kur tāpat strādājuši un joprojām strādā daudzi vēra liekami gleznotāji, grafiķi, tēlnieki, kuri būtu jāpazīst dzimtenē.

Attiecībā uz Eleonoras Šturmas grāmatu – ja Bulmaņa rakstu krājums kārtots hronoloģiskā secībā, viņas izdevumā pēc pamatīgiem skaidrojošiem ievadiem seko raksts par trimdas mākslas problēmām kopumā un recenziju izlase par grupu izstādēm. Noslēgumā apcerējumi par atsevišķiem autoriem, dodot īsas mākslinieku biogrāfijas un viņu foto uzņēmumus. Ja pirmajā gadījumā iegūstam labu priekšstatu par rakstu autora radošo darbību, viņa uzskatu un rokraksta attīstību, tad otrajā viss veltīts pašiem notikumiem, mākslai kā tādai, neuzspiežot rakstītāja viedokli. Tas ir raksturīgi Eleonorai Šturmai – viņa neizcentrē sevi, bet visu vērību piegriež galvenajam uzdevumam, proti, apcerēt izstādi vai autora daiļradi, ļoti labvēlīgi un saprotoši analizējot, nevienam neaizvainojot un visai lietišķi pasakot būtisko vai izklāstot savus iebildumus. Skaidra valoda, tikpat skaidra doma, kas izvijas cauri divdabju birztaļām, pievienojot iespaidumu krāšņos vizuālos, līdz teikumu noved līdz punktam, lai no tā dzimtu jauns domas pavediens.

Jāpiekrīt grāmatas atvēršanas svētkos izskatnējušai domai, ka vajadzētu apkopot arī citus Eleonoras Šturmas rakstus. Redzu, cik saistoši ir lasīt par vienu autoru vairākas recenzijas, tapušas dažādos gados, tāt atklājot mākslinieka radošo meklējumu peripetijas (Evalds Dajevskis, Daina Dagnija, Dagmāra Igale, Gerda Roze, Oskars Skušķis). Arī kopizstāžu apcerējumi būtu sakopojami vienviet, lai gūtu labu priekšstatu par ASV mītošo latviešu trimdas mākslinieku interesēm un problēmām. Latviešu lasītājiem, domāju, ir interesanti lasīt monogrāfiskus rakstus par atsevišķiem autoriem – gan tādiem, kas dzimtenē ir pazīstami, gan arī tādiem, kuri te ir visai sveši vai pavisam nav zināmi (Fridrihs Milts, Arnolds Sildegs, Volde-mārs Avens, Laimons Eglītis, Edvīns Strautmanis). Bet cik daudz palikuši ārpus grāmatas ietvariem, tās ierobežotā apjoma dēļ!

Secinājums ir viens – darbs jāturpina, lai kādi dūksnāji jāizbrien, lai kādi celmi un sakārņi gadās pa ceļam, lai cik neskaidrs vai pat tumšs ir laiks, kas apgrūtinā saskatīt mērķi un samniegt to. □

Mākslas vēsturnieks/kritiķis Māris Brancis ir JG līdzstrādnieks.

CARTHAGINEM ESSE DELENDAM

<http://madart84.deviantart.com/>

Visi Latvijas okupētāji līdz Ziemeļu karam vairāk vai mazāk spēja pasargāt mūsu zemi no Krievzemes invāzijas, kas bija sākusies vēl pirms krustnešu ierašanās. Tas ir šo okupētāju vēsturiskais nopelns gan latviešu tautas, gan Eiropas priekšā. Diemžēl ordeņbrāļu pēcteči – vācu baroni – neglītā kārtā nodeva Krievijas cara rokās zemi, ko viņu priekšteči bija sīkstī aizstāvējuši.

Vents Zvaigzne

[<vents.zvaigzne@gmail.com>](mailto:vents.zvaigzne@gmail.com)

Ja pareizi Tevi saprotu, tad visi okupanti ir labi, izņemot krievus. Jaunlatvieši domāja citādi, vairākus gadu desmitus cīnoties par krievu okupācijas padziļināšanos. Manuprāt, lai gan okupācijas atšķiras niansēs, šie sikumi nav pietiekami, lai jebkuru okupāciju no ļaunumu zonas pārceltu labumos.

Māris Jānis Vasiļevskis

[<mahris@myself.com>](mailto:mahris@myself.com)

Paskaidrošu sīkāk. Pats par sevi nebija labs neviens okupants, bet ikviens no šiem okupantiem vēsturiski bijis labāks nekā Krievzeme/Krievija. Es apzināti izvairos no okupantu jēdziena attiecināšanas uz kādu tautu – vāciešiem, poļiem, lietuviešiem, dāņiem, zviedriem vai krieviem. Tas attiecas tikpat labi uz pagātni, kā uz mūsdienām.

Turklāt nav tā, ka šis vēsturiskais labums būtu saskatāms tikai tagad, ar gadsimtu atstarpi, tam vajadzēja būt ļoti redzamam arī aizgājušajos gadsimtos. Gan Zelta ordas akceptētie Krievzemes kņazi, gan vēlāk Maskavas lielkņazi pret savas zemes iedzīvotājiem ik pa laikam īstenoja visnežēlīgāko te-

roru, kas vainagojās ar Ivana Bargā valdīšanas laikā otrās puses ārprātu. Eiropas vēsturē ir bijuši arī citi despotiski un prātā jukuši valdnieki, bet nezinu gadījumu, kad šāds valdnieks būtu pilnīgi nopostījis pats savu zemi kā visļauņākais ienaidnieks. Pēc šīm akcijām būtiski cieta krievu tauta, bet daudzas mazākas tautas, kuru vidū bija arī balti un somugri, tika pilnīgi iznīcinātas un asimilētas. Spriežot par vēsturisko labumu, mēs gluži vienkārši varam paskatīties, kas noticis ar tautām šaipus Livonijas ordeņa noturētās robežas un kāds bijis liktenis otrā pusē palikušajām. Vienlaikus šajos gadsimtos tika izstrādāta un pilnveidota Krievijas valstiskuma doktrīna, kas ar transformācijām saglabājusies līdz mūsdienām. Tā postulēja, ka Krievija ir svēta un Dieva izredzēta valsts, vienīgā legālā seno impēriju mantiniece, vienīgā glābjošas un ķecerību nesamaitātas kristietības nesēja pasaulei. Ivans Bargais pasludināja arī to, ka Krievijas monarhs ir vienīgais legālais monarhs pasaulē, kurš nāk no mūžīgas, kopš pasaules radīšanas izredzētas priesteru un valdnieku dinastijas. Visi pārējie Eiropas un citzemju valdnieki salīdzinājumā ar viņu ir zemas izcelsmes ļaunītiņi un Dieva ieceltās pasaulīgās varas uzurpatori. Ivans ar savām alkohola un slimību saņemtajām smadzenēm aizgāja pie tēviem, bet viņa mācība palika un turpina dzīvot – ne tikai krievu un nekrievu izcelsmes caros, bet arī Staļinā un Putinā.

Visā pēdējā tūkstošgadē ir bijuši daži mēģinājumi mainīt Krieviju uz labo pusi. Biežāk pieminētais no tiem ir Pētera I reformas, bet jāatceras, ka tās īstenoja cilvēks, kurš līdz kaula smadzenēm pats bija ieaudzis Krievijai raksturīgajā pārvaldes modeli. Valsts būtība no tā maz mainījās, tikai forma kļuva Eiropai pieņemamāka. Stingrajos doktrīnas sargos krievu baznīcas aprindās tas tāpat izraisīja asu pretreakciju, Pēteri apsūdzēja un turpina apsūdzēt dažādās ķecerībās, nodevībās un sātaniskā savērstībā pret Krievijas unikālo svētumu. Domājams, šī formas maiņa un gatavība iesaistīt valsts pārveidē eiropiešus arī lika Baltijas vācu muižniekiem pārkāpt pāri vēl samērā nesena pieredzei un nosliekties par labu Krievijai.

Mazāk zināmas ir tūlīt pēc Ivana Bargā nāves notikušās Borisa Godunova reformas. Izdzīvojis Ivana valdīšanas gadus un vairāk vai mazāk iesaistīts arī ārprātīgā cara noziegumos, viņš kļuva par faktisko valdnieku laikā, kamēr tronī atradās Ivana mazprātīgais dēls Fjodors. Boriss ļoti daudz izdarīja, lai atjaunotu valsti pēc Ivana veiktajiem postījumiem, mēģināja attīstīt saimniecību, cēla pilsētas, pārdomāti uzlaboja iedzīvotāju dzīves līmeni, sūtīja topošās amatpersonas studēt uz ārzemēm. Doktrīnas sargi par to nūrdēja vēl Fjodora laikos, bet istā cīņā sākās pēc Fjodora nāves, kad Boriss riskēja iesēties cara tronī. Vairāki neražas gadi, pavēle izsniegt zemniekiem graudus sēklai un maizei no klostera krājumiem, un tauta pēc „vadošiem norādījumiem” jau uzskatīja Borisu par sāta kalpu, īstenā troņmantnieka slepkavu un dievišķās varas uzurpētāju.

Visbeidzot jāmin 19. gadsimta reformas, kas tieši un pozitīvi skāra arī latviešus. Runa ir par laiku no 1855. līdz 1881. gadam, kad Krievijas tronī atradās Aleksandrs II. Šķiet, tieši viņš visā vēsturē ir viskonsekventāk mēģinājis atteikties no tradicionālās Krievijas doktrīnas un padarīt to par civilizētu valsti. Runa nav tikai par dzimtbūšanas atcelšanu 1861. gadā, bet par daudzām plašām reformām, kas impērijas tautām ļāva brīvāk uzelpot, tikt pie turības

un iesaistīties valsts pārvaldē. Arī jaunlatviešu kustība saistāma tieši ar šo 26 gadus ilgo periodu – iespējams, gaišāko, kāds Krievijas vēsturē vispār bijis. Turklāt tā nebija tikai pašu latviešu aktivitāte lielākas brīvības un ekonomiskās attīstības apstākļos, bet gan cara valdības apzināta politika. Rezultāts – 1881. gadā kreisie teroristi cara tētiņu uzspēr gaisā tieši laikā (kāda sagadīšanās!), kad viņam uz galda stāv nākamo apjomīgo reformu projekts par Krievijas pāreju uz konstitucionālu monarhiju. Doktrīnas sargi pauž savu sašutumu visos Aleksandra valdīšanas gados un pēc tam viņu jau gluži neslēpti dēvē par „masonu caru”, kurš gājis bojā pats savas neveikības dēļ pret „Svēto Krieviju”. Interesanti, ka vairāki no šiem Ivana Bargā doktrīnas mantiniekiem, kas sludināja pasaules gala tuvošanos kā dzimtbūšanas atcelšanas sekas, Krievijas pareizticīgajā baznīcā pēdējos divdesmit gados pasludināti par svētajiem. Seko „dižā slavofila” Pobedonosceva organizētā reakcija Aleksandra III gara vājuma un alkoholisma pavēnī, seko pārkrievošana un piespiedu pāreja pareizticībā, seko patvaldības uzturēšana visiem spēkiem, līdz pagājušajā gadsimtā valsts nonāk līdz kraham. Arī jaunlatviešu cīņa par „krievu okupācijas padziļināšanos” ir tikai kārtējā nelaimīgā uzticēšanās valstij, kas ilgākā laika posmā negrasās mainīties un arvien atgriežas pie Ivana Bargā standartiem. Aleksandra II monuments vēl arvien slejas Helsinkos, un gidi stāsta pilsētas viesiem, ka Somija apzināti saglabājusi tā Krievijas cara piemiņu, kura politika bijusi somiem labvēlīga.

Rezumējumi – es negribu izdarīt nekādus viennozīmīgus secinājumus par krievu tautu. Tas ir liels cilvēku kopums, kurā saplūdinātas kopā daudzu tautu saknes, starp tām ir arī mūsu radinieki balti un kaimiņi somugri. Krieviem ir bijis un arī šodien ir daudz apgaismotu, izglītotu un vienkārši labestīgu cilvēku – no sirdsšķīsti ticīgām veciņām līdz augstskolu profesoriem. Taču tas nemaina manu negatīvo attieksmi pret Krievijas valsti, kas balstās nevis uz savas tautas gribu, bet gan uz tūkstošgadīgu doktrīnu, kuras veidošanā liela nozīme bijusi āprātīgam maniākam. Un ir vienāla, vai šo doktrīnu turpina uzturēt krieviski pareizticīgi fanātiķi, caurkritis garīdznieks Džugašvili, specdienestu ražojums Putins vai kāds cits. Kamēr šī doktrīna pastāv (un diemžēl to sevi var nēsāt arī iepriekš minētās sirdsšķīstās veciņas un inteligēntie profesori), tikmēr Krievija būs neuzticamākā no sarunu partneriem, bīstamākā no kaimiņiem, jaunākā no visiem iespējamiem okupantiem.

Vents – *Ceterum autem censeo, Carthaginem esse delendam* (Bet bez tam es domāju, ka Kartāga jānopostā)

Vau, kāda Krievijas demonizēšana. Man parasti tā uzņāk, kad piesitas „aukstā kara” atraugas. :)

(melodija „Mirdzot šķēpiem”)

Mirdzot ieročiem zeltsaules staros,
Dziesmu skaņās, kad vilņoņas gaiss,
Pa Kazaņas netīrām ielām
Soļo latviešu pulks drosmīgais.

Ar dziesmām uz kauju tie steidzas,
Ar dziesmām zem lodēm tie trauc,
Par nāvi un briesmām tie smejas,
Tad kad šrapneli, granātas kauc.

Normunds Vidzinskis

<tas_pats_tas.pats@sveiks.lv>

Laipni lūgtum, tāds nu reiz ir mans viedoklis par Krievijas valsti, kuras pēdējo tūkstoš gadu vēsturē „auksts karš” ir tikai viena epizode. Reizēm pieķeru sevi pie domas, ka arī manas simpātijas pret ebrejiem lielā mērā noteikusi tieši „Krievijas doktrīnas” veidotāju attieksme pret viņiem kā pret galvenajiem Krievijas svēta grāvējiem. Arī „Cionas gudro protokoli” tika safabricēti tieši Krievijā. Fakts, ka pēdējā gadsimta laikā Krievija savu mērķu īstenošanai nereti izmantojusi tieši ebreju smadzenes, neko daudz nemaina. Kamēr vajadzēs – izmantos, kad nevajadzēs – nošaus, kā darījusi jau daudzkārt. Domā, ka doktrīnā daudz kas mainījies? Pirms vienpadsmit gadiem, kad pie varas jau bija Putins, man bija lieliska iespēja pārliecināties, ka mainījies nav nekas.

Vents

Jā, bet kāds sakars Latvijai ar Krieviju mūsdienās? Mēs tak maksājam savus meslus Rietumiem, lai tie mūs sargā. Un neviens tev neliek mīlēt krievus, bet cilvēciņu pret tautas brāļiem (latviešiem) gan vajadzētu uzturēt dzīvu.

Normunds

Ļoti tiešs sakars. Tautu mentalitāte mainās lēnām. Atceros, kaut kur bija rakstīts par 1940. gadu, kad Ulmanim bija jāpieņem smagais lēmums par padošanos PSRS ultimātam. Bija padomnieki, kas viņam stāstīja, ka Krievija esot ļoti pozitīvi mainījusies, ka tā vairs neesot tik zvērīga kā 1919. gadā... Sekoja Baigais gads. Vai, vērojot procesus Krievijā, ir kaut mazākais pamats domāt, ka tagad būtu citādāk?

Tas liek pret Krieviju kā pret valsti izturēties piesardzīgi un distancēti. Bet pret krieviem – tāpat kā pret jebkuriem citiem cilvēkiem. Cilvēciskās īpašības ir pirmajā vietā, tur tautibai maza nozīme.

Rumpis <rumpis.listes@gmail.com>

Nekādi mesli Rietumiem nepaglabās mūs no mums pašiem, ja vēlēsimies atkal atgriezties Krievijas apskāvienos. Šī vēlēšanās pēdējā desmitgadē jūtama aizvien spēcīgāk. Un kādu tieši cilvēciņu pret tautasbrāļiem Normunds vēlētos redzēt?

Vents

Īstens latvietis = īstens krievnīdējs. Venta rakstu darbs tomēr ir ar tendenciozām pazīmēm, piemēklējot un iztulkot faktus pēc pašizdomātas teorijas vajadzībām. Bet no otras puses, mēs tā īsti nevaram spriest par alternatīviem okupāciju variantiem, lai arī esam visdažādākos piedzīvojuši.

Vilnis Sveiks <vilnis.liste@sveiks.lv>

Vents skaidri un gaiši rakstīja: *Es apzināti izvairos no okupantu jēdziena attiecināšanas uz kādu tautu – vāciešiem, poļiem, lietuviešiem, dāņiem, zviedriem vai krieviem.*

Vai tiešām piesardzība pret Krievijas valsts politiku ir pielīdzināma krievu kā tautas ienīšanai? Manuprāt, Vents un arī Rumpis pēc tam viennozīmīgi norādīja, ka tās ir divas dažādas lietas.

Edmunds K. <miets38@yahoo.com>

Publikāciju sagatavoja Juris Žagariņš

Rolfs Ekmanis

STARPTAUTISKIE RAIDĪJUMI LATVIEŠU VALODĀ 20. GS. OTRĀ PUSĒ

Sākums JG235(2003), 237(2004), 238(2004), 248(2007),
250(2007)-256(2009), 261-262(2010), 266(2011)

RADIO BRĪVĀ EIROPA / RADIO BRĪVĪBA (RFE/RL) – IV

PIVOTĀLAIS 1956. GADS

Pēc Nikitas Hruščova „slepenās” atstalinizācijas runas „Par personības kulta un tā seku pārvarēšanu” PSKP 20. kongresā Maskavā 1956. gada februārī, ko dažus mēnešus vēlāk visā pilnībā iespiež *The New York Times* (4.VI), Padomju Savienībā uz laiku, vizitētišķāk kultūras jomā, iestājas kaut kas līdzīgs „atkusnim” – apzīmējums, kas ņemts no padomju laika Krievijas žīdu rakstnieka Iljas Erenburga (1891-1967) mākslinieciski viduvējā, bet sabiedriski nozīmīgā romāna nosaukuma *Ottepel* (1954). Arī satelītvalstīs norises Maskavā tiek dibināti uztvertas kā liberālāka politiskā klimata iestāšanās. Poznaņas ZISPO rūpnīcā jūnija mēnesī protesti pret izmaiņām darba kvotās izvērsas par brāžmainām un asiņainām poļu strādnieku demonstrācijām. Izsauktas tiek armijas vienības no Varšavas, jo uz vietas stacionētie drošības spēki atsakās šaut uz demonstrantiem. RFE poļu redakcija Jana Novaka (Nowak, 1913-2005) vadībā ēterā mudina tautu ieturēt mieru, lai izvairītos no veltīgas asinsizliešanas. Arī vēlāk, pēc poļu strādnieku nemieriem Gdaņskā 1970. gada janvārī, RFE poļu raidījumi izpelnās atzinību par demonstrantu atturēšanu no asinsizliešanas.

Kamēr Harvardas Universitātes politisko zinātņu doktors Bils Grifits (William E. Griffith, 1920-1998), tolaik galvenais RFE/RL vadlīniju konsultants, mudina RFE redakcijas sekot poļu paraugam, t.i., nelolot režīma pretniekus ar maldīgām cerībām uz Rietumu militāru palīdzību, izņemot tad, – viņš ironiski piemēina – ja radio darbinieki personīgi ir ar mieru piegādāt nemierniekiem ieročus un munīciju. Šo saprātīgo ieteikumu otrādi apgriezī jauniecēlā RFE direktora, amerikāņa Eģana (W.J. Convery Egan) visnotaļ musinošs memorands – norādījums raidījumos paust iespējami spēcīgu atbalstu satelītvalstu brīvības cīnītājiem. Jāpiebilst, ka šajā laikā, kad amerikāņi ir aizņēmti ar vēlēšanu politiskajām spēlēm un arī ar norisēm Tuvējos Austrumos, t.i., ar izraēliešu, angļu un franču uzbrukumu Ēģiptei,

ASV ārpolitika ir pavāji koordinēta starp prezidentu, Valsts departamentu un izlūkošanas pārvaldi CIA. Kamēr aizejošais jeb *lame duck* (tizlā pīle) prezidents Eizenhauers esot devis solījumu Maskavai, ka Vašingtona nekādā veidā nemēģinās izmantot savā labā padomju varas „grūtības” Ungārijā, Valsts sekretārs Džons Fosters Dalless (John Foster Dulles, 1888-1959) – varbūt daļēji, lai izpatiktu Republikāņu partijas labā spārna radikāļiem – tāpat kā 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā – līdz pat savai nāvei visai sajūsmīgi turpina runāt par komunisma vai arī Dzelzs priekš kara atpakaļbīdīšanu (*rollback of communism; rollback of Iron Curtain*). Šie bravūrīgie saukļi, iespējams, bijuši prātā arī ar pamatīgu dūšu apveltītajam, ērtā Ņujorkas birojā sēdošajam Eģanam, rakstot savu memorandu. Un pārsteidzīgais RFE ungāru redakcijas vadītājs, kuram nepiemīt poļa Jana Novaka pieredze un saprāts un kurš liek pārāk lielas cerības uz amerikāņiem, bez īpaša apdoma seko Eģana uzmundrinājumam, turklāt ar uzviju. Plašās demonstrācijas Budapeštā (1956.23.X) pāris dienu laikā no stihiskas sacelšanās izvērsas par īstu revolūciju visā Ungārijā, kas novembra otrajā nedēļā tiek asiņaini apspiesta ar padomju tanku palīdzību, dzīvību zaudējot desmit līdz divdesmit tūkstošiem ungāru. Daļēja vaina par revolucionārās kustības uzkurināšanu tiek uzvelta RFE. Kā mēnešrakstā *The New York Review of Books* (2007.26.IV) vēsta RFE darbinieks 50. gados, ungārs Istvāns Deāks (István Deák), naivi paļaudamies uz amerikāņu solījumiem, vismaz atsevišķi ungāru darbinieki savās programmās atbalstījuši savu tautiešu sacelšanos, pie kam RFE vadībai nebijis nekādas kontroles pār to, kas uzgājis ētērā. Piemēram, atskanējuši aicinājumi atbalstīt kardinālu Jozefu Mindcentiju un nevis eksstalinistu Nāžu (Imre Nagy), kaut arī viņš ir viens no pretpadomju revolucionāru līderiem. Pēc revolūcijas apspiešanas viņu, tāpat kā daudzus citus buntavnieku vadītājus, nošauj un iemet neapzīmētā bedrē. Un kāds cits ungāru redakcijas diktors pat vēl pēc pamiera noslēgšanas devis ētērā detalizētu pamācību Molotova kokteiļu pagatavošanai.¹

Intensīvu izmeklēšanu ierosina ne tikai RFE vadība, bet arī ANO, Rietumvācijas valdība, Eiropas Padome un arī ASV kongresa Ārlietu apakškomisija. Kaut arī gala slēdzienā RFE netiek vainots ungāru nemiernieku provocēšanā, gana daudz kaislību turpina virmot. Neitrālu pētnieku ieskatā atsevišķi ungāru raidījumi šķietami devuši cerību uz militāras palīdzības

1. Daudzu citu avotu vidū skat.: George R. Urban. *Nineteen Days: A Broadcast Account of the Hungarian Revolution*. New York: Heinemann Press, 1957; Johanna Granville. *The First Domino: International Decision Making During the Hungarian Crisis of 1956*. College Station, TX: Texas A&M University Press, 2003.

saņemšanu no Rietumiem. Vācu izmeklētāji, piemēram, norāda uz musinošo toni, maldinošiem politiskiem spriedumiem un bezatbildīgu leksiku.

JĀBALSTĀS FAKTOS

Kā jau minēts iepriekš (skat. JG266:25), pirmajos piecos gados RFE/RL visai agresīvi seko Maskavas jūgā nonākušo zemju „atbrīvošanas doktrīnai”. Atsevišķi diktori psiholoģiskā kara ietvaros ne tikai aicina uzturēt brīvības garu un saglabāt vēsturisko kultūru, bet visai atklāti mēģina stimulēt pretestības kustību ar mērķi gāzt pastāvošo režīmu. 1951.30. XI izdotā *Radio Free Europe Policy Guidebook* gandrīz vai mudina paust provokatoriskas pretpadomju idejas un tikai nepieciešamības gadījumos lietot tādus vārdus kā *miers* un *atbrūpošanās*. Šajā laikā raidījumus bieži vien raksturo, ko varētu saukt par „huligānisku asumu”, kas saprotamu iemeslu dēļ dod brangu gandarijumu ne vienam vien pie mikrofona stāvošam rumānim, polim vai ukrainim. Tas mainās 50. gadu vidū, īpaši pēc traģiskajiem notikumiem Ungārijā, kad RFE/RL vadība norāda redakcijām ieturēt smalkjūtīgāku pasniegšanas veidu, izvairoties no raidījumu pārliekas sapiparošanas ar emocionāli skarbiem vai kodīgiem izteicieniem, un nekādā ziņā uz nemieriem musinošiem. Viena no jaunajām prasībām (sākot ar 1958.23.IX) ir, ka jebkuram ēterā laistam tekstam jābalstās uz vismaz diviem pārbaudītiem informācijas avotiem. Bet visumā darba būtība mainās maz. Jaunos orientierus redakciju vadītāji uztver vairāk kā miglainus mājienu, kas nebūt neattur darbiniekus no austrumbloka realitāti atkailinoša spēcīgāka vārda lietošanas politiskās, sociālās, tautsaimnieciskās vai kultūras dzīves vēstījumos ēterā. Nekādu īpašu vadošu norādījumu vai pieprasījumu spīļu nav. Programmu formātu, stilu vai toni lielā mērā nosaka katra nacionālā redakcija pati. Sākotnēji amatierisko radiožurnālistu profesionālisms pieaug ar katru gadu un līdz ar to raidījumu operativitāte un kvalitāte. Protams, ar dvēseles uzlaušanu austrumbloka valstu auditorijai,

Budapeštā 1956. gada oktobrī

kas pati redz un ļoti labi zina apstākļus, pāraidēs nav jānoņem.

1958.gadā RFE/RL ietvaros tiek nodibināta plaša, patstāvīga, galvenokārt no humanitāro disciplīnu maģistriem un doktoriem sastāvoša pētniecības nodaļa – RAD jeb *Research and Analysis Department*, kas drīz vien ieņem īpatnu un arvien svarīgāku vietu RFE/RL radio-kompleksā, īpaši 70. gadu otrā pusē un 80. gadu sākumā, kad tiek pieņemta virkne nesen zinātniskos grādus ieguvušu, jaunu, intelektuāli spraigu analītiķu, kuri urbjas Maskavas iekšējās un ārējās impērijas atklātos avotos, pirmām kārtām presē un radiopārraidēs, kam seko informācijas izvērtēšana, sistematizēšana un, pēdīgi, kopainas izveidošana. Lie-lākoties šie „urbēji” ir vismaz bilingvistiski, no padomju orbītas izbēgušu vecāku bērni, ieskaitot mūsu pašu, tagad Rīgā mītošo Latvijas Ārpolitikas institūta (Latvian Institute of International Affairs) vecāko pētnieci Dzintru Bungu². Pirms angļu valodā sacerēto, parasti ļoti koncentrēto pētījumu iegrāmatošanas biezos foliantos un novietošanas bibliotēku plauktos, tos piesūta visām redakcijām iespējamai izmantošanai radioprogrammām. Liels pieprasījums pēc akadēmiski sagatavotajiem tekstiem par dzīves dažādiem aspektiem vai personībām aiz Dzelzs priekškara ir tolaik arī vai no katras ārlietu ministrijas Rietumos, dažādiem institūtiem, daudzām augstāko mācības iestāžu bibliotēkām visā pasaulē, laikrakstu un žurnālu redakcijām u.c. Jāmin arī no PSRS un tās tolaik satrapijām Rietumos nokļuvušo pagrīdes nelegālo materiālu jeb *samizdat Archives* (Pašizdevniecību arhīvi) – mašīnrakstā vai pat rokrakstā, arī ieraksti skaņu lentēs.

1957.gadā vācu žurnālistu un arī citas arod-biedrības sāk uzņemt par pilntiesīgiem biedriem RFE un RL radiožurnālistus, analītiskos pētniekus un tehniskos darbiniekus, kas, sākot ar 80. gadu vidū, tiek pakļauti Rietumvācijas ļoti labvēlīgajiem sociāliem likumiem. Pie lielā zvana neviens nav kāris fakts, ka RFE darbības izbeigšanās laikā ne tikai ierindas darbinieki, bet arī daudzas visai augsti stāvošas amerikāņu vadošās amatpersonas, iemīlējušās Eiropas labklājības sabiedriskajā iekārtā, cenšas par katru cenu atrast piemērotu darbu Vācijā, Austrijā, Skandināvijas, Beļģijas u.c. valstīs, un bez pašpārmētiem ir ar mieru pagriezt muguru, viņu ieskatā, ASV

2. No RAD pētnieces Dr. Dzintras Bungas kolēģiem citu vidū īpaši jāizceļ polis Janusz Bugajski, čehi Jiri Peke un Vlad Sobell, rumānis Vlad Socor, ukraiņi Roman Solchanyk un Bohdan Nahaylo, šogad Briselē mirušais Austrumvācijas bēgļu dēls Ronald Asmus, lietuvieši Šaulius Girnius un viņa brālis Kestutis, igauņi Riina Kionka un Toomas Hendrik Ilves (tagadējais Igaunijas prezidents), kurš vēlāk kļuvis par kolēģi arī šo rindīgu rakstītājam RFE operatīvajā jomā.

provinciālismam un cilvēka veselībai ne pārāk piemīlīgajam džungļu kapitālismam.

CIA JEB CIP LAIKU NORIETS

Vjetnamas kara laikā reputablajā, kaut arī atsevišķās jomās vienpusīgajā laikrakstā *The New York Times* (1967.14.II) parādās ziņa par vēl nepublicēto marta numuram paredzēto rakstu amerikāņu kontrkultūras mēnešrakstā *Ramparts*, kur „atmaskotas” divas it kā finansiāli no CIA atkarīgas studentu organizācijas – *National Student Association* (NSA) un *Students for Democratic Society* (SDS). Masu informācijas avotos, bet īpaši ASV galvaspilsētas Kapitolijs kalnā šī vēsts izraisa nevis mērenu traci, bet sava veida supersprādzienu, kas ievērojami ievaino Savienoto Valstu reputāciju globālā mērogā. Sākas citu CIA finansētu iestādījumu meklēšana. 12 dienas vēlāk no ne zemāk respektējamā laikraksta *The Washington Post* (26.II) kļūst zināms, ka CIA slepeni pārskaita naudas summas uz fiktīviem fondiem, kas savukārt tiek pārskaitītas „privātām organizācijām”, no kurām viena esot RFE (RL savādā kārtā netiek minēts). ASV prezidenta Džonsona (Lyndon Johnson) pieprasītās izmeklēšanas rezultātā CIA kā valsts iestādei, kuras pozīcija tolaik ir krietni progresīvāka nekā dažam labam citam valdības resoram, pavēl pārtraukt nevalstisku politisku vai kultūras iestādījumu slepenu subsidēšanu pašu valstī, bet īpaši ārzemēs – periodikas, grāmatu un to apgādu, radio un TV staciju, arod biedrību jeb strādnieku ūniju, studentu grupējumu etc. Lielu pārsteigumu rada atklājums, ka CIA slepeni pabalsta Parīzē bāzēto *The Congress for Cultural Freedom* (Kongress par kultūras brīvību, dib.1950 Berlīnes amerikāņu sektorā), kas rīko dažādas respektablas konferences un kura paspārnē, citu vidū, iznāk ap 20 periodisku publikāciju, to skaitā nenoliedzami augstvērtīgais kultūras mēnešraksts *Encounter* (Londonā), *Survey* (Londonā), *Der Monat* (Berlīnē), *Socialist Commentary* (Londonā), *Preuves* (Parīzē), *Transition* (Ugandā), *Black Orpheus* (Dienvidāfrikā), *Quest* (Indijā), *Quadrant* (Austrālijā), arī amerikāņu literāri ievirzītie *Partisan Review*, *Kenyon Review* u.c. Subsidēšanas piedāvājumu saņēmis arī mūsu rakstu krājums: *CIA arī reiz netieši solīja „Jau-najai Gaitai” lielu naudu, bet to, protams, no-raidījām* – tā vēstulē (1968.25.IV) šo rindiņu rakstītājam tolaik JG galvenais redaktors Laimonis Zandbergs.

Kaut arī tajos gados CIA direktoram Helmam (Richard Helm) izdodas panākt RFE un RL neietilpināšanu minētajās „privāto organizāciju” kategorijās, sākas astoņu iespaidīgu amerikāņu senatoru uzbrukumi abām raidstacijām, visasākie no Senāta ārlietu sakaru komisijas (*Senate Foreign Relations Committee*) vadītāja Fulbraita (J. William Fulbright), kurš,

atsaucoties uz tolaik šķietami uzlabotajām attiecībām starp ASV un PSRS, raksturo RFE un RL par „savu laiku pārdzīvojušām pagātnes atliekām” (*relics of the past*). Viņam piebiedrojas Ņūdžersijas (New Jersey) senators Keiss (Clifford P. Case), kurš izplata (1971.24.I) žurnālistiem kādas savas runas tekstu, kurā vēšas pret CIA kā abu radiostaciju slepenu subsidētāju. 1972. gada februārī Fulbraits, gatavs pārkārtoties mierīgai līdzaspastāvēšanai ar Maskavu, pieprasa RFE un RL tūlītēju slēgšanu, bet vairākums senatoru paraksta rezolūciju par nepieciešamību raidījumus turpināt. Abas ASV kongresa palātas apstiprina (1972.22.III) RFE un RL 36 milj. dolāru budžetu tekošajam gadam, un, pēc svelošām debatēm dažādos valsts līmeņos, pēc vairāku komisiju (to vidū *Library of Congress* jeb Kongresa bibliotēkas, amerikāņu vēsturnieku, *ASV General Accounting Office* jeb Galvenā budžeta biroja, Dr. Miltona S. Eizenhauera vadītās komisijas u.c.) pozitīviem RFE/RL darbības vērtējumiem, tiek secināts, ka *RFE/RL raidījumi nevis pasliktina, bet drīzāk veicina līdzaspastāvēšanas politiku*. Gadu vēlāk ASV Senāts pieņem (1973.19.X) likumu (ar 76 balsīm par un 10 pret), ka turpmāk abas Minhenes raidstacijas finansēs Kongress caur Starptautisko raidījumu padomi jeb *Board of International Broadcasting* (BIB), kas darbību sāk 1974. gada aprīlī. Tas ir galējais signāls CIA jeb CIP laiku beigām un vienlaikus BIB birokrātijas sākumam. Zināma nožēla izskan bijušā CIA direktora Kolbija (William Colby, 1920-1996) memoriālos (1978): *praktiski visas politiskās un kvazimilitārās operācijas tagad visnotaļ pārņēmis Pentagons, [bet] par radiostaciju RFE un RL, un par Asia Foundation [Āzijas fondu] lemj Valsts departaments un Kongress*³...

BIB pirmais ieteikums ir apvienot abas raidstacijas un krietni samazināt darbinieku skaitu, kas faktiski sākās jau pirms tam – no 60. gadu beigām līdz 1975.gadam darbu zaudē aptuveni 600 cilvēku. 1975. gadā RL darbinieki pārceļas uz paplašināto (par 2 000 m²) līdz šim RFE ēku kompleksu Angļu dārza (*Englischer Garten*) stūrī pie bavāriešu daudz apdziedātās, gleznainās Izāras (Isar) upes. 1976. gada oktobrī vairāk vai mazāk autonomie raidītāji RFE un RL oficiāli apvienojas un kļūst par *Radio Free Europe / Radio Liberty, Inc.* ar amerikāņu *Northwestern* Universitātes žurnālistikas fakultātes vadītāju, bijušo CBS TV ziņu nodaļas priekšnieku Mikelsonu (Sig Mikelson) pie stūres rata. Viņam savukārt padoti RFE un RL direktori, kuri savukārt atbild par redakcijām, kuru gatavoto raidījumu mērķauditorijas atrodas Maskavas iekšējā impērijā un tās satelītvalstīs.

3. William Colby, Peter Forbath. *Honorable Men: My Life in the CIA*. New York: Simon & Schuster, 1978:300-301.

Baltiešu raidījumi, kuru neticami grumbulānajai priekšvēsturei pievērsīsimies vienā no nākošajiem JG laidieniem, sāk skanēt ēterā tikai 1975.gadā.

LATVIJA RFE/RL SKANĒJUMĀ PIRMS 1975. GADA

Pirms krieviski iznākušās Maskavas aktīvo opozicionāru jeb disidentu *samizdatā* periodiski klajā laistās, vērtīgās un nereti arī tulkojumos vairākās valodās pieejamās publikācijas *Hronika tekuših sobytij* (Tekošo notikumu hronika, 1968-1982) un lietuviešu *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika* (Lietuvas Katoļu baznīcas hronika, 1971-1989), norises Baltijas republikās RFE/RL raidījumos minētas visai reti un arī tad it kā garāmejojot. Nopietnāka uzmanība tiek pievērsta Padomju Savienības līdera Nikitas Hruščova braucienam uz Rīgu (1959.VII), lai darītu galu LPSR Ministru Padomes pr-ja vietnieka Eduarda Berklava vadītajai nacionālkomunistu grupai, kas bija iesākusi piebremzēt Latvijas sovjetizācijas un rusifikācijas procesu – aktīvi pretojoties pārkrievošanai, piem., krievu valodas uzspiešanai dažādu institūciju sēdēs, nepamatotai Latvijas industrializācijai, nekontrolētai, galvenokārt krievu ekonomisko migrantu iepļūšanai u.c. Bez Berklava, kurš „par Ļeņina nacionālās politikas izkropļošanu” tiek aizturēts, izraidīts no Latvijas un noietināts KPFSR Vladimīras apgabālā, tīrīšanās darbu zaudē vairāki simti augsta ranga funkcionāru, viņu vidū *Cīņas, Rīgas Balss, Zvaigznes* redaktori, Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors Pauls Dzērve, kuriem pievienojas vēl lielāks skaits mazāku gariņu.

Apmēram trīsarpus gadus vēlāk klausītāji padomju bloka valstīs dzird par astoņiem latviešiem – Viktoru Kalniņu, Uldi Ofkantu, Daili un Jāni Rijniekiem, Gunāru Rodi, Ziedoni Rozenbergu, Knutu Skujenieku un Ainu Zābaku, kuriem LPSR Augstākā tiesa piespriež (1962.28. XII) ievietošanu stingrā režīma nometnē (Mordovijā) par „buržuāziski nacionālu pārliecību”, par Baltijas Federācijas (BF) idejas radīšanu un kultivēšanu un vēl citiem pretvalstiskiem nodarījumiem.

60. gadu beigās RFE/RL raidījumi daudzmiljonu auditorijai ceļ priekšā informācijas kriptas par atsevišķiem protestētājiem Latvijā sakarā ar padomju vardarbību Prāgas pavasara (1968) apslāpēšanā – sākot ar žīdu studenta Iljas Ripsa mēģinājumu pašsadedzināties (1969.13.IV) pie Brīvības pieminekļa līdz Krāslavas rajona kolhoza „Jaunā Gvarde” pr-ja, vēstures skolotāja un komjaunatnes aktivista Ivana Jahimoviča apcietināšanai (1969.24.III) un ievietošanai psihiatriskajā slimnīcā, tipogrāfijas darbinieka Alda Cilinska apcietināšanai un Ivana Žukovska notiesāšanai uz pieciem

gadiem cietumā. Uzmanības lokā nokļūst arī jau agrāk arestētais (1948) un uz darba nometni Mordovijā (līdz 1955) deportētais divu zinātņu doktora grādu īpašnieks, viens no Latvijas patstāvības deklarācijas parakstītājiem (1918), 85 gadus vecais sociāldemokrāts Fricis Menders (1885-1971), kuru notiesā par pretpadomju aģitāciju un draudiem pastāvošajai iekārtai, konkrēti, par savu memuāru manuskripta (*Domas, darbi un dzīve, 1903-1940*) izrakstu nodošanu (1969) „rietumu latviešu” apciemotāju pārim – Irēnei un Paulim Lazdām – izvešanai un publicēšanai trimdas LSDSP mēnešrakstā *Brīvība* (Stokholmā). Īsi pirms nāves slimajam Menderam ļauj atgriezties Rīgā. Paulis Lazda vēlāk kļūst par vēstures zinātņu doktoru un vēstures profesoru Viskonsinas Universitātes (University of Wisconsin) filiālē (Eau Claire) un Latvijas Okupācijas muzeja idejas rosinātāju, bet Dr. Irēne Lazda – par tās pašas universitātes valodu fakultātes vadītāju.

70. gadu pirmajā pusē RFE/RL radio skanējuma minēto latviešu vidū ir par pretpadomju skrejlapu izplatīšanu apcietinātie (1970.4.II) Gunārs Bērziņš, Laimonis Markants un Valērijs Lūks, kā arī jau divus iepriekšējus sodus izcietušā Lidija Lasmane-Doroņina, kura šoreiz, pēc nokļūšanas drošības komitejas tēmēklī, tiek notiesāta uz diviem gadiem cietumā par pagrīdes literatūras, konkrēti, par disidenta Andreja Amaļrika rakstu izplatīšanu, ieskaitot viņa *Doživajet li Sovetskij Sojuz do 1984. goda?* (Vai Padomju Savienība izdzīvos līdz 1984. gadam?). Mēnešus divus vēlāk radioraidījumu uzmanības lokā nokļūst Sarkankalna vājprātīgo iestādē ievietotā (1971. II), arī jau agrāk (1951) notiesātā – uz 10 gadiem labošanas darbu nometnē (priekšlaikus 1956. gadā slimības dēļ atbrīvotā) – par darbību t.s. „franču grupā” – tulkotāja (Victor Hugo, Honoré de Balzac, Jules Verne, Anatole France, Louis Aragon, Albert Camus u.c.) un atdzejotāja (Guillaume Apollinaire, François Villon, René Char u.c.) Maija Silmale – par it kā sadarbošanos pretvalstiskā garā ar Lidiju Lasmani-Doroņinu. Silmale, protams, nav vienīgā, kuras noziegums bija kultūra.⁴

17 LATVIEŠU KOMUNISTU VĒSTULE

Lielmēroga sprādzienu ne tikai pirms Baltiešu raidījumu uzsākšanas (1975), bet pirms Atmodas 80. gadu otrā pusē vispār izraisa *17 latviešu komunistu vēstule*, ko 1972. gada februārī un vēl ilgi pēc tam ēterā plaši komentē bez izņēmuma visas RFE/RL redakcijas – kā pirmā RL krievu redakcija. Pasauli vispirms pārsteidz (1972.29.I) zviedru laikraksts *Dagens Nyheter*, iespējot savās slejās vēstuli

4. Skat. Annas Žīgures rakstu „Viņu noziegums bija kultūra” – par izstādi Franču grupa un mākslinieks Kurts Fridrihsons Francijas Kultūras centrā. Diena 2004.1.XII.

17 komunistu vēstules oriģināla nodošanas procesa atkārtojums Rīgā, Okupācijas muzejā 1997. gada vasarā. No kreisās: Jānis Pormals, Jānis Galdiņš, Eduards Berklaivs un Arturs Pormals

zem virsraksta „Trieциєns Padomju Savienībai no partijas vīriem Latvijā”. Zibenīgā ātrumā tā parādās vai tiek aprakstīta turpat 100 avīzēs vismaz 14 pasaules valstīs – zviedru *Aftonbladet*, dāņu *Berlingske Tidende*, norvēģu *Aftenposten*, vācu *Die Welt*, šveiciešu *Neue Zürcher Zeitung*, franču *Combat*, angļu *Daily Telegraph*, amerikāņu *The New York Times* u.d.c. Īsi pirms tam vēstuli publicē latviešu trimdas sociāldemokrātu (LSDSP) mēnešraksta *Brīvība* 1972. gada janvāra laidienā. Vēstule, citējot tolaik *Brīvības* redaktoru, politisko zinātnu doktoru Bruno Kalniņu, ko arī intervē RL krievu redakcija, sniedz plašu informāciju par situāciju padomju varas okupētajā Latvijā un vienlaikus pauž atklātu protestu pret Latvijas rusifikāciju: *šī vēstule ir slepenas latviešu nacionālkomunistu grupas oficiāls dokuments. Tās saturs ir Latvijas rusifikācijas politikas detalizēts atmaskojums. Tas ir pirmais gadījums, kad latviešu nacionālkomunisti deklarē savus uzskatus kolektīvi un apsūdz PSKP rusifikācijas politiku vēstījumā ārzemju kompartijām. Pēc satura vēstule ir radniecīga Ukrainas komunistu I. Džubas memorandam „Internacionālisms jeb rusifikācija?” Taču Džuba to bija rakstījis viens pats, turpretim latviešu nacionālkomunisti uzstājās kā grupa. Kalniņš pareizi norāda, ka latvieši, neuzticēdamies Latvijas kompartijas un PSKP centrālkomitejām, griežas pie tiem ārzemju komunistu vadoniem, par kuriem zināms, ka tie nav krievu politikas piekritēji. Latviešu nacionālkomunistu grupa tāpat ir gājusi daudz tālāk [par Džubu] (*Brīvība* 1972,1:1). Jāpiebilst, ka padomju drošības komitejas (KGB) aprindās Ivana Džubas *Internacionālism čī rusifikācija?* rada lielu satraukumu. Tas ir arī laiks, kad Vizmas Belševicas mājokli apgriež otrādi vesels pulks čekistu, lai tikai atrastu dzejnieces rokās nonākušo Džubas teksta mašīnraksta kopiju.⁵*

Par 17 latviešu komunistu vēstuli Rietumos, īpaši ASV un Kanādā, atskan atsevišķu sovjetoloģijas „ekspertu” un preses pundītu prātulojumi – tā, lūk, esot viltojums. Līdzīgi spriedelē arī atsevišķi „zinātāji” trimdinieku vidū. Mašīnrakstā uz plāna zīd papīra krievu valodā

rakstīto 10 lappušu garo dokumentu, adresētu Itālijas, Dienvidslāvijas, Rumānijas, Francijas, Spānijas, Austrijas u.c. zemju kompartiju vadītājiem, arī franču marksistiski ievirzītajam rakstniekam Aragonam (Louis Aragon) un publicistam Garodī (Roger Garaudy), slepeni no Latvijas izved (1971.28.VIII) Čikāgā patvērumu radušais trimdinieks Arturs Pormals.⁶ Ar ekonomikas profesora Andra Trapāna (1936–2002) un viņa brāļa, vēstures doktora Jāņa Trapāna, vēlāk RFE latviešu redakcijas vadītāja un uz neilgu laiku LR Aizsardzības ministra (1994.13.IX–1995.22.III), starpniecību, vēstījums tiek nosūtīts operatīvajiem latviešu sociāldemokrātiem Zviedrijas karaļvalstī, no kurienes svarīgais dokuments momentāni tiek ierīpināts globālā gaitā. Tikai pēc Padomju Savienības sabrukšanas atklātībai kļūst zināms, ka vēstules sacerētājs ir Eduards Berklaivs un tā izplatīta ar pārējo 16 kompartijas biedru piekrišanu.⁷ Vēstules oriģināls skatāms LOM, diemžēl bez pirmās lapas, ko sabojā ne pārāk prasmīgie amerikāņu izlūkdienesta speciālisti, ķīmiski pārbaudot dokumenta autentiskumu.⁸ Štāsts par sevi ir padomju puses tramīgā reakcija uz 17 latviešu komunistu vēstuli.⁹

Īsi pirms baltiešiem starptautisko radoraidījumu jomā pivotālā 1975. gada, RFE/RL klausītājiem nepaļauj secen brāļu Brūveru epizode – Daniela apprecēšanās ar Rietumvācijā mītošo Rīgas apciemotāju Rudīti Kļaviņu, viņas izraidīšana no PSRS un tai sekojošais Daniela bada streiks, Olafa un (vēlāk RFE darbinieka) Pāvila apcietināšana (1974) par varas iestāžu nesankcionētu aptaujas anketu izplatīšanu.

Turpinājums sekos

Par autoru skat. JG261:25

6. 18 gadu vecumā kā viens no vāciešu arestētajiem leitnanta Roberta Rubeņa bataljona karavīriem, Arturs Pormals ieslodzīts Talsu, Liepājas un Dancīgas cietumos, pārvests uz Štuthofas koncentrācijas nometni, tad ieskaitīts vācu armijā – šoferu skolā Berlīnē un vācu gaisa spēku palīgvienībā Ziemeļitālijā, kam seko divi gadi amerikāņu gūstā, dienests „melnajos”, t.i., amerikāņu transporta rotā Rietumvācijā, un pēdīgi – ASV bruņoto spēku izpletlēcēju vienībā.

7. Bez Berklaiva pārējie tā laika kompartijas politikas nosodītāji: Ella Ankupe, Valentīna Borka, Emma Ērenštreite, Faivušs Frīdmans, Jānis Galdiņš, Jānis Gustsons, Zālamans Joffe, Jānis Kacēns, Pāvels Pizāns, Pēteris Pļēsums, Jānis Sadovskis, Pēteris Sadovskis, Rasma Siliņa, Olga Vāvere, Arnolds Zandmanis, Elvīra Zēberga.

8. Skat. LOM vēsturnieka Ulda Neiburga pētījumus tīmeklī.

9. Piem.: „Par kādu caurkritušu antikomunisma provokāciju”. *Cīņa un Sovetskaja Latvija* 1972.24.II. Šeit teikts, ka par *Brīvības*, t.i., sociāldemokrātu mēnešraksta, viltojumu pasmaidītu pat pamatskolnieks. Skat. arī: Pēteris Jērāns. *Uzmanību! Ētērā antikomunisms*. 2. izd. Rīgā: *Liesma*, 1974. 177 lpp. (par vēstuli 51.–52.lpp.).

5. Skat. interviju ar Vizmu Belševicu viņas *Rakstu* 4. sēj., 2002:171–214.

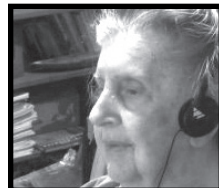
ZEMES GAITAS BEIDZ dramaturgs, bij. disidents, viens no cilvēktiesību organizācijas *Harta 77* veidotājiem, „samta revolūcijas” līderis, Čehoslovākijas (pēcāk Čehijas) prezidents **Havels** (**Václav Havel** 1936-2011), kurš kopā ar tādiem dižiem eiropiešiem kā poļu tautības Romas pāvestu **Jāni Pāvilu II** (**Karol Józef Wojtyła**), brīvības cīnītājiem/valstsvīriem **Valensu** (**Lech Wałęsa**), **Meri** (**Lennart Meri**), **Landsbergi** (**Vytautas Landsbergis**), minot tikai dažus, pānāk Dzelzs priekšvara krišanu. ●●● **Līvija Astra** (1933-2011), Latvijas tautas tiesību cīnītāja **Gunāra Astras** sieva un ciņu biedre, viņas devīze: *nebaidīties, negaidīt, nelūgties, bet būt drošam, iet un darīt*. ●●● Par jaungaitnieci, mākslas fotogrāfi **Helēnu Hofmani** (dz. Nukša, 1931-2011) atmiņu raksts paredzēts nāc. *JG* laidienā. ●●● Trimdinieku gaitās nokļuvušais jaungaitnieks (kopš 1963) **Laimonis Mieriņš** (1929-2011), gleznotājs grafiķis, mācībspēks vairākās Lidsas (Leeds, UK) augstskolās, *JG* lasītājiem visvairāk pazīstams ar savu darbu reprodukcijām un rakstiem, kas veltīti mākslas pasaulei, kurā viņš pats ir ieguvis atzinību gan ar vijīgām, smailām ogles zīmļu līnijām virtuozī tvertiem kailu sieviešu stāviem sarežģītās pozās, gan arī ar abstraktu laukumu glezniecību, koncentrējoties uz ģeometrisku elementu kompozīcijām – krāsu triepieniem vai notecējumiem. Mācījies pie **Alfrēda Kalniņa** un **Valdemāra Tones**, piedalās solo/grupu izstādēs (kopš 1958) Anglijā, Kanādā, Vācijā, Latvijā u.c. Mākslas muzejā „Rīgas birža” viņa solo izstāde (2012.7.1-31.VII). Anšlava Eglīša/Veronikas Janelišas fonda (AEVJF) balva (2004). TZO. ●●● Gleznotājs, grafiķis, pedagogs **Ilgvars Šteins** (1925-2011), beidzis Ontario Mākslas koledžu, strādājis Kanādas TV (CBS) Hali-faksā, Ziemeļamerikā visvairāk pazīstams ar īpatnējo stilu un sirreālistisko, ironijas piesātināto tematiku – groteskā fantastiskām būtnēm, nakts rēģiem, divainiem sapņiem, kas sasauca ar viduslaiku mākslu (Hieronymus Bosch, Pieter Bruegel u.tml.). Kanādas Latviešu mākslinieku vienības „Latvis” biedrs. PBLA KF balva (1991). ●●● Kordinģents, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas (LMA) prof. **Imants Kokars** (1921-2011), vairākkārtējs dziesmu svētku virsdiriģents, augstu godalgu ieguvējs kora mūzikā (*Dziedonis, Beverīna, Ave Sol*), 12 sējumu projekta *Latviešu kora dziesmu antoloģija* vadītājs. TZO. ●●● Diriģente **Ausma Derkēvica** (1926-2011), LMA goda profesore, Lielās mūzikas balvas laureāte par mūža ieguldījumu kora mūzikas attīstībā, Dziesmu svētku kopkora vadītāja (1973-2008), TZO. ●●● Rakstniece, dramaturģe **Aina**

Helēna Hofmane

Ausma Derkēvica

Guna Ikona-Krūmiņa

Aina Vāvere

Ilgvars Šteins

Laimonis Mieriņš

Imants Kokars

Vāvere (1924-2011), lai nepiedzīvotu otrreizējo PSRS okupāciju, bēg uz rietumiem, nonāk Vācijā, pēcāk (1950) Austrālijā, kur Melburnas U. kļūst par diplomētu pedagogi, vēlāk Flindersa U. – par dramaturģijas maģistri. Lugas un stāsti publicēti grāmatās un periodikā ar **Ainas Neboisas** vārdu. ●●● Dzejniece un gleznotāja **Guna Ikona-Krūmiņa** (1922-2011) mācījusies Zentas Mauriņas literārajā studijā, pie **Leo Svempa** un **Ludolfa Liberta** (Eslingenas Mākslas skolā). „Latvis” biedre, skolotāja Toronto Latviešu ģimnāzijā. DV Globālā balva (1971), PBLA KF balva (1986). Astoņi dzejoļu krājumi, mākslas vēsturnieka **Māra Branča** viņai veltīta monogrāfija *Lidojums* (2010 – skat. *JG*264:72-73). ●●● Nacionālā teātra, trimdā **Merbekas**, pēcāk Ņujorkas un Vašingtonas latviešu teātra aktrise **Hilda Uršteina**, skatuves vārdā **Hilda Prince** (1914-2011), 77 g.v. atgriežas (1991) uz LNT skatuves Anšlava Eglīša *Bezkaunīgajos* vecos **Zuzannas** lomā. (mb) (re)

J A U N I Z D E V U M I – LATVIEŠU RAKSTNIEKI CITVALODĀS – No 26.IX, atzīmējot Eiropas valodas dienu, veselu mēnesi **Briseles** metro galvenajās stacijās un vagonos varēja lasīt dzejoļus oriģinālvalodās ar tulkojumiem franču un nīderlandiešu valodās kolekcijā *Transpoēzija (Transpoesie)*, kurā iekļauti dzejoļi no 21 ES valsts; Latviju pārstāvēja **Arvis Viguls** ar dzejoļi *Durvis*. ●●● Rumānijā izdots **Leona Brieža** dzejoļu krājums *Naktsmājas bezmiegam*, ko atdzejojis dzejnieks **Leo Butnaru**. ●●● Iznācis vēl viens **Laimas Muktupāvelas** *Šampinjonu derības* tulkojums, šoreiz zviedru valodā, pateicoties **Jurim Kronbergam**. ●●● Kādreiz Otavā dzīvojuši, nu uz ASV Meinas pavalsti pārcēlušies rakstniece **Ilze Bērziņa** savā jaunākajā grāmatā *The Blood Red Teardrops* atklāj tumšus noslēpumus. ●●● ASV dzīvojošais **Juris Jurjevics** grāmatu *Red Flag* uzrakstījis, atceroties dienestu *Vjetnamā* (1967-1968). ●●● Iepazīstinot ukraiņus ar latviešu mutvārdu kultūras mantojumu, **Jurijs Sadlovskis** pārtulkojis latviešu tautasdziesmas, kas izdotas grāmatā *Dainas. Latviešu tautasdziesmas*. (vg)

DZEJA – **Baibas Bičoles** pieciem dzejoļu krājumiem piepulcējies vēl viens – *Cīt-viet*, un pati dzejniece piedalījās tā atklāšanā Rīgā. ●●● *Tumsas krits* ir dzejnieka, dramaturga un aktiera **Jura Helda** jaunākais dzejoļu krājums. ●●● Valsts svētku priekšvakarā izdots divu dzejnieku – **Sarmas Upeslejas** un **Māra Reinberga** kopdarbs jeb mīlestības marginālās *Tik tuvu tev*, dialogu veidā pastāstot **Birutas Skujenieces** un **Jāņa Sudrabkalna** traģiskās mīlestības stāstu. ●●● **Amanda Aizpuriete**

īpatnējā dienasgrāmatā – dzejas un prozas krājumā *Sonakt biju zaļš putns* dokumentējusi visu savu dzīvi, kur dzeja ik pa brīdim nomaina proza vai dzejproza un nu jau mūžībā aizgājušā fotogrāfa Jāņa Kreicberga tekstam ļoti atbilstoši izvēlēts fotomateriāls. ●●● **Reinis Runcis**, dzejnieks „piespiedu kārtā”, kas pēc autoavārijas nu jau 9 gadus piekalts pie gultas, izdevis savu pirmo dzejoļu krājumu *Healja*, ko pats raksturo kā „miermīlīgu adrenalinu”, kā iespēju gūt jaunu pieredzi, nekāpjot kalnos un nelietojot narkotikas. ●●● Starptautiskās Rakstnieku un tulkotāju mājas Ventspilī 5 gadu jubilejas grāmatā *Sirds ir jūras vārti* ievietoti labāko latviešu dzejnieku darbi, kā arī dzeja angļu, vācu, franču, krievu, itāļu, islandiešu, zviedru un japāņu valodās un to latviskais tulkojums. (vg)

PROZA – **Kristīnes Želvas** pirmā stāstu krājuma *Meitene, Kas Nogrieza Man Matus* stāsti tapuši no 2003. līdz 2004. gadam, un tajos varam atgriezties 90. gados Latvijā, kad *bijām pārdzīvojuši sociālistu, bet vēl nepratām sadzīvot ar mežonīgo kapitālismu*. ●●● Žurnālista un literāta **Uģa Segliņa** pirmā prozas grāmatā *Lieso laiku laimes formula* kā dienasgrāmata atspoguļo autora redzēto vakar un šodien, īpaši parādot 21. gs. sākuma Latvijas „liesos laikus”. ●●● Atzinību un dažādas balvas izpelnījušā romāna *Stroika ar skatu uz Londonu* autors – celtnieks no Rīgas **Viļis Lācītis** izdevis otro grāmatu *Pamodināt Lāčplēsi*, turpinot stāstīt par latviešu gaitām Anglijā. ●●● Stāstu krājumā *Starp divām durvīm* **Nora Ikstena** sakopojusi labākos no 1993. līdz 2011. gadam rakstītos stāstus, ietverot arī dažus pirmspublicējumus. ●●● Jaunā rakstniece **Laura Dreize** savu trešo romānu *Laimes monitorings* sarakstījusi jauniešu vidū iecienītajā kiberpankā (*cyberpunk*) žanrā un attēlo vīziju par mūsu planētas nākotni digitālajā laikmetā, pārsteidzot ar bagāto un asprātīgo valodu. ●●● 12 latviešu rakstnieces – **Ilze Jansone, Inga Zolude, Andra Neiburga, Kristīne Želve, Ieva Melgalve, Andra Manfelde, Dace Rukšāne, Nora Ikstena, Gundega Repše, Inga Ābele, Maira Asare** un **Laima Muktupāvela** kopīgā iepriekš nepublicētu stāstu krājumā *MĒS. XX gadsimts* izgaismojušas Latvijas 20. gs. vēsturi. (vg)

DAŽĀDA SATURA – **Viktors Hausmanis** ar **Veronika Janelšņa** rakstos sniedz ieskatu rakstnieces un gleznotājas devumā rakstniecībā, kas lasītājiem Latvijā ir mazāk pazīstams. ●●● **Nila Muižnieka** un **Vitas Zelčes** *Karojošā piemiņa. 16. marts un 9. maijs* vēsta par divām Latvijas sabiedrību šķeļošām piemiņas dienām, cenšoties veidot sapratni par to nozīmi cilvēku dzīvēs, politikā un sociālajā atmiņā. ●●● **Elita Pētersone** grāmatā *Ritums. Būvnieks un gleznotājs* atklāj veiksmes stāstu par latvieti, kas ieceļojis bagātnieku zemē Amerikā, pieredzējis gan panākumus, gan grūtības, bet vienmēr *nokritis uz kājām*. ●●● **Lugā Āda Inga Gaile** stāsta par Ādamu un levu mūsdienu Rīgā, naudas un slavas kārdinājumu džungļos. ●●● Grāmata *Uz sliekšņa atskaties* ir pārskats par Latvijā vecākā aktīvi strādājošā kinodokumentālista **Herca Franka**, kurš šobrīd dzīvo Izraēlā, radošo mūžu, aprakstot viņa nozīmīgākās filmas un sniedzot kinokritiķu viedokļus, kas papildināti ar pilnīgāko režisora filmogrāfiju. ●●● **Ulda Neiburga**

un **Vitas Zelčes** sastādītā grāmata (*Divas puses*): *Latviešu kara stāsti. Otrais pasaules karš karavīru dienasgrāmatās* ļauj ielūkoties frontēs tapušās sešās latviešu karavīru dienasgrāmatās; trīs no viņiem karoja sarkanarmijā, trīs Latviešu leģionā. ●●● *Divas ceļotājas Elvita Ruka un Aija Bleja (Bley)* izdevušas jau trešo grāmatu piedzīvojumu stāstu ciklā *15 jukušas avis* par bijušajām padomju republikām, šoreiz – *Dzīkistānā. Seifs ar putniņiem*. ●●● Uz **Valda Rūmnika** 60 gadu jubileju iznākušas divas jaunas grāmatas – krāšņi ilustrēta bērnu grāmata *Murjāņu Kurmītis un viņa draugi* un piedzīvojumu stāsts pusaudžiem *Atnācēji*. ●●● Dzejniece **Inese Zandere** kopā ar mākslinieci **Ūnu Laukmani** ar grāmatu *Diegaburti* dodas palīgā bērniem, lai viņiem vieglāk iepazīt burtno pasauli. ●●● Arī **Māra Zālite**, domājot par mazaļiem lasītājiem, uzrakstījusi grāmatu *Tango un Tūtiņa ciemos*, kas aizraujošā veidā izvadā bērnus pa piekrastes ciemiem. ●●● Grāmatā *Lielais dzīves karnevāls* sakopota neliela daļa no latviešu komiksa vecmeistara **Jāņa Dreslera** zīmējumiem ar trāpīgajām četrriņdēm. ●●● Latvijā pazīstamas blondīnes, viņu vidū **Agnese Zeltiņa, Linda Mūrniece, Olga Rajeka** un **Karīne Štāla, Blondiņu pavārgrāmatā** ne tikai sniedz dažādas receptes, bet atklāj arī savas kulinārās viltības un pat interesantus faktus no savas dzīves. Ienākumi par grāmatu tiks ziedoti rehabilitācijas centram „Mēs esam līdzās”. (vg)

TULKOJUMI – Decembra vidū Apgāda Zvaigzne ABC grāmatnīcas pagrabiņā sarīkojumā „Atrasts tulkojumā. Ņujorka-Toronto-Rīga: latviešu fantastikas ceļš” tika atvērti divi fantastikas žanra oriģināldarbi – Toronto dzimušās **Baņutas Rubesas** (pseud. **BNR.1.**) romāns *Labie draugi* un Ņujorkas latvieša, ASV rakstnieku konkursa „Writers of the Future” uzvarētāja **Toma Kreicberga** (pseud. **Tom Crosshill**) stāstu krājums *Dubultnieki un citi stāsti*; abus tulkojis Ingus Josts. ●●● Lasot franču rakstnieka **Kofmana (Jean-Paul Kauffmann)** grāmatu *Kurzeme... francūža acīm (Courlande)* (tulks. Astra Skrābane) varam dzīvot līdzī jauna francūža mīlas stāstam un paskatīties uz sevi no malas, pasmejoties par savām ērmībām. ●●● Ar pazīstamā amerikāņu rakstnieka **Neiharta (John G. Neihardt)** populāro un daudz tulko grāmatu *Runā Melnais Briedis (Black Elk Speaks)* Inetas Zālānes tulkojumā tagad arī latviešu lasītājs var tuvāk iepazīt Ziemeļamerikas indiāņu kultūru. ●●● Silvijas Brices tulkojumā latviski iznācis amerikāņu rakstnieces **Difēnbauas (Vannessa Diffenbaugh)** emocionālais romāns *Ziedu valoda (The Language of Flowers)*, kas vēl pirms tā izdošanas bija sacēlis vētru izdevēju aprindās visā pasaulē un kas ir izdots jau 36 valstīs. ●●● Pie latviešu lasītājiem nonākusī scenārista un rakstnieka **Martina (George R.R. Martin)**, kas iekļauts 2011. gada *Time* žurnāla ietekmīgāko cilvēku sarakstā, romāna *Tropu spēle (Game of Thrones)* pirmā sēra *Dziesma par ledu un uguni (A Song of Ice and Fire)* (tulks. Allens Pempers, Sabīne Ozola un Ingus Josts). ●●● Dāņu rakstnieka **Olsena (Jussi Adler-Olsen)** darbi strauji iekaro vietu gan Dānijas, gan citu pasaules valstu grāmatplauktā, un arī Latvijā izdots viņa psiholoģisko noziegumu trilleris *Sieviete būrī* (tulks. Dace Deniņa). ●●● Godinot „Apple” dibinātāja **Džobsa (Steve Jobs)** izcilo personību, arī

latviski tulkota grāmata *I, Steve* – ar virsrakstu *Es, Stīvs Džobss* – sākotnēji spīlētākos izteicienus, ko viņš pārdzīvojis vairāk nekā 30 gadu laikā. ●●● Jānis Peters apgalvo, ka lietuviešu dzejnieka Marcinkeviča (*Justinas Marcinkevičius*) dzejas krājums *Lidojošās priekšpuses* (tulks. Daina Avotiņa) atgādina par brāļu leišu kultūras svētīgo ietekmi uz mums. (vg)

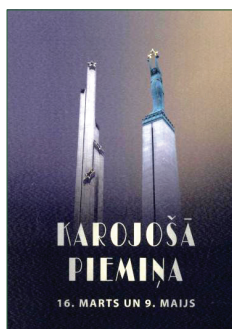
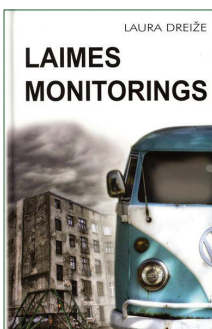
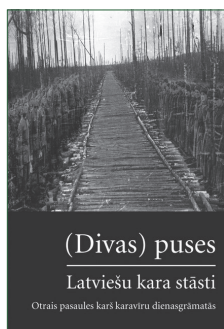
CILDINĀJUMI – Par izcilu veikumu Latvijas attīstībā **Ministru kabineta balva** (17.XI) LOM bāses valdes priekšam un vienam no pirmajiem mūsu rakstu krājuma ierīpinātājiem prof. Dr. **Valteram Nollendorfam**. ●●● **ES Literatūras balva** (2011.28.XI) **Ingai Žoludei** par *Mierinājumu Ādama kokam* (2010 – skat. JG266:71-72). *Šis ir spožs stāstu krājums, kuru raksturo eksistenciālas, un tomēr reālisma cauraustas stīgas. Stāstiem piemīt kopīga vēsts un pēdgarša, kas sabalsojas ar šā brīža latviešu pasaules izjūtu: neparedzamību, saasinātu un sakāpinātu uztveri, vaicājumiem pēc jēgas – tā kritiķe Ieva Kolmane.* Prozaikē un doktorantūrā studējošā autore debitē ar romānu *Siltā zeme* (2008, skat. JG257:70-71). ●●● **Juris Zvirgzdiņš** nominēts zviedru bērnu literatūras rakstnieces **Astrīdas Lindgrēnas piemiņas balvai**, bet **Leons Briedis** Rumānijā saņēmis balvu atdzejā par rumāņu dzejnieku popularizēšanu Latvijā. ●●● **PBLA 2011. gada laureātu balva** piešķirta Čikāgas piecīšiem par pusgadsimta veiksmi ar humoru un sirsnību atspoguļojot dziesmās latviešu tautas priekus, bēdas un ilgas tā laika notikumu plūsmā, **PBLA KF Goda balva** – māksliniekam **Ērikam Dzenim** un mūziķim **Arvidam Purvam**, **Krišjāņa Barona** prēmija – **Jurim Kronbergam** (par dzejkrājumu *Trimdas anatomija*), bet **Goda diplomu** par publikācijām – **Kārlim Zvejnīkam**, **Jurim Silenīkam**, **Gundaram Keņīnam**, **Kingam**, **Nikolajam Bulmanim**, **Mārai Celīei**. ●●● **Annai Auziņai** par dzejkrājumu *Es izskatījos laimīga* **Ojāra Vācieša** prēmija. ●●● **TV3 koncertā Mūsu Zelta dziesma** par uzvarētāju atzīta līvu dziesma *Dzimtā valoda* liepājnieku **Andra Ērgļa** un **Aināra Virgas** izpildījumā. ●●● **AEVJF balva** literatūrā mūsu lasītājiem pazīstamajai **Lidijai Dombrovskai-Larsenai**, bet **Atzinības balva** – bij. JG redakcijas loceklim **Nikolajam Bulmanim** par galvenokārt JG publicētu rakstu kopojumu *No vienas puses tā...* (2011). ●●● Par Rīgas atspoguļošanu literatūrā,

Dievu mijkrēslis (Götterdämmerung) LNO.
Scenogrāfe Ieva Jurjāne

mākslā, mūzikā, kino, arī par Čaka radošā mantojuma pētniecību **Aleksandra Čaka balva** (6.X) **Valdim Rūmniekam** un **Andrejam Miglam** par biogrāfisko romānu *Čaks*, **Ivetai Mielaivai** un **Antrai Mednei** par dzejas/dziesmu izdevumu *Aleksandrs Čaks: Domās par Tevi* un **Mārai Izvestnījai** par bibliogrāfiju *Aleksandrs Čaks*. ●●● Rīgas domes atzinības raksti un piemiņas monētas **Ērikam Grigolijam** par Čaka Mūžības skarto tulkojumu gruzīnu valodā, **Pēram Nīlsenam** par Čaka dzejas izlases tulkojumu dāņu valodā un **Sergejam Moreino** par Čaka dzejas izlasi krieviski *Zerkala/Alakrez Aleksandrs Čaks v zerkale russkova perevoda*. ●●● Mūža balva skatuves mākslā LNT aktrisei **Astrīdai Kairīšai** un bij. JT rež. **Ādolfam Šapiro**. (vg) (re)

M Ū Z I K A – Gadsimta notikums LNO ir *Dievu mijkrēslis (Götterdämmerung)*, kas noslēdz (pirmizrāde 19.XI) Vāgnera (**Richard Wagner**) monumentālās tetraloģijas *Nibelungu gredzens (Der Ring des Nibelungen)* iestudējumu – par godu komponista 200. jubilejai. LNO pūrā jau ir *Reinas zelts (Das Rheingold)*, *Valkīra (Die Walküre)* un *Zigfrīds (Siegfried)*. Dirģents un muzikālais vadītājs – vācietis **Meisters (Cornelius Meister)**, bet režisors – **Viesturs Kairīšs**. ●●● **RLB (4.XI) Bruno Skultes** (1905-1976) baltiešu komponista *Koklētājs un velns* (1969) pirmizrāde Latvijā un **Māra Lasmaņa** četras *Pasakas par koklētāju* (40 mūziķu lielam koku ansamblim) pirmatskaņojums. Kopš 1944. g., kad Skulte dodas trimdā pirms otrreizējās PSRS okupācijas, viņa vārds līdz pat Atmodas gadiem Latvijā ir liegts. ●●● **Mariss Jansons** atkal uzaicināts (pirmoreiz 2006.g.) diriģēt Vīnes filharmoniku slaveno Jaungada koncertu (2012.1.I), kas ar Austrijas TV ORF starpniecību redzams/dzirdams vairāk nekā 70 TV un 300 radiostacijās 50 plus valstīs. ●●● Starptautiskā folkfestivāla *Bardu rudens* (20.X) ceļojošie dziesminieki no Lietuvas, Skotijas, Bulgārijas, arī mūsu pašu folkmužiķes **Raimonda Vazdika** un **Ilze Grunte**, ģitāras pavadijumā, sekojot 12. gs. gallu, skotu, velsiešu u.c. tradīcijām, atskaņo pašu sacerētus, dažbrīd arī tautā pazīstamus balādiskus skaņdarbus. ●●● **Berga bazārā 1/4 satori telpā** (25.XI-16.XII) **Guntara Prāņa** lekciju

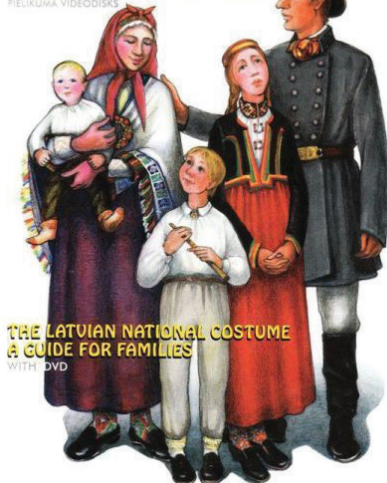

sērija par agrīno Rietumeiropas mūziku – gregorisko korāļu izcelsmi, misticisma pārstāvi Bingenu (Hildegard von Bingen) un viduslaiku mistēriju spēlēm, kas sagatavoja ceļu operai. (re)

TELOTĀJMĀKSĻA –

Ar izstādi un neliela, bet ļoti kvalitatīva albuma klajā laišanu (7.IX) savu 70. gadskārtu atzīmē **Uldis Zuters**, pazīstams ar dūmakainajām krāsas vai pārējas no gaismas uz mijkrāsli stundu ainavām. ●●● Jelgavā beidzas (10.IX) I Starptautiskais metāla skulptūru simpozījs *Otrā elpa* (tēma *Gaismekļi*; vada tēlnieks **Kārlis Īle**), kur šoreiz piedalās tikai Latvijas un Lietuvas mākslinieki. Diemžēl visas balvas saņēma kaimiņi. ●●● Septembrī Rīgas galerijā Rundāles pilskunga, mākslas vēsturnieka un gleznotāja **Imanta Lancmaņa** 70 gadu jubilejas izstādē *Ābola stāsts*, kurā blakus agrākajiem darbiem eksponētas viņa fotogrāfijas par ābola likteni, kas simboliskā veidā ataino katra cilvēka dzīves gaitu. ●●● Gadskārtējo Amerikas Latviešu mākslinieku apvienības saietu Katskilos vada (30.IX-2.X) jaunā **ALMAS** valdes priekšsēde **Linda Treija**. No Latvijas uzaicinātais „Mansarda” galvenais red. **Jānis Oga** iepazīstina klātesošos ar **Nikolaja Bulmaņa** *No vienas puses tā...*, **Eleonoras Šturmas** *50 gadus mākslai pa pēdām* un **Voldemāra Avena** *Avena dzejoļiem*, bet **Sarma Muižniece-Liepiņa** – ar **Lienas Kaugaras** izdevumu *Mūsu tautas tērps. Ieteikumi valkāšanai*, ko ilustrējusi **Linda Treija**. ●●● Rudens mēnešos lielākajās izstāžu zālēs un daudzās Latvijas galerijās tiek rīkotas LMA Tekstil-mākslas katedras 50 gadu jubilejas izstādes, piem., Rīgas Sv. Pētera baznīcā skate *Sešpadsmitā*, „Arsenālā” – *Zelta griezums* u.c. Katedru nodibina (1961) leģendārais tekstilmākslinieks **Rūdolfs Heimrāts**. ●●● Strasbūras *Musée d'Art moderne et contemporain de Strasbourg* atklāj (8.X) starptautisku izstādi *Eiropas gari jeb okultā fascinācija, 1750–1950 (L'Europe des esprits, ou la fascination de l'occulte)*. Latviju pārstāv divas izcilās krievu gleznotāja, kultūrpētnieka un domātāja **Nikolaja Rēriha** (1874–1947) gleznas un 6 mūsu simbolista **Rūdolfa Pērles** (1875–1917) darbi. ●●● Galerijā „Daugava” savas jaunākās gleznas demonstrē savdabīgā māksliniece **Biruta Delle**. ●●● Agijas Sūnas galerijā (11.-25.X) gleznu izstāde **Margaritai Stipnieci** (1910–2010), kura savu lielāko mūža daļu pavadīja Austrālijā, bet pēdējos gados atgriezās un dzīvoja vectēva mājās Saldū. ●●● Dienā, kad ar lielu izstādi savu 70. gadskārtu atzīmē (27.X) **Uldis Roga**, valā tiek vērtā **Māra Branča** grāmata latviešu un angļu valodā *Jelgavas gleznotājs Uldis Roga* („Mansards”). Visu radošo mūžu viņš akvareļos un pastēļos atainojis Jelgavu un Zemgali, kļūdams populārs iedzīvotāju vidū. Blakus glezniecībai mākslinieks vada zīmēšanas studiju, kuras audzēkņi šodien ir pazīstami mākslinieki – scenogrāfi **Mārtiņš Vilkārsis**

MŪSU TAUTASTĒRPS IETEIKUMI VALKĀŠANAI

Lindas Treijas vāks **Lienas Kaugaras** grāmatai

un **Aigars Ozoliņš**, keramiķe un stikla māksliniece **Ivanda Spulle-Meiere**, arhitekts **Andis Silis**, gleznotāja **Ieva Vītola-Lindkvīsta**, grafiķe **Kate Seržāne**, dizainere **Ilona Driliņa** u.d.c. Viņa dēls **Kaspars Roga** ir pazīstamais bundzinieks grupā *Prāta vētra*, bet meita **Indra Roga** – LNT aktrise un režisore. ●●● Bez **Kārļa Padega** 100. dzimšanas dienas veltītā *Trauslā izaicinājuma* LNMM, novembrī Rīgā vienlaicīgi skatāmas vēl divas izstādes – *Padegs un pilsoniskā madama* un *Veltījumi Kārlim Padegam*. Iznāk arī mākslas vēsturnieka **Dr. Jāņa Kalnača** monogrāfija *Rīgas dendijs un autsaideris Kārlis Padegs* („Neputns”).

●●● 75. gadskārtu galerijā „Suņa taka” ar izstādi *Vienkāša keramika. Māls, forma, krāsa* svin jelgavniece **Undīne Stepka**, kura 34 g. nostrādā „Latvijas keramikā”, radīdama daudzus izstrādājumu paraugus. ●●● Novembrī LMS uzņemti divi Austrālijā patvērumu atraduši mākslinieki – tēlnieks **Māris Raudziņš** un gleznotājs **Pēteris Ciemiņis**. ●●● Neatkarīgā ekspertu grupa nominējusi Purviša balvai **Glebu Panteļevu**, **Andri Eglīti**, **Reini Suhanovu** un grupu **Anna Varna** (**Aigars Bīkše**, **Liene Mackus**, **Māris Bērziņš**). ●●● Jelgavas Svētās Trīsvienības baznīcas torņa zālē atvērta (2.XII) kara beigu posmā Zviedrijā nonākušā **Rūdolfa Kronberga** (1911–1977) simtgades izstāde *Akmens ziedī*. Mākslinieks pazīstams ar saviem krāsu pigmentu eksperimentiem, ar kristālu struktūru gleznojumiem. Tajā pat dienā dēls **Juris Kronbergs** lasa vecākiem veltītu dzeju. ●●● Rīgas Mākslas telpā atklāta (17.XII) vērienīga 128 mākslinieku izstāde *Viņš nemeklē patiesību, viņš grib iespaidot? – mēģinājums Latvijā parādīt ne tikai mākslu un idejas, bet sociālās un ekonomiskās gultnes, kurās darbojas māksla* – tā kuratore **Inga Šteimane**. ●●● Decembrī Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā skatāma **Mārites Leimanes** 60 gadu jubilejas izstāde *Krāsu spēles audumos*. ●●● Tradicionāli Agijas Sūnas galerija kopā ar *Swedbanku* gada beigās rīko konkursu *Gada glezna*. Šī gada vērtētājas, gleznotājas **Sandras Krastiņas** skatījumā par labāko atzīta **Edvarda Grūbes** *Crescendo*. (mb)

SENPARAŽU VEICINĀŠANA – Rīgā, Brīvdabas muzejā (6.XI), atzīmējot **Mārtiņus** – senču senās gadskārtas saimnieciskā gada noslēgumu un ziemas sākuma dienu – Vidzemes sētā tiek baudīti pīrādziņi un gaiļa zupa (*lai izpelnītos Mārtiņa labvēlību, jākauj gailis, kas sekmē zirgu labklājību*). Priedes kroga galā maizes krāsni cepti medusrauši, ķirbju un kartupeļu ēdieni un rupjmaizes dzēriens, bet Kurzemes sētā pēc pamatīgas izdančošanās kopā ar Milzkalniekiem – karsta zālišu tēja siltumam un veselībai. ●●● Visā Latvijā izskan ieskaņu koncerti, gatavojoties Starptautiskajam folkloras festivālam **BALTICA-2012**,

piem., lecvā sabraukušie zemgalieši un vidzemnieki kavējas nostāstos/dziesmās par kulšanu, malšanu u.c. apkūlību gadiem. ●●● Ļubjanā (10.-13.XI) Slovēnijas Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas institūta konference pulcē pētniekus no Īrijas līdz Udmurtijai, no Norvēģijas līdz Grieķijai. Latviju pārstāv JG lasītājiem pazīstamā LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece **Aida Rancāne** ar referātu „Dažu lokālo masku tradīciju atdzimšana Latvijā - maskotāju un pētnieku sadarbības rezultāts”, analizējot trīs masu gājēju tradīcijas (vecīši, kaitas un budēļi) (skat. Jura Šlesera apceri par Rancānes pētījumu *Masks un maskošānās Latvijā*, 2009 – JG263:38-41). ●●● Rīgā Bluķa vakarā (21.XII), kad sākas jaunais Saules gads un vistumšākajā gada brīdī atgriežas gaisma, bluķis, vairāk kā duča Rīgas un apkārtnes folkloras kopu vadībā tiek vilkts no Rātslaukuma pa Vecrīgas ielām un laukumiem, noslēdzoties ar bluķu uguns kuriem un Ziemsvētku svinēšanu Rātslaukumā, Doma laukumā u.c. ●●● Limbažu raj. Vidrižu folkloras kopai *Delve* (dib.2001), kas izceļas ar līvu novada arheoloģisko, pašu rokām darināto tērpu atdarinājumiem un vēsturiskiem mūzikas rīkiem (vargans, stabules, kokles, dūdas, ģīga, vijole, dažādi sitamie), koncertizrāde (6.I) *Senie stāsti jeb dzirkstis tumsā*. Senvārds *delve* nozīmē „lāča ķepa”, kurai piemīt gan rotaļīgums, gan spēks – tāpat kā „delviešiem”, kuri prot gan delverēties, gan saliedēt savu spēku gadskārtu ieražu rituālos. (re)

SCRIPTA MANENT – Rūgti, toties spēcīgi vārdi raksturo Valmieras raj. Burtnieku pag. „Bušu” saimnieka, agronoma **Andreja Lucāna** (<andrejslucans@inbox.lv>) **Atklāto vēstuli LR valdībai** (2012.1.XII): *No Latvijas valsts cēlājiem esam pārvērtušies par tās izirtgotājiem, savu tālo priekšteču necienīgiem pēctečiem, par necībām. Latvijas interesēm svešiem ļaudīm esam aiztirgojuši ražošanas un tirdzniecības uzņēmumus, banku sistēmu*, Abreni un neskaitāmus tūkstošus hektāru lauksaimniecisko zemes resursu, radījuši motivāciju simtiem tūkstošiem darba spējīgo iedzīvotāju emigrēt, ar aplamu nacionālo politiku dezintegrējuši sabiedrību, izdaļējot Latvijas pilsonību un pieļaujot Latvijai un latviešiem nelojāliem ļaudīm lemt mūsu likteni. Var pat teikt: esam aiztirgojuši savu valsti. Nu esam nonākuši līdz pēdējam tautas un valsts likvidācijas cēlienam – latviešu valodas tiesību samazināšanai, kas jau pārskatāmā nākotnē var novest līdz mūsu tautas tēcējuma izsīkšanai pasaules tautu okeānā, bet pirms tam vēl ieplūstot Krievijas jūrā. Kādēļ latviešiem tik grūti apzināties sevi par saimniekiem valstī, kur, pārfrāzējot Lucānu, latviešu valodai būtu jābūt vienīgai valsts valodai valsts pārvaldē, izglītībā, sabiedriskajā un tautsaimnieciskajā dzīvē, kur visiem LV bērniem jau no skolas pirmajiem gadiem būtu jāmacās*

„Ketmanticības” pamatu licējs Sadr al-Dīn Muḥammad bin Ibrahim bin Jahja Kavami Širazi (1571-1636)

Latvijas vēsturi kā atsevišķu priekšmetu, kur būtu jādominē latviskai kultūrvidēi un latviskām vērtībām? ●●● Iemeslu šādai mentalitātei cenšas rast ne mazāk viedais tīmekļa bloggers **mazputns**, faktiski divu zinātņu doktora grādu īpašnieks un 400 publikāciju autors, **Jānis Raimonds Mednis** (lr 9.XII). Kādēļ neesam 1990./1991.gadā „*pa istam*” atmodušies un turpinām uzvesties, kā okupācijas laikā? – viņš jautā. Kādēļ 20 gadus pēc atjaunotās neatkarības *joprojām skatāmies krieviem mutē – gan pašmāju „pilsoņiem”, kā arī tiem, kas uz austrumiem?* Kādēļ ticam, ka *Lomonosovs ir bijis izcils zinātnieks, nevis žūpa un meitu ģēģeris, kas tā arī nav uzrakstījis nevienu (!) zinātnisko darbu?* Autors noraida domu par *kalpu mentalitāti*, par ko krievi nīrgājoties internetā, apgalvojot, ka *latvieši vieni paši, bez krieviem nespēj pārvaldīt valsti*, jo par latviešu spēju krietni saimniekot, lūk, liecinot laika posms no 1920. līdz 1940. gadam. *Tātad kaut kas ir noticis okupācijas laikā. Kas?* – Atbilde meklējama dzejnieka, Nobela prēmijas (1980)

laureāta **Česlava Miloša** grāmatas *Zniewolony umysł* (*Sagūstītais prāts*, tulk. Uldis Bērziņš. Rīgā: Zvaigzne ABC, 1998; angļu val. *The Captive Mind*) nodaļā par Persijā radušos islamticīgo jēdzienu **ketmans**, kas apzīmē *pakļautas tautas izdzīvošanas metodi nežēlīgas aspīesšanas apstākļos, kad nav iespējama ne aktīva, ne pasīva pretestība apspiedējiem, (..) lai izdzīvotu ir jāklusē un nedrīkst izpaust savu pārliecību*. Miloša uztvērē **ketmans** bijis raksturīgs visai krievu okupētajai Austrumeiropai, bet it īpaši tas izpaudās okupētajās Baltijas valstīs. Tur tika izveidota dzīves sistēma, kas no parādes puses izskatījās absolūti uzticīga okupantiem – visi slavēja padomju varu un dižo krievu tautu. Tautas dziesmas, dejas, eposi, valoda tika saglabāti publiski. Tik cik vajadzēja, lai pasaulei rādītu, ka baltieši jūtas laimīgi okupācijas varā. (..) Pārējais – nacionālā domāšana, atmiņas par savu neatkarīgo valsti, tās simboliem, varoņiem un valstsvīriem tika uzskatīts par bīstamu nacionālismu un nežēlīgi apkarots. Te **ketmans** palīdzēja, par šīm lietām nerunājām ar svešiem, bet tās pārgāja no paaudzes paaudzē un ierakstījās tautas atmiņās. Tā tas būtu turpinājies vēl tagad. Bet sabruka okupācijas vara PSRS, un mēs, pašiem negaidot, skaitījāmies brīvi... un apmulsām, (..) bijām pieraduši slēpt savas domas, skaļi paust savas vērtības un runāt to ko nedomājām. Tāpēc jau grūti pateikt, ja cilvēku nepazīna personiski, kad tas bija patiess – kad stājas partijā vai kad kļuva par patriotu. Kā pateikt, kas bija J. Sudrabkalns – liels dzejnieks vai ārpriatīgu, okupantus slavinošu peršu kalējs. Jā, **ketmans**. Tas tomēr ir ekstrēms tautas stāvoklis, un kā tāds neizbēgami atstāj iespaidu uz tautas psiholoģiju, (..) *dauzdi, ļoti daudz vēl šodien dzīvo pēc ketmana principiem. (..) Nav gadījies lasīt nekādus pētījumus kā*

jas varā. (..) Pārējais – nacionālā domāšana, atmiņas par savu neatkarīgo valsti, tās simboliem, varoņiem un valstsvīriem tika uzskatīts par bīstamu nacionālismu un nežēlīgi apkarots. Te **ketmans** palīdzēja, par šīm lietām nerunājām ar svešiem, bet tās pārgāja no paaudzes paaudzē un ierakstījās tautas atmiņās. Tā tas būtu turpinājies vēl tagad. Bet sabruka okupācijas vara PSRS, un mēs, pašiem negaidot, skaitījāmies brīvi... un apmulsām, (..) bijām pieraduši slēpt savas domas, skaļi paust savas vērtības un runāt to ko nedomājām. Tāpēc jau grūti pateikt, ja cilvēku nepazīna personiski, kad tas bija patiess – kad stājas partijā vai kad kļuva par patriotu. Kā pateikt, kas bija J. Sudrabkalns – liels dzejnieks vai ārpriatīgu, okupantus slavinošu peršu kalējs. Jā, **ketmans**. Tas tomēr ir ekstrēms tautas stāvoklis, un kā tāds neizbēgami atstāj iespaidu uz tautas psiholoģiju, (..) *dauzdi, ļoti daudz vēl šodien dzīvo pēc ketmana principiem. (..) Nav gadījies lasīt nekādus pētījumus kā*

un vai **ketmans** ietekmējis latviešu psiholoģiju un cik ilgi tā sekas būs jūtamas. (..) Te laikam nav ko gaidīt zinātnieku spriedelējumus kas un kā. (..) Laikam vislabākais, ko varam darīt, ir atcerēties, ka vēl esam brīvi un ne tikai drikstam, bet ir pienākums skaļi runāt patiesību. Visiem. ●●● Arī politoloģijas doktore **Vita Matīsa** intervijā *Laika* redaktorei **Ligitai Kovtunai** (9.XI) pievēršas **ketmanticīgajam** jeb konjunktūras tipa cilvēkam, kurš jebkurā situācijā meklēs savu pašlabumu. Domāt par ilgtermiņa atbilstību? Par vīzijām? Par institucionālo atmiņu, par iestādes vai organizācijas pamatnostādņēm? Saredzēt visu plašo laukumu, laikā un telpā? Tam nav jēgas, jēga ir tikai paša labai izdzīvošanai šeit un tagad. Šajās dienās pieminam **Gunāra Astras** dzimšanas dienu, un zēl, ka viņš nomira jau 1988. gadā. Arī Krievijas tautas reakcija **Andreja Saharova** nāves gadījumā 1989. gadā pierādīja, cik liela nozīme tolaik bija kaut vienam vienīgam patiesam cilvēkam. 90. gados bieži dzirdējām nožēlu par to, ka Krievijai trūkst morālas autoritātes, ka pietrūkst Saharova tipa morālētiskā kompasa. Viens cilvēks nevar mainīt iekārtu, bet viens cilvēks var būt kā etalons, lai pierādītu, ka – tā arī var, ka pastāv izvēle. Ka ne visiem ir jāpraktizē **ketmanisms**. ●●● Kaut arī Milošs min visas trīs Baltijas tautas, vietā ir visdažādākajās tonkārtās bieži uzdots jautājums, kādēļ **ketmanisms** daudz mazākā mērā, ja vispār, ietekmējis mūsu brāļu tautas, īpaši igauņus. Labs piemērs ir nesen bez acs mirkšķināšanas paustā valoda par Igaunijas okupāciju un krievu valodu kā otro valsts valodu prezidenta **Tomasa Hendriksa Ilvesa** atbildē Šveices laikraksta *Der Bund* ar Krieviju pārņemtajam žurnālistam: Teiksim, mēs [igauņi] okupējam jūsu valsti, bet pēc 50 gadiem sakām, ka jums igauņu valodai ir jāpiešķir valsts valodas statuss. Okupācijas vara sagrābj valsti,

uz Sibīriju deportē simtiem tūkstošu tās iedzīvotāju un šurp atsūta savus ļaudis. Un tagad, kad mēs galu galā esam ieguvuši neatkarību, vai patiesi okupantu varas valodai jāklūst par otro valsts valodu? Neuzdodiet man smieklīgus jautājumus! Mana atbilde: krievu izcelsmes cilvēkiem būtu drīzāk jā rūpējas par Igaunijas pilsonības iegūšanu. Ilvess vēl piebilst, ka okupācijas 50 gadus krievi Igaunijā sevi uzskatīja par privilēģētiem kungiem – tagad, kad viņiem vairs nav privilēģiju, daudzi no viņiem to uzskata par zaudējumu. (Krievu minoritātes skaits Igaunijā ir apm. 25%). (Ir 2011.12.XII). (re)

* Asprāša **Otto Ozola** vārdiem izsakoties: govs tesmeņa trīs pupas brālīgi sadalījuši skandināvi, viens žēlīgi atstāts Krievijas finansistiem.

DUBULTPILSONĪBAS jomā runas turpinās, kaut arī līdz šim nekas taustāms nav vedies. LV prezidents **Andris Bērziņš** LTV raidījumā *100. panta preses klubs* gan aicina nekavējotī izskatīt jautājumu par dubultpilsonību un pilsonības piešķiršanu nepilsoņu bērniem, lai paturētu iespēju viņiem atgriezties (*apollo.lv* 2011.12.XII). Dienu vēlāk arī tieslietu ministrs **Gaidis Bērziņš** norāda uz Pilsonības likuma grozījumu nozīmību nācīgas saliedētībā un uzsver LV pienākumu rūpēties un nezaudēt saikni ar latviešiem visā pasaulē. Bij. Kultūras ministres, tagad ministru prezidenta padomnieces **Sarmītes Ēlertes** ieskatā grozījumi varētu tikt pieņemti pēc lieldienlaika – ar piebildi, kas saskan ar vismaz dekādi pausto JG viedokli, proti, tā ir mazohistiska valsts politika, kas atļauj zaudēt savus pilsoņus (*Latvijas Radio* 13.XII). ●●● Attiecībā uz saspīlējumu starp LV un pēckara trimdu publicists **Otto Ozols** vērs pirkstu pret „oligarhu partiju” pārstāvjiem, kuri mēģināja noteikt dažādu amatu aizliegumus personām ar dubulto pilsonību. Tas bija atklāts uzbrukums tiem aktīvajiem trimdas pārstāvjiem, kuri varēja apdraudēt viņu ierasto „lietu kārtību” (*tvnet* 2011.2.IX). Un, kā zināms, tiem, kas bija pieņēmuši mītnes zemes pilsonību, LR iestādes, pakļaujoties valdošo politiku politikajiem apsvērumiem, naski sāka tiesas darbus, lai atņemtu viņu LR pilsonību, t.i., nogrieztu jebkādas saites ar LV. (re)

D I A S P O R A – Prof. **Mihails Hazans** pēc iedzīlīnāšanās ārvalstu reģistros vēsta TV3 raidījumā *Nekā Personīga* (4.XII), ka LV iestādes dzīvo gluži kā greizo spoguļu karaļvalstībā, jo faktiski LV pametuši nevis 33 000, bet vismaz 200 000 iedzīvotāju (*diena.lv* 5.XII), turklāt *DnB Nord* aptaujā 46% prognozē, ka 2012. g. arvien biežāk cilvēki aizbrauks no LV (*lr* 22.XII). ●●● Rīgas katoļu arhibīskaps **Zbignevs Stankevičs** aicina valdību un sabiedrību pacelt ekonomisko migrantu jautājumu no otrā plāna visaugstākajā prioritātē: *Esmu pārliecināts, ka tendenci var mainīt un samazināt prombraucēju skaitu. Mums ir jāiekustina sabiedrības spēki pozitīvā virzienā un jāatrasa solidaritātes enerģija. Tur ir tās raktuves, kurās jārok!* (*apollo.lv* 22.XII). ●●● Saeimas pr-jā **Solvita Āboltiņa**, tiekoties ar Beļģijas, Īrijas, Vācijas, Francijas un Zviedrijas latviešu pārstāvjiem, mudina (2011.9.XII) Eiropas Latviešu apvienību (ELA) ciešāk sadarboties ar Saeimu izglītības, vēstniecību darba,

Galīs Buravovs / Diena

sociālās jomas u.c. aktuālos jautājumos, lai saglabātu ārzemēs dzīvojošiem gan emocionālo, gan ekonomisko saikni ar LV. **Aldis Austers** tajā pat laikā norāda uz zemo pilsonisko aktivitāti ārzemēs – vēlēšanās piedaloties tikai apm.10% – un mudina *pārskatāmā nākotnē* ieviest elektroniskās balsošanas sistēmu. ●●● LR ĀM īpašo uzdevumu vēstnieka darbam ar diasporas latviešiem, trimdā dzimušā **Rolanda Lappuķes** prioritāte ir saglabāt latviešu *kultūras kapitālu* un panākt, lai viņi *nepazustu no latviešu apvāršņa* (LA.lv. 28.XII). ●●● Visiem tiem, kuru ieskatā turpat 200 000 latviešu, nevēlēdamies vēlreiz piedzīvot Baigo gadu (1940-1941), „emigrēja” (nevis bēga) uz Zviedriju vai Rietumvāciju 1944.g. otrā pusē, jāiesaka Nacionālajā arhīvā, Rīgā, atklātā (20.XII) izstādē *Latvieša stāja svešumā* – stāsts par II Pasaules kara bēgļiem un bēgļu nometnēm Vācijā. ●●● Par PBLA pr-dī ievēlēts **Jānis Kukainis**, bet par vietnieci ES tiesību speciāliste, ELAs pr-de, juriste **Dace Lutere-Timmele**. ●●● *Zviedrijas Latviešu palīdzības komiteja* (LPK, dib.1943) ir pārdēvēta (22.X) par *Zviedrijas Latviešu apvienību*. (re)

ĒRMĪGAS BŪŠANAS – Postsovjētu SC frakcijas Saeimas deputāts **Nikolajs Kabanovs**, parakstoties par valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai, rupji lauž deputāta zvērestu *stiprināt latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu*, par ko Mandātu, Ētikas un iesniegumu komisija nolemj (7.XII) viņam izteikt (Saeimas sēdē izziņotu un *Latvijas Vēstnesī* ievietotu) *rakstveida brīdinājumu*. Tas arī viss! Tā teikt, ļengana pirksta pakratīšana. Var droši pieņemt, ka daudzi atbalstītu **Lucāna** 1. decembra prasību (skat. 61. lpp.) attiecībā uz valstiskuma pamatu grāvējiem: 11. Saeimas deputātiem un valdībai (..) jāpieņem likums, kas dotu iespēju anulēt pilsonību vai vismaz uz kādiem 10 gadiem liegt iespējas izvirzīt savas kandidatūras Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, (..) anulēt deputāta mandātu **N. Kabanovam** un no amatam atbrīvot **N. Ušakovu** un pašvaldību vadītājus, kas agitēja un parakstījās par šo prasību, bet nacionālā naida kurinātāju **V. Lindermanu**, kopā ar lielkrievu impēriskajiem šovinistiem **J. Osipovu** un provokācijas ideologu doktoru, profesoru **A. Gaponenko**, izraidīt no valsts uz visiem laikiem. Saeima jāapsveic par „drosmīgo soli” atsaukt **Kabanovu** no pastāvīgā pārstāvja aizstājēja amata NATO Parlamentārās asamblejas Latvijas delegācijā (ko tagad vada **Ojārs Kalniņš**). ●●● Žurnāla *lr* bloggers **Alehins** (19.XII), atsaucoties uz <*kompromat.lv*>, citē vārdkopu no tolaik 9. Saeimas deputāta Ušakova e-vēstules Krievijas vēstniecībai: *Krievvalodīgai jaunatnei mūsdienu Latvijā ir īpaši svarīgi stiprināt saites ar savu Tēvzemi Krieviju*. ●●● Ziņojām (JG266:59) par **Lucāna** pausto sašutumu sakarā ar lauksaimniecības produkcijas pārstrādes uzņēmumu novirzīšanu no izejprodukcijas ražotāju kooperācijas ceļa uz spekulatīvā un alkatīgā privātā biznesa ceļa, vērsot pirkstu pret *biznesa haizivju* konkrēto tiekšanos pēc s/s „Valmieras piens” un „Rīgas piena kombināts”. Nepaiet ne 7 mēneši, kad „Valmieras piens” – otrs LV lielākais piena pārstrādes uzņēmums – jau atrodas Krievijas uzņēmēja **Jevgeņija Varova** rokās (*lr* 2.XI). ●●● Kad **Urbanovičs** (SC) Saeimas debatēs (15.XII) nodēvē

Agris Liepiņš, *Dienas Bizness*

Nacionālās apvienības pārstāvi **Ināru Mūrnieci** par *dullu zosi*, NA delegāti par *īsti džentlmenisku rīcību*, par *mūsdienu bruņnieciskumu* un *īpaši smalkjūtīgu attieksmi pret sievietēm* uzdāvina (22.XII) SC pārstāvim karikatūrista **Agra Liepiņa** gleznu **Gudrais Zosis** – Krievijas ģērboņa ērgļa un zostēviņa krustojumu ar šņabja *Moskovskaya* pudeli un desas luņķi nagos. (re)

LATVIJA – AR SKATU VIŅDIENĀS – Rīgas Brāļu kapos iesvētītas (10.XI) kapu plāksnes 20 virsniekiem, nobendētiem čekas apcietinājumā vai nonāvētiem II Pasaules kara laikā PSRS. ●●● *Ne vairs zibens, bet karš / sagrāva Lestenes baznīcas torni – / sniegs sniga ķēniņa Dāvida koksli, / eņģeļu taurēs, eņģeļu stabulēs, / tukšajā smilšu pulksteņī. / Zilo, balto un zeltīto trijskani / Deldēja sniegs un kūstot atstāja / Asins traipus uz sārtā akmens klonā* – **Anna Žigure** citē (LA.lv 30.XI) **Astrīdi Ivasku**, kuras tēvu, ģen. **Mārtiņu Hartmani**, NKVD apcietina viņa mājās Lestēnē un aizved (1941) uz Maskavu nošaušanai. Un attiecībā uz *Lestenes baznīcu* – mākslinieciski viengabalaināko Kurzemes baroka sakrālo celtni – tā pieredzējusi tikpat *lielus pazemojumus* kā *visa mūsu valsts* un *tās pilsoņi* – tā *tikusi apzagta, demolēta, dedzināta, lietota kā kolhoza graudu kalte, bet kara pēdējā ziemā apšaudes laikā sagrautajā tornī ierīkots ūdens rezervuārs*. ●●● UNESCO svinamo dienu kalendārā iekļauti rakstnieka **Rūdolfa Blaumaņa** (1863-1908), komponista **Jāzepa Vītola** (1863-1948) un ķīmiķa **Paula Valdena** (1863-1957) vārdi sakarā ar nākošgad gaidāmo 150-gadi ●●● Jāņa Akuratera muzejā notiek literāri muzikāls sarīkojums, atceroties dzejnieka, prozas rakstnieka un literatūrzinātnieka, mēnešrakstu *Domas, Jaunais Cīruļlītis*, sociāldemokrātu *Brīvība* (Stokholmā) redaktora, daudzu monogrāfiju (par Veco Stenderu, Neredzīgo Indriķi, Garību Merķeli, Jāni Asaru, Ādolfu Alunānu u.c.), svešumā sarakstītās *Rainis vientulības kalnā* autora, *Raiņa Rakstu* (16 sējumos, 1952-1965) redaktora, trimdā (nevis emigrācijā, kā apgalvots dažviet rokasgrāmatās) Zviedrijā mirušā **Kārļa Dzīllejas** (1891-1963) 120. gadskārtu. Viņa vairākkārt pārpublicētā *Poētika* (1920) tiek lietota joprojām. Viena no *Kārļa Dzīllejas Fonda* (dib.1995) gadskārtējo konkursu literatūrzinātnes studentiem balvas laureāte ir **Una Alksne** (skat. 30. lpp.). ●●● Smilgā Teātra muzejā

atklāta (28.XII) izstāde trimdā (Kalifornijā) mirušajam vairāku teātru scenogrāfam, režisoram, teātra teorētiķim, skatuves pedagogam, rakstniekam **Jānim Muncim** (1886-1955). ●●● **Andrejs Zeltkalns** laikrakstā *Latvija Amerikā* (17.XII) citē zīmīgas rindkopas no KGB pretizlūkošanas ģenerālleitnanta **Pavela Sudoplatova** memuariem *Special Tasks* (1994): 1939. gada oktobrī es piedalījies sanāksmē, kas notika Molotova birojā [par] stratēģiskajām interesēm Baltijas valstīs. Mūsu karaspēka daļas jau bija novietotas šo valstu robežās ar iepriekš noslēgto aizsardzības paktu. Molotovs deklarēja: Mūsu nolīgums ar Vāciju nozīmē, ka Baltijas apgabals tiek uzskatīts kā vissvarīgākā josla padomju ģeopolitiskām interesēm. Neskatoties uz to, ka vācu valdība principā tam piekrit, viņi nepieņēmu sociālas pamatzmaiņas, kas pārvērstu Baltijas valstis par padomju republikām (98) (...) Pēc padomju ultimāta iesniegšanas Latvijas valsts prezidentu **Ulmani** piespieda atteikties; mūsu armija okupēja Latviju un **Ulmani** arestēja (101). ●●● Saeimas deputāte **Vineta Porīņa** (NA) lūdza (2011.20.XII) neatbalstīt Rīgas attīstības komitejas (vad. Sergejs Zaļetājevs, SC) lēmumu atjaunot un novietot Jēkaba laukumā 1817. g. celto cara Aleksandra I Uzvaras kolonu (par godu 1812. g. uzvarai pār Napoleonu). **Viļa Vitola** komentārs: Izplēnēja pieminekli **Konstantīnam Čakstem**. *Gunāram Astram* piemineklja nav. Tāpat nav komunistiskā terora upuru memoriāla otrās kārtas *Torņkalnā* (LA.lv. 10.XI). (re)

LATVIJA – AR SKATU MŪSDIENĀS – Degpunktā ir debātes par tautas nobalsošanu (referendumu) sakarā ar **Vladimira Lindermana** u.c. vadībā savāktajiem 187 378 parakstiem par krievu valodu kā otru valsts valodu. Kamēr LR prezidents **Andris Bērziņš**, atsaucoties uz Satversmi, redz latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu un nesaskata jēgu piedalīties referendumā (jo tas paredz jautājumu par citas valodas atzīšanu par valsts valodu. (...) Ja nav valodas, nav Latvijas), prezidenta paspārnē darbojošās Konstitucionālo tiesību komisijas pārstāve un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese, prof. **Ineta Ziemele** uzskata ka piedalīšanās ir latviešu kā valsts nācijas un Latvijas pilsoņu kopuma pienākums valsts pamatu aplicināšanā, un latviešu valoda ir viens no valsts pamatelementiem (Latvijas Radio 22.XII; LA.lv 29.XII). ●●● Literāte, dievturu aktiviste **Maruta Voitkus-Lūkina** Vecgada vakara vēstulē JG pauž vairākuma pēckara trimdinieku vēlmi – lai latviešu tauta kļūtu pašapzinīgāka, pašlepnāka, noteiktāka un izdarīgāka savās latvieša tiesībās dzīvot latviskā Latvijā, piestrādāt pie tā ik dienas un attiecībā tieši uz 2012. g. – lai mēs visi kā viens iemestu urnā savu balsi PAR mūsu valsts pamatnostādņiem, lai mēs nobalsotu PAR VIENU VIENĪGU, LATVIEŠU, VALSTS VALODU. ●●● LR Drošības policijai (DP) ir aizdomas, ka „krievvalodīgo” b-bas *Dzimtā valoda* agresīvo parakstu vākšanu finansējusi Krievija, jo tās vadītājiem – „nacionālboļševikam” **Lindermanam** un **Jevgeņijam Osipovam** naudas neesot (kasjauns.lv 22.XI). ●●● Jau parakstu vākšanas laikā KF pilsonim **Aļeksejam Pļasunovam** piederošais TV kanāls **PBK (Pervyj Baltijskij Kanal)** izvērs masīvu kampaņu *Podpišis za russkij - hvatjit progibatsja!* (Paraksties par krievu – pietiek zemoties!),

aicinot mainīt Satversmes 4. pantu uz: *Valsts valodas Latvijas Republikā ir latviešu valoda un krievu valoda*. ●●● LR valdībai adresētā memorandā *Latvijas Politikai represēto apvienība* (LPRA) cita vidū pieprasa LV politiķu atteikšanos pilnībā no krievu valodas lietošanas LV medijos un publiskajā telpā, ierobežot krievisko mediju pretlatvisko darbību, noskaidrot Satversmes aizsardzības biroja un Drošības policijas bezdarbības iemeslus *pašreizējā valsts apdraudējuma apstākļos, steidzami izstrādāt LV Nacionālo stratēģiju*, noskaidrot, kāpēc nacionālā naida kurinātājs **Lindermans** ielaists no KF atpakaļ LV. ●●● Saeimas Ārlietu komisijas vad. **Romualds Ražuks** aicina ES dalībvalstis līdzsvarot Maskavas centienus atjaunot PSRS (Diena 19.XII). ●●● LR premjera **Valda Dombrovskā** (V) padomnieki kultūras, politikas, sabiedrības integrācijas, nacionālās identitātes un ES jautājumos ir bij. kultūras ministri **Ints Dālderis** un **Sarmīte Ēlerte**, kā arī EP deputātes **Sandra Kalnietes** biroja vadītājs **Pēteris Viņķelis**, bet ārlietu padomniece – bij. LR vēstniece ANO, Austrālijā bēgļu ģimenē dzimusi **Solveiga Silkalna**. ●●● Starptautisko lībiešu valodas un kultūras gadu noslēdzot (2011.15.XII), *Latviešu valodas aģentūra* un *Līvō Kultūr sidām* (Lībiešu kultūras centrs) svin atvēršanu *Jelzi sōnā. Ābēd ja irgandōks lugdōbrōntōz* (Dzīvais vārds. Ābece un sākuma lasāmgrāmata, sastād. dzejnieks, redaktors un pirmais Lībiešu savienības vadītājs **Kārlis Stalte**, 1870-1947) un skolotājiem paredzētajai *Lībieši 44 atbildēs*. (re)

LATVIJAI VISAPKĀRT – IGAUNIJAS valdība noraida Tallinas un Narvas pašvaldību lūgumu neattiecināt uz 15 krievu vidusskolām prasību par daļēju pāreju uz igauņu mācību valodu no nāk. akadēmiskā gada (LA.lv 23.XII). ●●● Prezidents **Ilvess** un LR vēstnieks **Kārlis Eihenbaums** Tori baznīcā par godu Latvijas brīvības cīņtājiem atklāj piemiņas plāksni: *Igaunija pateicas un atceras 1918.-1920.g. Brīvības kara varopus*. ●●● LIETUVAS jaunizveidotās *Brīvības prēmijas* pirmais laureāts ir Krievijas disidentu un cilvēktiesību aktivists **Sergejs Kovaļovs**. ●●● KAZAHSTĀNAS Mangistau apg. decembrī notikušajās naftas pārstrādes protestējošo strādnieku sadursmēs ar policiju bojā gājuši vismaz 16 cilvēki, ievainoti ap 100 (*The Economist* 31.XII). ●●● KF par karsto kartupeli izvērsas Valsts domes (Dumas) vēlēšanas (4.XII), uz kurām attiecināms Staļina teiciens: *nav svarīgi, kas balso, bet gan – kas skaita balsis*. Pēcvēlēšanu protesta kustība valsts lielākajās pilsētās, un ne tikai, liecina, atsaucoties uz Saeimas deputāta **Ata Lejiņa** formulējumu, ka *Medvedeva un Putina rokāde* [bija] *pārāk ciniska, pat aizvainojoša*. Viņi uzskatīja krievu tautu par mulķiem, šodien tas vairs neiet cauri (diena.lv 2.I). ●●● ES žurnālā *European Voice* britu žurnālists **Lukass (Edward Lucas)** par KF ĀM mājaslapā publicēto (17.XI) dokumentu *PSRS ārpolitiskā darbība Lielā Tēvijas kara priekšvakarā*, kur attaisnots PSRS iebrukums Baltijas valstīs: *Tas ir ne tikai pretīgi KF kaimiņvalstīm, kuru drošība ir starptautisko organizāciju rokās. Tā ir arī traģēdija Krievijai, valstij, kas visvairāk cieta no boļševikiem* (gugas.lv 8.XII). ●●● Citā līmenī līdzīgas domas video-intervijā *rus.tvnet.lv* (2.XII) pauž cilvēktiesību aktivisti

Valerija Novodvorskaja un **Konstantīns Borovojs**, aicinot krievus kolektīvi atvairīties bijušās PSRS republiku pamattautām par Maskavas nodarījumiem. Un par izraisīto *starpnetisko konfrontāciju* Latvijā – tā neesot nekas cits kā *vēlēšanās atjaunot impēriju, izpatikšana KF specdienestiem*, arī naida pret *noļādētajiem latviešu separātistiem*. (re)

CITUR GEOPOLITISKAJĀ TELPĀ – IRĀKU atstājot (18.XII) pēdējās ASV vienības pieliek punktu 9 gadus ilgajam karam, kas iesākas (2003) ar valsts apzinātiem meliem (par it kā tur atrodošām masu iznīcināšanas ierocēm) un arī beidzas ar formāliem valstiskiem meliem – pašreizējā ASV prezidenta pateicību kara dalībniekiem par *diženo veikumu (extraordinary achievement)*. Jau pirms tam „Pretestības pilsētā Faludžā” (Falluja), Rietumirākā, u.c. centros (15.XII) notiek spontānas demonstrācijas, atceroties daudzos civiliedzīvotāju/pretestības kustības upurus un dedzinot ASV karogus. *Nebūs vairs jāskaatās uz amerikāņu karavīriem, kuri mums atnesa tikai nāvi un iznīcību* – priecājas 30-gadīgais taksometra šoferis **Ahmeds Jassims** (AFP/Reuters 15.XII). ●●● **AFGANISTĀNĀ**, eksplodējot Talebana kaujinieku novietotai minai, bojā iet pieci poļu karavīri (AFP/LETA 21.XII), un BBC savukārt vēsti par diviem (2011.29.XII), be nedēļas trīs vēlāk (2012.20.I) par vēl četriem franču karavīriem, kurus nošāvuši NATO paspārnē izveidoto afgāņu bruņoto spēku piederīgie. ●●● **ĒĢIPTĒ** pēc Mubarakas gašanas Arābu revolūcijas 2. posmā asiņainas sadursmes turpinās starp pilsoņiem un valdošajiem militāristiem. ●●● **ASV** – Latvijas Bankas ekonomista **Gundara Dāvidsona** pareizai norādei, ka ASV parāds ir *lielāks nekā eirozonai un tekošā konta un budžeta deficīts esot milzīgs* (Iz 2012.3.I), seko visai divains vārdu virknējums, proti, ar *Ameriku viss būs kārtībā*, jo tur, „mežonīgā kapitālisma” citadēlē, (...) *lai cik tas paradoksāli neliktos, (...) cilvēks IR „pirmajā vietā”* (G.D. izcēlums). Paši amerikāņi, izņemot galēji labā spārna propagandistus, šāda viedokļa pauzējumu nosauktu par *sleepwalker*, t.i., ar somnabulismu sasirgušu būtni. Par to, ka cilvēks ASV, īpaši „mazais cilvēks”, **NAV** un, faktiski, nekad nav bijis „pirmajā vietā”, sarakstīts simtiem gudru grāmatu (sākumam var ieteikt vēstures profesora Zinna: Howard Zinn. *A People's History of the United States: 1492-Present*). Pēdējo apm. trīs dekāžu laikā ASV pieaugoši ir kļuvušas par *masu nabadzības sabiedrību* no vienas puses, bet no otras – par lielās

bagātnieku saujiņas tādu pārticību, kāda pat Ēģiptes faraoniem vai Luīsa XIV aristokrātiem sapņos nerādījās. Piem., par aizvadīto gadu statistika vēsti, ka 50 milj. amerikāņu (no 311 milj.) dzīvo zem oficiālā nabadzības līmeņa, bet 100 miljoniem, kas atrodas uz pašas robežas, kuru katru brīdi draud ieslīgšana trūkumcietēju masās. Bezdarbnieku vai gadījuma darbu strādnieku skaits ir ap 25 milj., par veselības apdrošināšanu samaksāt nespēj 50 milj., katrs 7. iedzīvotājs (ieskaitot katru 4. bērnu) saņem bieži grūti iegūstamos pārtikas kuponus (*food stamps*) un 1,6 milj. bērnu 2011.g. bijuši bezpajumtnieki. Tajā pat laikā amerikāņu kapitālisms nodrošina korporatokrātiem un parazitejošai finansistu aristokrātijai astronomiskus profitus. ●●● Grieķu, spāņu, itāļu u.c. demonstrantu inspirētie **Occupy Wall Street** protesti pret cinisko dižkapitālistu un viņu nopirkto valdības vīru korupciju ne tikai izplatījušies no krasta līdz krastam, bet pārsviedušies atpakaļ uz ES un arī dažām Āzijas valstīm, piem., vienā dienā (21.X) protesta demonstrācijas notiek 950 pilsētās, vismaz 82 valstīs. Internetā pa visu pasauli izplatās attēli, kur redzami militarizēti kārtības sargi, kuri pret demonstrantiem, kā pret ļaundabīgiem kukaiņiem, sākuši lietot pulverizatorus ar ekstrahētu piparu šķidrumu, piem., appūšot ar to Kalifornijas U. Deivisā (U. of California, Davis) (18.XI) uz ietves miermīlīgi sēdošus studentus – protestētājus pret pārāk augstām, normālam cilvēkam nesamaksājāmām studiju maksām, un pat iepūšot sejā kādai Sietlas 84 g.v. sievīnai. ●●● Pilnā sparā turpinās republikāņu prezidenta kandidāta priekšvēlēšanu politiskā klaunāde, kas vairāk atgādina troļļu parādi. (re)

S T A T I S T I K A – Pēc portāla *HuffPost* (2.XI) aptaujā par vislabāko dzīvi sievietēm 135 valstu uzskaitē Latvija ierindojas 19. vietā (aiz Kanādas un pirms Kubas). ●●● Demokrātijas indeksā, ko apkopo žurnāla *The Economist* analītiķi par 165 valstīm un divām teritorijām, LV ierindota 48. vietā – aiz Igaunijas (34) un Lietuvas (41). Par pilnvērtīgām demokrātijām atzītas pirmās 25 valstis – ar Norvēģiju, Islandi, Dāniju, Zviedriju un Jaunzēlandi pašā augšgalā. ●●● Palestīnas Informācijas centrs (PIC, Ramallah) vēsti (29.XII) par pērngad Izraēlas okupācijas spēku nogalinātiem 180 un apcietinātiem 3 300 palestīniešiem, arī par nelegālu 26 837 dzīvojamo vienību būvi uz palestīniešu zemes, ieskaitot 1 774 Austrumjeruzālemē, pie kam iznīcināti 18 764 koki un buldozēti 495 palestīniešu mājokļi. Būvniecības darbi, pret ko protestus iesniegusi Lielbritānija, Francija, Vācija un Portugāle, īpaši pastiprinājušies pēc Palestīnas kļūšanas par pilntiesīgu UNESCO biedri. ●●● Pēc *Reporters Sans Frontières* informācijas 2011. gadā nogalināti 66, bet arestēti vairāk nekā 1 000 žurnālistu, visvairāk Sīrijā un Arābu pavasara laikā – Ēģiptes galvaspilsētā Kairo un Lībijas pilsētā Misrātā. (re)

Kalifornijas Universitātē Deivisā 2011.18.XI

Materiālus sagatavoja Vita Gaiķe (vg), Māris Brancis (mb), Rolfis Ekmanis (re)

CETURTĀ VV-F SAULES DAINU GRĀMATA

Vaira Vīke-Freiberga. *Trejādas saules. Meteoroloģiskā saule. Gaišā saule*. Rīgā: Pētergailis, 2011. Ilmāra Blumberga dizains un ilustrācijas.

Izdota ceturtā Vairas Vīkes-Freibergas *Trejādo sauli* grāmata. Ievadā autore paskaidro sākotnējo ieceri par trim saules dainu kategorijām: kosmoloģisko, fizisko un mitoloģisko sauli. Tuvāk pētot plašo saules dainu masīvu, izrādījies, ka arī fiziskās saules dainas iedalāmas trīs grupās: hronoloģiskā, siltā un gaišā saule. Nule iznākušajā sējumā apskatīta gaišā saule.

Lai ievadītu lasītāju gaišās saules pasaulē, autore pakavējās pie gaismas un tās noslēpumainās būtības un nozīmes, paskaidrojot, ka izcels saules gaišuma un spožuma motīvus un ar tiem saistītās simboliskās asociācijas. Lai savaldītu plašo gaišās saules dainu klāstu, autore tās iekārtojusi sešās nodaļās (Gaisma, Gaisma un tumsa, Spožā, starojošā un mirdzošā saule, Saules mirdzums kā salīdzinājums cilvēkam, Saules apspīdētās vietas un ļaudis un saules neredzēšana, Saule, mēness un zvaigznes) ar turpat 40 apakšnodaļām, kas kalpo kā ceļvedis ekskursijai pa saules gaismas visdažādākajiem aspektiem. Citēti un komentēti ap 600 dainu tekstus.

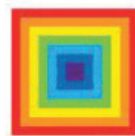
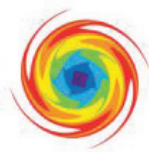
Katra apakšnodaļa ir kā maza eseja par izvēlēto tēmu. Mainās uzsvāri – cituviet izcelts un sīkāk analizēts dainu saturs, citviet simbolika, citviet struktūra, vēl citviet tēmas papildinājumi ar piemēriem no socioloģijas, filozofijas, zinātnes vai cittautu folkloras. Retumis komentāri satur tikai nedaudz papildinātu teksta pārskatījumu (piem., 190. lpp.). Autore vadībā varam vērtēt atsevišķu tekstu autentiskumu, dzejiskumu vai gluži pretēji neizteiksmīgumu un pat šaubīgumu, ko autore analizē un precīzi norāda uz problēmu (60, 92, 160-162). Līdz ar autori uztveram gaismu, sauli kā vizuālu parādību un turpat blakus kā simbolu cilvēciskam gaišumam, labumam, mīlumam, bagātībai utt. Grāmata mudina padomāt, vai, piemēram, sarkana saule ir biedējoša vai vienkārši

krāšņa, vai dainu „ritaismu” varētu uzskatīt kā simbolu apziņas attīstībai, par gaismas un tumsas daudzveidību, ko nozīmē jēdzieni „tumsajā kaktiņā” vai „baltums” (148-149), cik liela nozīme ir tam, ka latviešu valodā „saule” ir sieviešu dzimtes vārds, ko īsti nozīmē „ar sauli, pret sauli” (173-183), „saule spīd vainagā” vai „ieligoja miglīnā” (197) un daudz ko citu. Domu rosinošas ir norādes uz dainas dažādām interpretācijas iespējām, piemēram, vai Jāņa mitoloģiskam tēlam ir saistība ar kādu zvaigznāju, ko nozīmē dienas, saules gaidas u.tml.

Bieži interesanti komentētas ir dziesmu daļas, kam nav tieša sakara ar sauli. Tādas atkāpes lasāmas par kāzu dziesmām (71-72), par cilvēka jūtu zemiski ļaunu izsmieklu, arī mūsdienās (134), par parodijām (146), par stikla/glāžu logu vēsturi (194), par vainagiem (198-205), par etnogrāfiskiem un simboliskiem „trejiem vārtiem/durvīm” (207 >) u.c. Vietumis komentāros pavīd humors (44).

Autore atgādina, ka dainu teksta formulas var iesaistīties visdažādākos kontekstos. Pazīstamās formulas, piemēram, *Aust gaismiņa, lec saulīte, Tas pirmais gaišumiņš; Vai tik vien saule spīd Kā pa logu istabā; Kam, saulīte, spoži lēci, Kad tik spoži netecēji; Vai tādēļ zemu saule, ka aiz kalna/ozoliņa; Margodama saule lēca; Noriet saule vakarā; Visapkārt ---, Vidū saule; Saule sēja sidrabiņu; Kamēr saule debesīs* u.c. var ar teksta otru pusi vai turpinājumu radīt pavisam citas vai pat pretējas noskaņas dziesmu. Tāpat formula ne vienmēr ir vienādu vārdu virknējums, tā var būt arī vienāda iztēles glezna (piem., līgaviņa vai jaunā mārša ienāk istabā *Kā pagale dzirkstīdama / Kā guntiņa sprakšķēdama / Kā skujiņa eglienā* (133). Reizumis, salīdzinot tekstu ar tā novietojumu Krišjāņa Barona *Latvju dainās* autore atrod atbildi mīklainajām dziesmām (piem., 125).

Lasām par atšķirīgo saules uztveri dienviņu un ziemēļu tautās. Varam izbaudīt un izpriecāties par latviešu dainu bagātīgo vārdu krājumu saules aprakstos. Saule tek, spīd, atspīd, apspīd, vizina, ritina, riņķi griež, lidiņa, rotājas, zalgo, viz, mirdz, zvēro, spīguļo, margo, laistās, staro, laista zelta starus,

Dažas no Ilmāra Blumberga ilustrācijām

nāk mirdzēdama, spīdēdama, spulgodama, tā ir spodra, spoža, balta, skaista, zaraina, zeltstaraina, sidrabaina, sidrabiņa, sudraba-
ta utt. Reizumis nojūk robeža starp fizisko un teiksmaino sauli, piemēram, lūdzot saulei spīdēt vai uztverot sauli kā laimes nesēju un pareģotāju.

Apbrīnojams ir Vairas Vīķes-Freibergas daudzu gadu mīlestības darbs, veiksmīgi klasificējot, sakārtojot, komentējot daudzo tūkstošu saules dainu masīvu. Katrs, kas nesteidzīgi iedziļināsies jau izdotajos četros sējumos, varēs daudz dziļāk iepazīt un izjust ne vien mūsu bagātās saules dainas, bet visu dainu pasauli. Vēl paredzēts piektais sējums: Mitoloģiskā saule.

Grāmatu brīnišķīgi papildina Ilmāra Blumberga vāks un izteiksmīgās, teiksmainās ilustrācijas, kas ievada katru nodaļu, kā arī ļoti veiksmīgais lappušu iekārtojums. Tekstu pavada levads, Pēcvardi, Vēres, Īpašvārdu rādītājs, Dziesmu numuru reģistrs, Geogrāfisko pieraksta vietu reģistrs un *English Summary*.

Lalita Muižniece

Dr. Lalita Muižniece ir emeritēta valodniecības/folkloras profesore.

TREŠĀ DZEJA

Dace Micāne-Zālīte. *Vāveru gane*. Rīgā: Poligrāfijas infocentrs, 2011. 110 lpp.

Globalizācija nav pagājusi secen pat burves mājai mežmalā. Skaistā burve it kā tā pati, taču, ja tā drīkst sacīt, rekvizīti, iedzīves priekšmeti gan no malu malām – *greznas šalles / no Indijas, Peru un Ķīnas*, sāmu rakstiem izgreznotas briežādas jostas, bet *brunči skapjos tupēja kā / turku prinči...* (58). Toties burves rotaslietas – *...auskari, gredzeni / Krelles un greznas sprādzes, mantotas* (pasvītr. mans – I. A.) – nekādi nav saucamas par lētu bižutēriju. Tās ir senas un tiek *Gudri nestas zīmju parādē* (58, pasvītr. mans – I. A.).

Tā arī latviski top trešā dzeja / trešā literatūra, kā es to savā nodabā iedēvēju. Manuprāt, Daces Micānes-Zālītes pirmais dzejoļu krājums *Vāveru gane* ir viena no zīmīgākajām grāmatām, kas liecina par trešās – līdztekus Latvijas un trimdas veikumam – dzejas / literatūras tapšanu. Tā ir/būs dzeja, kas vienlīdz brīvi sakņojas gan Latvijā, gan vēl citā(s)

zemē(s). Ar savām īpatnībām, ar savu dramatisku skaistumu.

Grāmata tapusi ar Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonda atbalstu.

Neliela atkāpe. Visu 20. gs. latviešu literatūru veidojuši divi minētie spēcīgie zari ar visai daudziem mazākiem atzariem. Visās debess pusēs, bet jo sevišķi Rietumos un Austrumos. Diemžēl, saullēkta pusē pārsvarā rodamas nometņu un izsūtījumu atbalsis, jebšu bijušas arī citas atvases, piemēram, dažu posmu strēlnieku dzejnieku talantīgākajās lappusēs līdz „valsts nāves” epidēmijai... Citiem vārdiem, trešās dzejas sākumus un izpausmes var atrast gan cara laikos, gan PSRS, gan to mūsu trimdinieku dzejā, kas brīvākos laikos iespējuši auglīgi pastrādāt arī Latvijā. Nu jau simttūkstošos skaitāmie īslaicīgas vai mūža emigrācijas pulki audzē šo trešo zaru, kas, domājams, pieņemsies spēkā. Tam dabisks šķiet kāds kopīgs segments ar latviešu trimdas dzeju. Arī Micāne-Zālīte dzejolī „Aizbraucot no Latvijas – trimdinieku dziesma” pamatoti to iezīmē – šīs ilgas *Ar runāšanas sapnī latviski ar Rīgas torņiem tālumā un / Savu garu nepalikt – / Citkurienē tukšumā!* (84).

Taču trimdas dzeja tā nav. Trešo dzeju no Latvijā topošās nešķir ne grūti pārvaramas robežas, ne ideoloģiskas sienas, pat ne kādas sazināšanās grūtības (*...interneta klātbūtne ir / Pilnīgs tavs prombraukšanas palīgs*, 84). Dzejas jaunais zars vienlaikus aug vairākās vidēs, vairākās kultūrās bez trimdas dramatiskās (tragiskās?) nošķirtības no dzimtenes. Pagaidām arī Micānes-Zālītes dzeja ir kā Latvijas ābele ar uzpotētu Amerikas potzaru vai potpumpuru.

Protams, zīmju parāde nav nejauša. *Vāveru gane* visos aspektos veidota rūpīgi, gaumīgi, jēgpilni: vāks, ilustrācijas, gleznojumi uz ādas. Tie kļūst daļa no latviskā satura nebūt ne tikai latviskā grāmatā. Domājams, tas ir neizbēgami un apsveicami – dzejai jābūt (un tā būs) visur, kur ies cilvēks. Iespējas bezgalīgas, arī izteiksmes modeļu ziņā, ko allaž iespaidos citas garīgās mītnes zemes.

Vāveru gane saista ar pārdzīvojuma, noskaņu patstāvīgumu, kam parasti atrasta atbilstoša intonācija. Mijas Latvijas un Amerikas reālijas, tuvplāni un tālplāni: sunim Vecpilsētā liekas *koijota gaita* (50), bet bērņības, Latvijas dabas redzējumi nemanāmi pāriet *Guilfordas liedaga* skatījumā (17), lai tūdaļ atgrieztos pie suitiem, kur dzērves *ieslīd / Kurzemes mežā tumši zaļzilā* (18). Vienā pusē ir

gadsimti, dzimtas, tuvinieku mūži (kulminācija – mātei, tēvam, tēva mātei veltītie dzejoļi), kopš bērnības mīlās ainas, otrā – pasaules balsu, krāsu un veidolu bezgalība, kas gluži kā Ņujorka vilina (87): *Tu naīvi dzidras ezerzilas acis atver / Kā tukšu turzu, tarbu, grozu / Un pa gabaliņam iekšā tur Ņujorku saber!*

Visur ir tas pats cīniņš *par īsti nodzīvotu dienu* (11); visur kopsaucējs ir mīlestība. To dzied puisis Kalifornijā (85), to pauž piesnigušie meži (43): *Kamēr uz zemes ir mīlestība, / Tikmēr mēs zinām – / Dievs ir ar mums*. Visur dzīvs tas pats ilgojums – saskatīt zīmi, kas vēsta *Par vēl dzīvu un stipru / Manu latviešu tautu* (76) un pēc radoši piepildītas dzīves (72), jo *Klusējošās dienas / Nevienam atbildes nedos*. Kā nezaudēta un nezaudējama piederības un visu vienotāja zīme dzejoļi „Atnākšana – klusa dziesma” caurauž senais refrēns *līgo*.

Pazīstama kultūras darbiniece ar redzamu veikumu dzimtenē (par to pastāstīts nobeiguma nodaļā „Par sevi”), Dace Micāne-Zālīte radniecīgu kultūras darbu turpina sava vīra – bērnu ārsta Egīla Zālīša zemē ASV; laiku pa laikam viņi kopā ar dēlu dzīvojuši Latvijā. Kā grāmata, tā visas kultūras rosmes abās zemēs vēlreiz liek domāt par aksiomu: jo dziļāks kultūras sakņojums, jo ciešākas saites ar dzimteni un pasauli. Šķir ne tik daudz tālumi, bet kultūras mazpieejamība, kas Latvijā augusi augumā un cita starpā var veicināt daudzu tautiešu dramatisku attālināšanos no dzimtenes.

Vāveres ganē pamanīju tikai dažus drukas velniņa nedarbus. Vietumis diskutējama

šķiet pieturzīmju (ne)lietojuma konsekvence. Saturiski atbilstošo 4. vāka anotāciju droši vien bija iespējams nedaudz koncentrēt.

Daces Micānes-Zālītes krājums liekas cerīga uvertūra, kam noteikti sekos turpinājums. Bet, manuprāt, nākamā nodaļa būs dramatiskāka, jo dramatiski mainās arī Latvijas un latviešu tautas situācija un izredzes. Bet labi, ka dzejā dzīvo daudzu cerība – kā 1944. gadā (74): *Pārņāc, / Vienalga kaut kājām*.

Imants Auziņš

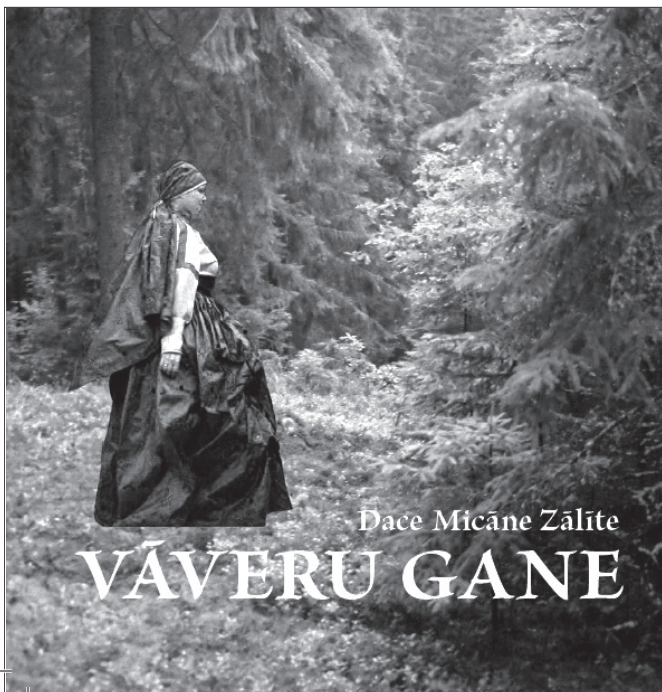
...PĀRVARĒT TĀLUMU STARP TRIMDU UN DZIMTENI

Pāvils Vasariņš. *Varavīksnes spēks*. Rīgā: Nordik, 2011. 373 lpp

Beidzamais laiks redzēt visu lietu kopsakarību, jau 1963. gadā kādā vēstulē no Stokholmas rakstījis Pāvils Vasariņš (289). Nu – gan drīz pēc pusgadsimta – šos vārdus varam attiecināt uz viņa paša veikumu, kas apkopots šajā recenziju, apceru, reportāžu grāmatā. Tā lielā mērā palīdzējusi un palīdz aptvert būtiskas kopsakarības veselā neatkārtojamā literatūras laikmetā Latvijā un trimdā, pārsniedz viena atsevišķa autora – kaut arī ziņošā un smalka vērtētāja – grāmatas nozīmi. Līdz ar Valijas Ruņģes, Rolfa Ekmaņa un citu pētījumiem, esejām, atsauksmēm Vasariņa darbi līdzējuši *pārvarēt tālumu starp trimdu un dzimteni* (273). Grāmata skaidri un godīgi rāda arī to, ka abās pusēs: *Nav viegli atrast atrisinājumu sadursmei starp brīvo cilvēku un uzspiestiem robežu stabiņiem, vienlga kādas ideoloģijas vārdā* (302). Arī pārlicina, ka Trešo atmodu radīt varēja tikai *garīgais, ne militārais vai ekonomiskais spēks* (264). Tātad – runa pirmām kārtām ir par kopīgu ceļu uz garīgo Latviju, lielākoties dzejā.

* * *

Man bija divkārt interesanti lasīt apceres, jo tajās pašās desmitgadēs Latvijā vai ārpus tās arīdzan esmu vērtējis daudzus Pāvila Vasariņa analizētos dzejdarbus; kopīga pat kāda daļiņa citātu. Tā liekas vēl viena liecība, ka gan trimdā, gan Latvijā līdztekus nonāk pie radniecīgām atziņām, nepārprotami notiek

viedokļu tuvināšanās. Kara un totalitāru režīmu nestais posts vēl nebūt nebija pilnībā pārvarēts, kad atdzimstošajai dzīvei pāri samilza kodolieroču radītie vispārējās iznīcības draudi. Dzīve glābās jaunās cerībās. Arī Latvijā virmoja gaisā radniecīgas idejas tām, kuras 50. gadu vidū noformulētas Einšteina-Rasela manifestā, bet nedaudz vēlāk – Andreja Saharova pārdomās par konverģenci, atšķirīgu sabiedrisku iekārtu tuvināšanos.

Lasot *Varavīksnes spēku*, bieži nāk prātā šie un līdzīgie lielle konteksti vienlaikus ar zināmu pārsteigumu, cik agri dzeja un tās vērtētāji izpētē vai izsāpē apjauta jauno cerību ceļu cilvēcei un arī mūsu tautai. Minētā manifesta vārdiem runājot, *...paturiet prātā, ka jūs piederat pie cilvēku dzimtas, un aizmirstiet visu pārējo*. Pāvils Vasariņš 1974. gadā, runājot par Valtera Nollendorfa jaunākās Latvijas dzejas apskatu, uzsver, ka šī „dzeja liecina par daudz dziļāku dzīves, dzīvības un vēstures izpratni un pārdzīvojumu” (123), nekā pieņemts tālumā domāt. Grāmatas lappusēs bieži pārliecināties, kā nostiprinās vienotas mērķus gan trimdas, gan Latvijas rakstnieku sniegunam, priekšplānā izvirzot cilvēci, tautas pastāvētgrību, kultūras savdabību.

Materiāls atzīstami izkārtots. 1. nodaļā „Recenzijas” apkopotas galvenokārt atsauksmes par trimdas dzejas un prozas grāmatām, dažām citām literatūras aktivitātēm, kā arī savdabīga plašāka atsauksme par Jāņa Čakura rūpīgo recenziju atlasī *Acīte* un dažī polemiski raksti. Atsauksmes joprojām saglabā svaigumu, jo pamatos jūtama krietna pieredze. Izgaismotā literatūras panorāmas daļa ir ar paliekošu vērtību, atsevišķu rakstnieku raksturojumi gana precīzi un ietilpīgi. Turklāt jūtams, ka ne viens vien darbs atsauksmju autoru savilņojis, raisījis arī dažus iebildumus. Lūk, pāris piemēru.

Gunta Zariņa darbā *kā modernajā gaisa satiksmē liekā krava samazināta līdz minimumam* (44); Valentīna Pelēča *dzeja ir zaudētas dzīves dzeja* (50); Astrīdes Ivaskas *dzeja pirmkārt ir atgriešanās pie dabas, pie visas dzīvības pirmavotiem* (93); Valda Krāslavieša dzeja patiesi atklāj, ka *sadursme ideālu un īstenības starpā demoralizē vairāk nekā frontes laiks* (97). Vai – ironiskas piebildes par dažu citu autoru šaubīgākām lappusēm: *...viņa dzeja iegūst Sabiedrisko lietu ministrijas publikācijas toni* (23); vai – ābolus pareizinot ar plūmēm, *iznāk komposts*. Vienā dzejoli sajaucot īstu pārdzīvojumu ar pavieglu karikatūru, *var iznākt komposts* (114). Tomēr Vasariņš pats stingri ievērojis vienu no

pamatprasībām, ko izvirzījis citiem vērtētājiem, proti: *Asprātības neaizstāj godīgu darba analīzi* (136).

Jau 1. nodaļā vairākas recenzijas par tuvākajiem dzejniekiem (piemēram, Veltu Tomu, Andreju Eglīti) tiecas pārāugt plašākos viņu daiļrades raksturojumos, kas 2. nodaļā „Apceres, pārskati” vairākkārt arī papildīts: Ainas Zemdegas, Veltas Tomas, Māra Čaklā, varētu sacīt, jaunrades portretējumi, manuprāt, ierindojami starp labākajiem šajā žanrā. Dažs no tiem ir pirmpublicējums, kas ceļ grāmatas vērtību. Pirmpublicējums ir arī lielākais pārsteigums – apcere „Dzejas nakts – dzejas rīts? Daži temati sešdesmito gadu Latvijas dzejā”, kas pamatos ir iestādarbs akadēmiskajā organizācijā „Ramave” 1969. gadā un, kā paskaidro autors, *netika publicēts, lai neradītu grūtības autoriem dzimtenē* (151). Apceres pamatatziņas un vērīgi izraudzītajos bagātīgajos citējumos kā reti kur citur dažādu pētnieku lappusēs jūtam, kā laikmeta spriedze pārtapusi dzejas mākslas spriegumā. Tā uzjunda veselu atceru un jau tājumu gūzmu. Ne toreiz, nedz tagad atskatā nav viegli izvērtēt veselu literatūras posmu, kultūrvēsturisku laikmetu.

Pāvils Vasariņš iespējis pārsteidzoši daudz, lai pārvarētu attālumu starp trimdu un dzimteni. Protams, no Latvijas redzespunkta toreiz un jo vairāk šodien – pēc garu gadu desmitu pieredzes vairākkārt iespējamas arī atšķirīgas interpretācijas, varbūt piebildumi un precizējumi. Bet tas diezin vai mainīs galveno – šo tāluma pārvarējumu, kas varēja būt nozīmīgs ikvienam trimdā, kas domāja – Laimoņa Zandberga vārdiem – *par Latvijas nākotni, kultūru, demokrātiju* (337).

Vienot nenoklusējot – tā un līdzīgi esmu mēģinājis izteikt tā neparastā latviešu dzejas posma virzību. *Pārpersoniskais* labākajos darbos tiek nereti pārdzīvots kā personiskais. *Nepārvarēta pagātne* gribot negribot bieži rada vēl vienu papildslāni. Sadursme starp ideālu un īstenību – jā, arī tā; tāpat starp skaisti sludināto, kas nereti kļūst par aizsegu gluži kam citam – kā internacionālisma saukļi lielvalsts agresivitātei vai pārtautošanai... Un vēl, un vēl. Tādējādi Vasariņa pilnīgi pamatoti pamanītie dzejdarbi nereti uzrāda *vairākus saturiski mākslinieciskus slāņus*. Manuprāt, te arī rodama atbilde uz pētnieka nedaudz bažīgo piebildi: *Zemtekstu meklēšanu dažkārt esam pārspīlējuši, citējot atsevišķas rindas bez konteksta* (178).

Protams, tā var gadīties. Bet citkārt ir pamats sacīt gandrīz otrādi, mudinot lasītājus

meklēt vēl – šos minētos un, iespējams, vēl citus – jau dzejnieka individuālajā likteņceļā dziļi sakņoto, un šo slāņu kopsakarības vispilnīgāk atklāj dzejdarba saturu. Redzams, vērtētāji lietojuši un lietos parocīgo zemteksta jēdzienu, tāpat tikpat parocīgo apzīmējumu līdzību valodai – Ēzopa valoda. Jau carisma laikos konstatēts, ka zemteksti rada plaisu starp oficiālo un neoficiālo apziņu. Taisnība *Varavīksnes spēka* autoram, akcentējot *sirdsapziņas* lomu tā laikmeta dzejā, kas galu galā arī ir tā neoficiālā apziņa. Taču, esmu pārliecināts, zemteksts pat daudzskaitlī visu neizsmel: citētajos dzejdarbos vairākkārt ir visai tiešs teksts – vairāki minētie slāņi, kas kopā veido, varētu teikt, virstekstu. Šo un līdzīgu paradoksus radīja ne tikai vairākpakāpju cenzūra, bet vispirms jautas, ka vara gadu desmitiem pati turpināja runāt zemtekstos, Ēzopa (orveliskā!) valodā!... Nepārvarēta pagātne.

Un atkal – ne tikai. Jo daudzas vārsmas diemžēl sāpīgi atbalsojas arī šodienā. Tās *Varavīksnes spēkā* pārļasot, nāca prātā tajā laikmetā teiktie Josifa Brodskā vārdi, ka cilvēks cieš nevis tādēļ, ka ir komunisms un kolhozi, bet tādēļ, ka pasaule ir traģiska... Tas, protams, nenozīmē, ka nosodāmais nav nosodāms jebkurā iekārtā. Daži tādi vairākslāņu dzejdarbu piemēri. Mani iepriecināja vairums izraudzīto citātu. Arī Ojāra Vācieša augsta pārdzīvotuma viļņa nestā „Kad graudu samāļ miltos...” citējums – rets gadījums! – pilnībā (176). Pamatoti tajā saskatītas arī *paralēles starp dabu un dzīves problēmām*. Tas ir viens slānis. Kaut arī cenzūras apstākļos tā laika grāmatās pazudis veltījums Visvaldim Lāmam, tēli iezīmē nākamo – 20. gs. vēstures, leģionāru traģēdijas atgādinājumu, sauc viņa spēcīgāko romānu par viņiem – *Kāvu blāzmā, soģus krēslos platos*, kuru dēļ autoram gandrīz visu radošo mūžu bija jāgaida romāna pilnīgs izdevums grāmatā... Tāpēc Ojāra Vācieša tekstā:

*Būs asiņaini kāvi,
Tu paņem acīs tos,
Bez tavas – citu nāvi
Neviens tev neiedos.*

Trešais slānis tad arī ir šīs mūžgarās batālijas, polemika ar meligām dogmām, bet kopumā dzejas lidojumu notur patiesas vērtības – no dabas līdz cilvēka izvēles brīvībai un – Varbūt kultūras ekoloģijai?

Stop! – te es sev saku, jo jebkura interpretācija var būt tikai daļēja. Allaž pastāv risks, arī konkretizējot dzejas tēlos tverto. Vai pārāk paplašinot to. Te vērts vēl padomāt,

piemēram, par Māra Čaklā dzejoļa „Pieminēklis Rainim” traktējumu, sevišķi tādēļ, ka kopumā un parasti Vasariņš ieskatījies Māra dzejā dziļāk nekā, šķiet, līdz šim esam spējuši Latvijā. Liekās daļas atskaidošana Raiņa tēlam tulkota kā *viņa tēlam pieaudzētā, liekā, tikai padomju varai izdevīgā daļa* (236). Diezin, vai ir precizējams, par kuru laikmetu ir runa; drīzāk gan par visiem – no carisma līdz mūsdienām un tālāk, jo sīkās rūpes, sīkais naidis, aizspriedumu dražas, neizpratne, pat nelietība un apmelojums diemžēl nav kāda viena laikmeta, vienas varas monopols. Hm – un to pilnā sparā atskalda ... padomju varas gados (dzejolis tapis 1965. gadā)! Vai nav paradoksāli?

Patiesībā Māris Čaklais te veicis apmēram to pašu darbu, ko Pāvils Vasariņš spoži veic daudzās apcerēs un grāmatas lappusēs, proti, dziļāk ieskatoties dzejā, talantīgi polemizējis, veidojis dzejas lokveida aizsardzību. Tāds ir pamatslānis; nākamais – personiskās atbildības akcentējums (*ko tu esi kalis?*); nākamais – diezgan nepārprotama polemika ar 1963. gada kampaņu pret brīvāku un dzīvāku mākslu, turklāt –

*– Lai ar Raini runātu,
jārunā nav viņa balsi.*

Ir sācies jauns dzejas atdzimšanas posms. Un to atbalsta arvien vairāk cilvēku, arī ne mazums padomju laika dažādu rangu vadītāju; viņu vidū, protams, netrūkst arī kompartijas biedru. Pieņemams spēkā ne tikai garīgā pretošanās, bet arī ticība pēc vienkārši saprātīgākas, demokrātiskākas virzības. Pat visbiežāk piesauktajiem vārdiem tiek piedēvētas atšķirīgas, pat pretējas nozīmes.

Dzeja – un to redzam *Varavīksnes spēka* lappusēs – ne bez veiksmes atgādinājusi vārdu īsto nozīmi, kas ir smags sitiens atdzimtiecīgajam neostaļinismam, impērismam, rusifikācijai utt. Komunisms vai jaunveida kolonizācija? Sociālisms vai totalitāra impērija? Tautas vara vai vienpartijas nomenklatūras diktatūra? Brīvība vai liegumu labirints? – šī bezkompromisu sadursme dara saprotamu arī revolūcijas, strēlnieku, dažkārt arī vēsturisku personu ienākšanu vārmās, kā to lieliski redzam, piemēram, Pāvila Vasariņa citētajās Vitauta Lūdēna rindās. Ar to, protams, nedomāju dažu autoru grafomāniskas rindas par vadoni...

Laikmeta uzspiestā vārdu „daudzslāņainība”, redzams, arī vērtējumos prasīt prasa šķirt šīs nozīmes. Vienot nenoklusējot. Apceres „Dzejas nakts – dzejas rīts?” spēks ir arī tas, ka nozīmīgas dzejas vērtības atklātas visai

daudzu un atšķirīgu dzejnieku publikācijās. Tas varētu būt pamudinājums pētniekiem Latvijā, kad literatūra jau gandrīz slēgta, kad 21. gs. grūti atrast kādu diskusiju par 20. gs. otrās puses būtisko dzejas posmu Latvijā un trimdā, kas ir *Varavīksnes spēka* centrā. Par to paldies autoram.

Lasu: *Grāmatu metieni tomēr ir nelieli un plašākas publikas atsaucība jaunajām dzejas grāmatām ierobežota* (152). Tas liekas teikts tieši par šodienas Latviju. Nē, tas rakstīts par situāciju trimdas 25. gadā! Tāds izrādījies divu šo lielo dzejas veikumu liktenis.

Nu sākam cerīgi raudzīties uz jauno, vēl apmēros nebijušo emigrācijas vilni, kur citzemes jau manāmi Trešās latviešu literatūras, Trešās dzejas asni.

Imants Auziņš

Dzejnieka, literatūrkritiķa, esejista, memoārista Imanta Auziņa vārds *JG* lappusēs pazīstams jau kopš 1960. gadiem. Skat. sīkāku informāciju *JG*264:7.

Zīm. Imants Rumpēters

LĀPA-15

Ansis Pommers, red. *Lāpa-15*.
ASV: *Skalbieši*. 2010. 168 lpp.

Izdevuma *Lāpa-15* levadā grāmatas redaktors Ansis Pommers saka: *Vispārējo Dziesmu svētku laikā 2007. gadā Indianapolē bijušie skalbieši satikās brokastīs. Pārcilājot atmiņas, radās ierosinājums izdot vēl vienu „Lāpas” numuru. Ierosinājums guva klātesošo piekrišanu, un es uzņēmos tā sagatavošanu. Lāpas vēsture iesākās (1946) kā Fišbachas bēgļu nometnes Kārļa Skalbes ģimnāzijas *Skolas žurnāls*. *Lāpa-15* reprezentē skalbiešu vēstures turpinājumu pēc laika, kas aprakstīts grāmatā *Fišbachas virši 1945-1950*. Pēc 2007. gada lēmuma izdot vēl vienu *Lāpas* numuru, tika izsūtīti uzaicinājumi 123 bijušajiem skalbiešiem iesūtīt biogrāfisku informāciju par savu dzīves pieredzi. *Lāpa-15* ir 67 atsaukušos skalbiešu stāstījumi. Ievadlapā Pommers speciālu pateicību izsaka par atstātajiem attēliem, kas bagātina ievietotos rakstus, un Lalitai Muižniecei par korektora darbu. Bez alfabētiskā kārtībā ievietotajām biogrāfijām iekļauti visi pieejamie raksti par salidojumiem un skolotāju jubilejām. Vāku zīmējusi māksliniece Silvija Šteinere.*

Labi izveidotajā un interesantajā izdevumā vispirms lasām par *Lāpas* izdošanas vēsturi. Nodaļā „*Skolu pēdējās dienas Dillingenā*” Paulīne Zalāne-Vallena apraksta Kārļa Skalbes ģimnāzijas laika periodu pēc Fišbachas nometnes likvidēšanas. Savu bagātīgi ilustrēto stāstījumu viņa nobeidz ar vārdiem: *Atskatoties uz nometņu dzīvi, redzam, ka trimdas skolu skolotāji ir aizpildījuši šo lielo neziņas un tukšuma posmu ar latviskā gara vērtībām, kas ir kļuvušas par neiedragājamu pamatu visai mūsu turpmākai dzīvei.*

Nodaļa „*Skalbiešu biogrāfijas*” iesākas ar Fišbachas nometnes administratora un ģimnāzijas direktora Ernesta Ābeles ASV perioda īsu dzīves un darba gaitu atreferējumu. Pārējās biogrāfijas alfabētiskā secībā izvadā pa dzīves likloču ceļiem, paužot savdabīgas pieredzes – no dziļas traģiskas un prieka līdz darbam un sasniegumiem. Labs piemērs ir Vilmāra Kukaiņa stāstījums. Bēgot no Latvijas uz Vāciju, ģimene tiek izšķirta. Tēvs krīt krievu rokās un tiek nošauts. Māte ar ģimeni nonāk Fišbachas bēgļu nometnē, vēlāk ASV, kur Vilmārs gūst izcilas sekmes gan militārā laukā, gan izglītībā, gan darbā latviešu organizācijās un palīdzībā Latvijai un tās vārda popularizēšanā, par savu darbu saņemot daudz atzinību un godalgu, ieskaitot

Triju zvaigžņu ordeni. Interessants ir ar mazu smaidu uzrakstītais izcilās autore un akadēmiķes Lalitas Lāces Muižnieces apraksts par viņas dzīves krāsaino un radošo gājumu, par satikšanos ar Valdi Muižnieku kopīgās ALJAS gaitās, ģimenes dzīves nodibināšanu, par latviešu studiju programmu, par nozīmīgo akadēmisko darbu. Raksta beigās minētas viņas daudzās publikācijas un darbs žurnālistikā. Muižnieces stāstam seko Māras Lāces Celles stāsts. Viņas abas ir rakstnieces Rūtas Skujiņas meitas, un viņu radošajā pasaulē un dzīves gājumos līdzīgai staigā mātes ietekme, talanti un gars.

Pārskatot ievietotās biogrāfijas, ar respektu un cieņu jāatzīst, ka Fišbachas Kārļa Skalbes ģimnāzija izauklēja daudzus nozīmīgus, talantīgus un vērtīgus dzīves ceļa staigātājus, kas bagātināja un pozitīvi veidoja savu apkārtni, gan latviešu gan vietējā sabiedrībā. Nav iespējams katru rakstītāju pieminēt, bet ir vērtīgi šo grāmatu paņemt rokās, pašķīstīt, palasīt. Piemēram, par Latviešu fonda dibinātāju, Latviešu Studiju Centra izveidotāju un vadītāju Valdi Muižnieku, kurš tik negaidīti nomira ar sirdstrieku mājupceļā no Hamiltonas dziesmu svētkiem, par sabiedriskā darbinieka Jāņa Robiņa ilggadīgo, daudzveidīgo un aktīvo darbu latviešu sabiedrībā, par Jāņa Lielzuikas dziesmotās dzīves gājumu, arī par aplūkojamās grāmatas redaktora Anša Pommera dzīves gaitām. Te iespējams minēt tikai nedaudzas, parējās ir grāmatas lasītāju ziņā. Parafrāzējot Lalitu Muižnieci, *Lāpu-15* patiešām ir ieteicams *paņemt rokā un iemest aci*.

Nodaļa „Jubilejas” ietver nozīmīgas, garu mūžu sasniegušo skalbiešu dzimšanas dienu atzīmēšanas ar īsiem jubilāru dzīves gājumu aprakstiem un ilustrācijām, bet nodaļa „Salidojumi” parāda fotogrāfijās un stāstos skalbiešu nerimtīgo vēlēšanos tikties un atjaunot vecās draudzības, turpināt viņu ciešās pagātnes saites. Notiek liela apmēra gadskārtējas tikšanās, mazāki, intīmāki saieti privātās mājās, groziņu vakari, minisalidojumi un lielo jubileju svinēšanas. Lasot šo salidojumu aprakstus un skatot pievienotos uzņēmumus, ir saredzama un sajūtama tā dziļā sirsnība, gaišais prieks, gadu tecējumā nepazudusi draudzība, kas saista un vieno, saved kopā ļaudis no visādiem attālumiem, pat no tālās Austrālijas. *Kāpēc mēs izmantojam katru izdevību, lai satiktos? Kāpēc turamies tik cieši kopā? Daļēji tā ir pati nometne, kas bija novietota skaidrā priežu mežā, apjozta ar ceļu, izkaisītām pelēkām barakām un ziedošiem viršu laukiem... un, dabīgi, mūsu*

skola un mūsu audzinātāji, saka Pauls Krasītiņš ģimnāzijas 40 gadu dibināšanas atceres svētkos Garezerā.

Nodaļa „In Memoriam” ieslēdz mūžībā aizgājušajiem skalbiešiem teiktos atvadu sveicienus. Šai nodaļā kā pirmais ir pieminēts Kārļa Skalbes ģimnāzijas skolotājs un mācītājs Valdemārs Strautmanis. Nākošā piemiņa ir veltīta izcilajai rakstniecei Ilzei Šķipsnai, kas mira jaunos gados (1928–1981). Atvadu rakstā ir iekļauti daži fragmenti no viņas dzīves stāsta. Tur Ilze vēsta: *Pabeidzu K. Skalbes ģimnāziju Fišbachā, kur par latv. valodas skolotāju darbojās Zinaīda Lazda. No viņas mācījos par valodu vispār... Rakstīt sāku jau skolā; pirmos īsos stāstus Fišbachā, kur mēs (ģimnāzisti) izdevām žurnālu „Lāpa”. Informāciju par Šķipsnu ir sakopojusi Lalita Muižiece. Aizgājēju vidū ir skolotāja Margota Pūliņa, kas mira tikko sasniegusi savu 74. dzimšanas dienu. Ģimnāzijas skolotājs Voldemārs Rullis aizgāja mūžībā Austrālijā (1983) un tai pašā gadā Dzidra Šulcs Grants ASV. Liels zaudējums skalbiešiem bija skolas direktora Ernesta Ābeles zaudējums (1996). Pēdējie, kas minēti šai nodaļā ar atvadu sveicieniem, ir Laimons Eglītis, Ringolds Upatnieks un Valdis Muižnieks.*

Nodaļā „Izdzēstās pēdas” Paulīne Zalāne apraksta savu ciemošanos bēgļu laika vietās – Fišbachā un Valkā (1980. vasarā), kur jāstopas ar lielām pārmaiņām, bet arī ar vietām, kur laiks ir it kā apstājies, kur gribas pakavēties, atcerēties, satikt seno dienu mirklus un ielikt tos sirdī. Ceļojuma beigās, kad viss izskatīts un apstaigāts, Paulīne savēl savus iespaidus: *Vai gluži tāpat nejustos cilvēks, kas dažus gadu desmitus pavadījis viņā saulē, kādu dienu atnāk šai zemē. Kādreiz juties tik svarīgs, neaizstājams, it kā pasaule apstātos, ja viņa nebūtu, viņš pēkšņi ieraudzītu, ka viņu neviens nepazīst, nezina, negaida. Nekādu pēdu vairs, nekas nav palicis pāri no viņa pūlēm un centieniem ... Mūsu pasaule sākas un beidzas ar mums. Citiem ir sava pasaule. Kādreiz staigātās takas varam saglabāt tikai sevī. Ceļa smiltīs šos soļus vairs neatrast. Pēdējās lappusēs skatāmas Fišbachas nometnes teritorijas fotouzņēmumi no skalbieša un grāmatas redaktora Anša Pommera apciemojuma 2008. gadā.*

Astrīda Straumane Ramrath

Autore vairākkārt JG lappusēs ir apcerējusi bēgļu nometņu laiku angļu, franču un amerikāņu okupācijas zonās Vācijā.

DŽENTLMENIS- TRIMDINIEKS – 20. GS. HRONISTS

Vilhelms fon Šternburgs. *It kā viss būtu pēdējoreiz: Ērihs Marija Remarks*. No vācu val. tulk.* Silvija Ģibiete. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010. 464 lpp.

Franču izcelsmes vācu rakstnieka Ēriha Marijas Remarka vārds latviešu lasītājam komentārus neprasa. Latviešu valoda ir to 55 valodu vidū, kurā pārtulkoti gandrīz visi šī autora darbi, turklāt daži no tiem, piemēram, *Mājupceļš* (*Der Weg zurück*) tulkoti un izdoti pat atkārtoti. Taču pats galvenais – visas Remarka izdotās grāmatas Latvijā ir ļoti populāras, tās tiek lasītas un pārlasītas. Savukārt, kas attiecas uz slavenā autora biogrāfiju, daiļrades izpēti, grāmatām par viņu pašu – latviešu valodā līdz šim bija lasāma tikai viena – Rutas Martones *Mans draugs Bonijs. Atmiņas par Ērihu Mariju Remarku* („Jumava”, 1998), ko arī tulkojusi Silvija Ģibiete. Aplūkojamās biogrāfijas autors norāda, ka viņš mēģinājis uzskatāmi parādīt kādu cilvēku un viņa darbu, pastāstīt par viņa dzīvi un atsaukt atmiņā laiku, kurā viņš strādāja. *Šī biogrāfija ir paredzēta tiem, kas, izlasījuši līdz beigām kaut vienu Remarka romānu, aizrautīgi, satriekti, uztraukti vai samulsuši un domīgi jautā, kas bija šis rakstnieks, kā dzīvoja cilvēks, kurš sarakstījis šādus romānus un kura vārds laika biedros izsauca vai nu sašutumu, vai sajūsmu* (39. lpp.). Jāpiebilst, ka pēdējos gadu desmitus kopā ņemot, par Ē. M. Remarka dzīvi izdoti pavisam nedaudz pētījumu. Šis ir autors, kura dzīvei biogrāfi pievērsās nelabprāt.

Skandāls vai trimdas smeldze. Pēc hronoloģijas principa veidotajās grāmatas deviņās nodaļās Vilhelms fon Šternburgs padziļināti aplūkojis 14 rakstnieka darbus: *Sapņu būda, Džema, Stacija pie apvāršņa, Rietumu frontē bez pārmaiņām, Mājupceļš, Trīs draugi, Mīli savu tuvāko, Triumfa arka, Dzīvības dzirksts, Laiks dzīvot un laiks mirt, Melnais obelisks, Debesīm nav lutekļu, Lisabonas nakts, Apsoļītā zeme*. Te neatradīsiet minēto darbu saturu pārstāstu (grāmatas katram jāizlasa pašam), bet gan skrupulozu laikmeta raksturojumu, kurā darbi tapuši, kā arī to mutuļu attēlojumu, kādus šīs grāmatas izraisījušas. Visvairāk tas droši vien attiecināms uz *Rietumu frontē*

bez pārmaiņām, pēc kura izdošanas vācu sabiedrībā izcēlās milzīgs satraukums. Cilvēki sadalījās divās karojošās nometnēs. Vienu nostāja bija: *„Rietumu frontē bez pārmaiņām” ir viens vienīgs, turklāt milzīgs vācu karaspēka apvainojums* (157), savukārt citi pauda gluži pretēju uzskatu – darbs esot *pieņēmis nezināmajam vācu kareivim* (159). Starp rindām nojaušams autora uzskats, ka *Rietumu frontē bez pārmaiņām* ir vislabākais Remarka romāns.

Vēl biogrāfiju varētu dalīt posmos pēc darbības vietas: Remarks dzimtenē un Remarks trimdā (no 1939.4.IX līdz savai nāves stundai). Atcerēsimies, ka rakstniekam tika atņemta Vācijas pilsonība, ko līdz mūža beigām tā arī neatjaunoja. *Kad Osnabrikas slavenākais pilsonis, rakstnieks Ērihs Marija Remarks, 1952. gada jūlijā pēc 20 gadiem uz dažām stundām iegriežas savā jaunības pilsetā, viņš to vairs nepazīst. Satriekts viņš stāv pie bedrēm, kas liecina par sagrautām namu fasādēm, pie vēl aizvien milzīgajiem aviācijas bumbu krāteriem. Putekļos ir pārvērsti ēnainie stūriši, šaurās ieliņas un viņam kādreiz tik milzīgi šķitušie laukumi* (52). Trimdas un vientulības motīvi Remarka darbos sastopami bieži, piemēram, romānos *Mīli savu tuvāko, Triumfa arka, Lisabonas nakts*. Varoņi trimdinieki ir Jozefs Šteiners, Raviks (Ludvigs Frēzenburgs), Jozefs Švarcs.

Noslēpumainais vīrs. Pirms biogrāfijas lasīšanas daudzi, iespējams, nodomās, ka biogrāfijā sīki un smalki varēs iepazīties ar Remarka privāto dzīvi un mīlas dēkām – ar slavenajām aktrisēm Marlēnu Dītrihu, Lupi Velešu, Poleti Godāru u.c. Protams, šos faktus nevar ignorēt, taču tas nebūt nav galvenais temats. Biogrāfijas autoru vairāk par Remarka gultu saista viņa daiļrade un tas, kādu atbalsi darbi atstājuši tā laika sabiedrībā. Kas rakstniekam licis izvēlēties tieši šādu tematiku, kas ir prototipi, kāds ir romānu liktenis pēc to nokļūšanas grāmatnīcu plauktos. Un vēl – Vilhelms fon Šternburgs ļoti pamatīgi iztīrīja vēsturiskos apstākļus. Laiks, kurā dzīvojis un darbojies Remarks, lasītājam attēlots gandrīz kā šķērsgriezumā. Autors Vācijas vēsturi izstudējis ļoti pamatīgi. Uz to darba ievadā norāda arī tulkotāja. Zīmīga ir arī autora vairākkārtēja piebilde: *Remarka stāsti nav uzskatāmi par autobiogrāfiskiem*, taču pats sev arī oponentē: *...biogrāfiskajam elementam viņa stāstos visādā ziņā ir liela estētiska nozīme* (25). Viena no atbildēm, kāpēc ir tik maz grāmatu par šo 20. gs. hronistu, varētu būt tāda, ka ir grūti, pat neiespējami izlobīt, cik daudz romānos ir paša autora dzīves pieredze, biogrāfijas fakti un cik daudz fantāzijas.

* Wilhelm von Sternburg. *Als wäre alles das letzte Mal. Erich Maria Remarque: Eine Biographie*, 2000

Ne reizi vien ir dzirdēts, ka Remarks daudzajās intervijās žurnālistiem par sevi it kā kautrējies stāstīt vai arī par savu dzīvi paudis tāds izdomājums, kas neatbilst patiesībai. Savā ziņā, kā norāda autors, nedaudz var vairot arī žurnālistus: *Žurnālistus, kas Remarku apmeklē un iztaujā, acīmredzot daudz vairāk interesē izslavētais uzdzīvotājs un „pasaules klaidonis”, kokteiļu fanātiķis un paklāju kolekcionētājs, mazāk rakstnieks un viņa darbi* (402). Lai šim noslēpumainajam rakstniekam piekļūtu par solīti tuvāk, Vilhelms fon Šternburgs darba tapšanas gaitā pētījis rakstnieka dienasgrāmatas, kurās viņš, domājams, bijis vispatiesākais.

Ē. M. Remarks padomju izpildījumā. Rakstot par šo biogrāfiju, nespēju kaut pāris vārdos nepievērsties padomju laikā latviski izdoto Remarka romānu tulkojumam. Vilhelms fon Šternburgs atzīst: *Tulkojumi, kas iznāk milzīgos metienos, bieži vien ir nožēlojami* (204). Diemžēl līdzīgi varētu teikt arī par rakstnieka padomju gados latviskotajām grāmatām, taču uzreiz jāpiebilst, ka tā pa lielākajai daļai nav tulkotāju vaina, jo galvenais un vispareizākais to laiku „tulkotājs” bija cenzūra. Padomju laika tulkojumos bieži vien izlaisti vārdi, teikumi, pat veselas rindkopas. Kurš cits gan vēl labāk par cenzūru zinās, kas padomju pilsoņiem noderīgs, kas – kaitīgs.

Post scriptum. Šī biogrāfija ir skumjš stāsts ar vēl skumjākām beigām. Izlasot grāmatu, rodas retorisks jautājums – cik maksā laime? Cik jāmaksā un kas jādod, lai būtu laimīga dzīve? Remarkam bija viss, par ko parasts *homo sapiens* varētu tikai sapņot, – neiedomājama bagātība, atzišana, slava, skaistu un slavenu sieviešu uzmanība, bet nebija galvenā. Laimes. Piepildītas dzīves izjūtas. Un vēl tāds sākums, kā veselība. Bet tā paspēlēja galvenokārt paša vainas dēļ. Trakulīgais dzīvesveids, negulētās nakts, anormālais alkohols un cigarešu patēriņš darījuši savu. Plusā tam visam vēl smaga depresija, bet tas ir atsevišķs stāsts. Kuram cilvēkam, kas pieredzējis pasaules karu, redzējis vārdiem neaprakstāmo postu, ko nesusi asiņainā slaktēšana, gan tādas nav bijis? Nē, Ērihs Marija Remarks nebija nekāds izņēmums. Depresija viņu vajāja mūža garumā. Un arī mazvērtības komplekss: *Sīkpiļsoniskā izcelsme uz Remarku ir atstājusi lielu iespaidu, un tā īsti viņš to nav spējis pārvarēt nekad* (61).

Lāsma Ģibiete

Recenzente ir Rietumungārijas U. Filoloģijas fakultātes (NYME SEK, Interkulturālis Tanumányok Interzete) Urālistikas katedras (Uralisztika Tanszek) lektore. Publikācijas *Karogā, ¼ satori*, Liepājas Radošo literātu apvienības žurnālā *Helikons*, JG u.c.

PAMĀCOŠS RAKSTU KRĀJUMS PĒTNIEKIEM

Journal of Baltic Studies (JBS), 42/3, September 2011. The Association for the Advancement of Baltic Studies (<www.balticstudies-aabs.org>), Terry Clark, editor (<jbs@creighton.edu>)

Redaktors Terijs Klārks un pazīstamais izdevējs *Routledge* ir vienojušies palielināt *JBS* metienu sakarā ar žurnāla pieaugošo akadēmisko reputāciju un augstas kvalitātes pētījumiem. Vadīt multidisciplināru akadēmisku izdevumu un novērtēt manuskriptus nav vieglais uzdevums – pastāvīgi jābūt lietas kursā par jaunākajām zinātniskajām metodēm dažādās pētniecības nozarēs. Aplūkojamais laidniens ir patīkams pārsteigums interesentiem baltiešu lietās. Tajā pat laikā iekļautie raksti var būt noderīgi kā labs paraugs pētniekiem, kuri domā par savu darbu publicēšanu zinātniska rakstura žurnālos angļu valodā. Ceru, ka tas īpaši rosinās arī latviešu zinātniekus iesaistīties šajos akadēmiskajos procesos, lai vairotu savu kompetenci un līdz ar to savas augstākās mācību iestādes vai pētniecības institūta starptautisko reputāciju.

Prof. Paipsa (Richard Pipes <rpipes23@aol.com>), Harvarda U. eksperta Krievijas vēsturē un 21 grāmatas autora, labi dokumentēto rakstu par ierobežotu tematu raksturo izklāsta skaidrība un mērķtiecīgums. Bet arī pazīstama eksperta darbos atrodas pa kļūdai. Polijā dzimušais Paips ignorē Polijas sadalīšanu (1795) un piešķir Krievijas impērijai nomināli Polijai piederošo Kurzemes hercogisti jau ar Nīstades miera līgumu (1721). Šis, iespējams, apzinātais vienkāršojums palīdz autoram runāt par igauņu un latviešu apdzīvotajām teritorijām kā Krievijas provincēm. Konkrēti vēsturnieks pievēršas agrīnā *slJournal of Baltic Stuavofila* Jurija Samarina *Rīgas vēstulēm* un viņa ierosinājumam iespējami ātri pārkrieivot šīs baltvācu dominētās provinces, kur pat krieviem liekot runāt vāciski. Pret šīm rusifikācijas idejām asi nostājas tolaik Krievijas ķeizars Nikolajs I (kurš savā armijā saskaitījis 150 baltvācu ģenerāļus), uzsvērdams vācisko augstmaņu noderību un uzticamību tieši caram un nepārprotami aizliegdam Samarinam izplatīt tamlīdzīgus priekšlikumus.

Patiku izraisīja divu Ōrhusas (Aarhus) U. politisko zinātņu profesoru Larsa Johannsena (<johannsen@ps.au.dk>) un Karinas Peder-senas pievēršanās korupcijai Baltijas valstīs – tematam, kas neiešanas nevienā no tradicio-nālajām akadēmiskajām disciplinām, tomēr klie dz pēc joprojām nenokārtoto korupcijas problēmu rūpīgas analīzes un labākiem atri-sinājumiem. Piedevām pētījums (ko papildī-na pamatīga bibliogrāfija, ieskaitot norādes uz periodisko literatūru) uzrakstīts ļoti labā, visumā viegli lasāmā angļu valodā. Pārskā-ta centrā ir skaidrojumi par autonomajām korupcijas apkarošanas iestādēm, to izvei-di, saistību ar centrālo valdību un parlamen-ta varu. Veiktās aptaujas liecina par milzīgo, priekšā stāvošo darbu korupcijas apkarošanā. Vismazākā varas loma vērojama Igaunijā – 28,0% no atbildēm, Latvijā – 72,5%, bet Lietuvā – 79,6%. Arī kukuļošanas mēģinā-jumi vismazāk konstatēti Igaunijā – 34,0%, Latvijā – 43,1%, bet Lietuvā – 48,1%. Igaunijas stāvoklis ir vislabākais, pateicoties tau-tas augstajai prioritātei izveidot godīgu valsti un efektīgajiem pretkorupcijas soļiem at-sevišķās ministrijās, kamēr Latvijā un Lietuvā pret korupciju nākas vērsties pat augstākā-jos valsts pārvaldes līmeņos.

Melburnas U. valodniece Kristina Brazaitis (<inabrazaitis@hotmail.com>) apskata ievē-rojamā vācu rakstnieka Bobrovska (Johannes Bobrowski 1917-1965) senprūšu vārdu kolekciju un viņa tuvību baltu valodām un lite-ratūrai. Viņa senvārdu krājums dabīgi saskan ar rietumbaltu tuvību dabai. Pētījuma literā-ro dimensiju paplašinātu lielāks skaits Bo-brovska dzejas piemēru. Rutas Aidis (George Mason U. <raidis@gmu.edu>), prof. Mic-kēviča (U. College London <t.mickiewicz@ucl.ac.uk>) un Rīgas Ekonomiskās Augst-skolas ļoti spējīgā jaunā doktora Arņa Sau-kas (<arnis.sauka@sseriga.edu.lv>) pagars raksts par mazo uzņēmumu nākotnes prognozēm balstās uz eksaktajās zinātnēs pieņemto, mazliet variēto, tagad rietumnieku sociālos pētījumos ļoti iecienīto eksperimen-tālo pieeju. Kā liecina rakstā izstrādātā statis-tika, šī pieeja prasa vienkāršotus modeļus, kas var saskanēt ar dažām teorijām, bet var arī atrasties tālu no reālās situācijas. Jāpie-bilst, ka secinājumi tikai daļēji saskan ar ma-niem agrākiem pētījumiem par latviešu un krievu tautības saimniecisko vadītāju uzskatiem. Liekas, ka izglītības faktors veiksmei ir tulkots pārāk zemu. No pieredzes Daugav-pils un Rīgas krievu uzskati ir stipri atšķirīgi. Iesaku doktorantūrā studējošiem nopietni pievērsties eksperimentālai metodei.

Tartu U. doktorandes Meritas Tataras (<merit.tatar@ut.ee>) pievēršanos vairākām situā-cijām, kas iezīmē Igaunijas attiecības ar ES, raksturo nopietna un daļrunīga pieeja teori-ju konfliktiem, kam pamatā 20 Igaunijas lik-tenlēmēju intervijas, kuras papildina ļoti pil-nīgas norādes uz izmantotajiem avotiem.

Prof. Rasa Baločkaitis (Vytautas Magnus U. <Rasa15@gmail.com>) raksts par maz dzir-dētiem lietuviešu „klusajiem apakšniekiem” liek domāt, cik lielā mērā esam politizējuši savu sociālpolitisko attiecību vēsturi ar de-portēto un citādi padomju laikā represēto dzīvesstāstiem. Neraugoties uz to pareizību pašiem par sevi, pieeja atsevišķās intervijās var viegli aizvest nepieļaujamu vispārināju-mu neceļos. Pievienojos autorei, ka vairums kluso jeb „neredzamo lietuviešu” bija iekļā-vušies padomju ideoloģijai raksturīgajā dzi-vē – bez sevišķām cerībām to uzlabot.

Nodaļā „Grāmatu apskati” – Kazys Boruta. *Whitehorn's Windmill or the Unusual Events Once Upon a Time in the Land of Paudru-vė* (rec. Julija Šukys. Montreal); Andres Ka-sekamp. *A History of the Baltic States* (Toivo Raun, Indiana U.); Tomas Balkelis. *The Making of Modern Lithuania* (Tamara Bairašauskatė, Lithuanian Institute of History); Char-lotte Alston. *Antonius Piip, Zigfrīds Meierovics and Augustinas Voldemaras: The Baltic States* (John Hiden, U. of Glasgow); Alexan-der Statiev. *The Soviet Counterinsurgency in the Western Borderlands* (Juliette Denis, Université Paris Ouest Nanterre la Défense); Bernd Rechel (ed.). *Minority Rights in Cen-tral and Eastern Europe* (Markus Peter Nagel, Europa Universität Viadrina Frankfurt-Oder); Timofey Agarin. *A Cat's Lick: Democratisation and Minority Communities in the Post-Soviet Baltic* (Uldis Ozoliņš, La Trobe U.).

Gundars Ķeniņš Kings

Pacifika Luterāņu Universitāte

JG267

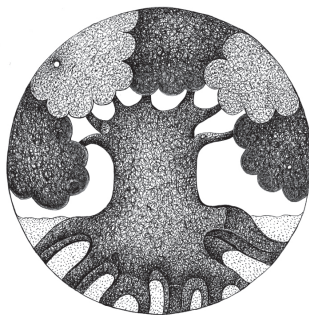
*Decembra numurs kā svece ar degli
nesīs mums gaišāku dienu, vai ne?
Ar saturu plašu kā prozā, tā dzejā
tas vēlē it visiem mums
Priecīgus Svētkus!*

E.D. Rusovs

JG abonētājs (Anglijā), kopš 1. nr. (1955)

JAUNĀS GAITAS

LABVĒLI

Zīm. Agnese Matisonē

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Z E L T A

Amerikas Latviešu apvienība
Šigurds Brīvkalns
Šellija Ekmane
Rita Gāle
Andrejs Ķisis
Andrejs Ozoliņš
Andris Priedītis
Jautrīte Saliņa
Ilvars Šteins
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Kārlis Vasarājs
ANONĪMS – 1

S U D R A B A

Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Voldemārs un Irēne Avens
Andrejs Baidiņš
Nikolajs Balabkins
Maija Bišmanis
Uldis Bluķis
Jānis Brežinskis
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Oļģerts Čakars
Laila un Pāvils Čakuli
Māra un Ojārs Celle
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Aina Dravnieks
Rita Drone
Jānis Eglītis
Līga Gaide
Richards Grigors
Lolita Gulbis
Ingrīda Jākobsone
Laima Kalniņa
Fred A. Keire
Dace Kezbers
Egīls Kronlins
Kazimirs Laurs
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Lalita Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Guna Mundheim
Arturs Neparts

Ausma Matcate-Nonācs
Jānis Peniķis
Juris Petričeks
Jānis J. Pirktiņš
Ilze Plaudis
Vilis M. Plinte
Astra un Andris Roze
Alfreds R. Semeiks
Maija un Juris Šleseri
Ilona un Raimonds Staprāns
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Biruta Sūrmane
Tupešu Jānis
Lauma Upelnieks Katis
Dagmāra Vallens
Pāvils Vasariņš
Rasma Vītols
Modris un Gita Zandbergs
Ģirts Zēgners
Gunars Zvejnieks
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Gundega Dāvidsone
Edīte Franklin
Ligita Galdiņa
Tija Kārkle
Indulis Lācis
Jānis Langins
Ieva Liepkaula
Juris un Silvia Orle
Lilija Pencis
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Ausma Rabe
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Jānis M. Riekstiņš
Helmi Rožankovska
Silvija Rūtenberga
Linda Treija
Leo Trinkuns
Juris Vīksniņš

JAUNĀ GAITA

Galvenais redaktors:

Rolfs Ekmanis
50 Cedar Lane
Sedona, AZ 86336-5011 USA
Telefons/telefakss: 928-204-9247
rekmanis@gmail.com
rolfs.ekmanis@asu.edu

Galvenā redaktora vietnieks:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
Telefons: 413-732-3803
juris.zagarins@gmail.com

Redaktori:

Voldemārs Avens, Vita Gaiķe,
Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers,
Linda Treija, Lilita Zaļkalne

Konsultanti:

Līga Gaide, Tija Kārkle, Uldis Matīss,
Andris Priedītis

Maketētājs: Juris Žagariņš

JG mājas lapa: <<http://zagarins.net/JG>>

Saimniecības vadītājas:

Ingrīda Bulmane
23 Markland Drive
Toronto, ON M9C 1M8, Canada
Telefons: 416-621-0898
ibulmanis@scm.ca

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem
parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne
vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos
preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē
dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus/
tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.
Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus
eksemplārus lūdzam pieteikt *JG* saimniecībā.

JG SATURA RĀDĪTĀJI

Pasūtīnāmi no *JG* saimniecības, Kanādas un
ASV valūtā maksā vienādi:

Nr. 100-150	\$7,-
Nr. 151-175	\$5,-
Nr. 176-200	\$5,-
Nr. 201-230	\$8,-

JAUNĀS GAITAS ABONEMENTS MAKSĀ:

Kanādas un ASV valūtā vienādi:

Visās valstīs – 1 gads \$39,-

2 gadi \$76,-

Atsevišķa numura cena \$10,-

Krājumā ir arī vairums agrāko *JG* numuru.
Sarakstu un cenas var pieprasīt no *JG* saimniecības.

JAUNO GAITU VAR IEGĀDĀTIES:

ANGLIJĀ

E.D. Rusovs
2 Wellington Terrace
Basingstoke, Hants. RG 23 8HJ

AUSTRĀLIJĀ

Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca
A. Priedīte-Rīga, 32 Parnell St.
Strathfield, N.S.W. 2135

Latvian Books
Box 1287, G.P.O.
Adelaide, S.A. 5001

KANĀDĀ

Letts Shop – dāvanu veikals
Kanādas Latviešu centrs Toronto
4 Credit Union Dr
Toronto ON M4A 2N8

LATVIJĀ

A/S „Danske Bank”,
Lāčplēša ielā 75, Rīga LV 1011

IBAN – LV61MARA00002028 26000
Ingrīda Bulmane (*JG* žurnāla abonēšana)
1 gads (4 numuri) Ls 14,-

Tuvāka informācija – Ilze Dzelme 67-289619

Latvijas Okupācijas muzeja grāmatgaldā
Strēlnieku laukumā 1, Rīga LV-1050

„Satori” grāmatnīcā
Lāčplēša ielā 31, Rīga LV-1011

IN THIS ISSUE

LETTERS AND ARTS. Our frontispiece is a tribute to **Václav Havel** (1936-2011). ••• **Uldis Bērziņš**, in a series of six poetic motifs, touches on the etymology of the name of Kattegat Bay in the Baltic Sea, the mythology of Snorre Sturlason's nordic sagas, a nautical dream of poet Egils Plaudis, the abject honesty of a homeless person on St. Martin Canal in Paris, the ill fate of contemporary politician Aivars Salinš, and lastly, an image of poet Knuts Skujenieks as watery wave meeting beach. A poem by **Leons Briedis** envisions the city of Rīga as an architectural text *laid out wide on an unfurled scroll of faded parchment deep and thick with inscribed runic, gothic, cyrillic and Hebrew script*. ••• In his play *A Prisoner in the Castle* (of Rīga), **Raimonds Staprāns** relates the events of the last few days of the tenure of Latvia's "benevolent dictator" Kārlis Ulmanis – from the occupation of the country by Soviet forces on June 17, 1940, until his forced departure to prison in Krasnoyarsk, Siberia. The play, in which Ulmanis comes across delusional and passive, was recently shown in Rīga, receiving mixed reviews. ••• Color reproductions of paintings are by **Anna Heinrihsone** and by **Linda Treija** from their respective recent exhibits in Rīga. Māris Brancis describes the work of our art editor Linda Treija who, in turn, introduces Anna Heinrihsone. **Vilnis Auziņš** presents a selection of photographs taken from an ambitious ethno-anthropological study portraying randomly chosen citizens caught going about their daily lives in four cities in Latvia. ••• **Ojārs Greste** comments on an exhibit of Latvian artists in Australia, and **Māris Brancis** comments on a recently published collection of **Eleonora Šturma's** essays and critical art reviews recently published in a series titled *Art in Exile, Writings and Images*.

LITERARY COMMENT. Long-time readers of *Jaunā Gaita* have been acquainted with the Swedish poet **Tomas Tranströmer**, 2011 winner of the Nobel Prize in literature, thanks to Andrejs Gunars Irbe's (1924-2004) translations. Tranströmer's literary legacy to Latvia is the subject of a conversation between Rolfs Ekmanis and another of the poet's translators, **Zigurds Elsbergs**. *Tranströmer enchants with the music of his poetry. He seeks and finds truth like a capricious swallow in flight*, exclaims poet and novelist **Adam Zagajewski** in an essay translated from Polish by Ingmāra Balode. ••• The electric streetcar – clangorous and transformational, jostling and squeezing together Rīga's bourgeoisie and underclass – is a recurring image in the poetry of **Aleksandrs Čaks** (1901-1950). **Una Alksne** discerns Čaks' changing outlook on life in his evolving metaphoric use of that image.

REMEMBRANCES AND HISTORY. **Zigis Miezītis** (1933-2011) was a man whose exuberant devotion to folk dance moved innumerable people to cultivate their latvianness under his leadership. In her tribute to him, **Maruta Voitkus-Lūkina** writes that he led three folk-dance groups in Toronto and participated in organizing and training young and old for Latvian song and dance festivals all across North America and in Germany, Sweden and, of course, Latvia. His wide-open smile is captured in a photo-portrait by **Roberts Freimūts**. ••• **Ieva Nikoleta Dāboliņa** reminisces from a child's perspective on the changes that came to daily life in Rīga as the 1980 Moscow Olympic Games approached. ••• **Laimonis Purs** lays out an introduction to a longer article (to be continued) on the career of journalist Kārlis Ozoliņš, one of the "national communists" in Soviet-occupied Latvia in the second half of the 1950's, who helped to turn the cultural monthly *Zvaigzne* (The Star) into an officially tolerated bastion of free thinking. ••• **Rolfs Ekmanis'** installment on Latvian-language broadcasts from the West to the USSR during the Cold War, brings us through the pivotal year of 1956 (Khrushchev's de-Stalinization speech) to another pivotal year, 1975 (the publication of a letter from 17 Latvian communists denouncing Soviet totalitarianism).

ACTUALITIES AND OPINION. In our selection of internet comment and discussion *Kiberkambaris*, **Vents Zvaigzne** presents a thoughtful argument for not letting our guard down against Latvia's historically destructive next-door neighbor, Russia. ••• *In a Few Words*, **Māris Brancis**, **Rolfs Ekmanis** and **Vita Gaiķe** distill the important news and opinion, cultural and political, from in and around Latvia as well as from the rest of the world.

BOOK REVIEWS. **Vaira Viķe-Freiberga**. *Trejādas saules. Meteoroloģiskā saule. Gaišā saule* (The Threefold Sun. The Meteorological Sun. The Luminous Sun). Volume 4 of sun-related Latvian folk songs (*dainas*) – reviewed by Lalita Muižniece • **Dace Micāne-Zālīte**. *Vāveru gane* (Squirrel Herder). Poems – Imants Auziņš • **Pāvils Vasariņš**. *Varavīksnes spēks* (Power of the Rainbow). Essays – Imants Auziņš • **Lāpa-15**, ed. **Ansis Pommers**. *Memoirs of the graduates of the Fischbach, Germany, Displaced Persons Camp High School – Astrīda Straumane-Ramrath* • **Vilhelms fon Šternburgs** (**Wilhelm von Sternburg**). *It kā viss būtu pēdējoreiz: Ērihs Marija Remarks*. (As If For the Last Time: Erich Maria Remarque) – Lāsma Ģibiete • *Journal of Baltic Studies* (September 2011) – Gundars Ķeniņš Kings.